

NHÀ XUẤT BẢN VĂN HỌC

Truyện ngắn

Hồ Dzênh

VDC Media – 2001

MỤC LỤC

NGƯỜI ANH XẤU SỐ.....	2
LÒNG MẸ.....	7
NGƯỜI CHỊ DẬU TÔI.....	14
CHỊ YÊN.....	20
CON NGỰA TRẮNG CỦA BA TÔI	28
NGÀY GẶP GỖ.....	34
ANH ĐỎ PHỤ.....	41
TRONG BÓNG RỪNG.....	48
CHÚ NHÌ.....	55
HAI ANH EM.....	63
THẰNG CHÁU ĐÍCH TÔN.....	70
NGÀY LÊN ĐƯỜNG	78
SÁNG TRẮNG SÔNG.....	85
EM DÌN.....	93

NGƯỜI ANH XẤU SỐ

Trong ba anh em chúng tôi, mẹ tôi thương anh hai tôi nhất. Mẹ tôi thương anh vì anh khổ, vì anh, vẫn theo lời mẹ tôi, đã từng biết qua trong thuở đầu xanh những ngày đào củ chuối, nấu cháo cám ăn trừ cơm.

Nhưng lòng người mẹ càng nghiêng xuống đứa con thứ bao nhiêu thì lại càng xa đứa con cả bấy nhiêu. Mẹ tôi ví chúng tôi như cây mía có ba đốt đều nhau, sinh cách nhau đúng bảy tuổi, ba đốt mà một đã bị sâu, còn hai đốt kia thì "chưa biết".

Có lần, tôi hỏi mẹ tôi:

- Tại sao anh cả con lại là đốt mía cuối bị sâu đục hả mẹ? Sao anh hai lại được là đốt giữa?

Mẹ tôi gắt:

- Rồi mà liệu, không lại sâu nốt, con ạ.

Mà kể ra anh hai tôi cũng xứng đáng là đốt mía giữa thật. Anh có vẻ dịu dàng và phong nhã. Miệng anh cười rất xinh, làm núng hai đồng tiền ở má. Anh hai tôi ít nói, mà đã nói thì hết sức chắc chắn. Mẹ tôi yêu anh và gửi gắm vào anh những ngày già sắp rụng. Anh tôi chải tóc lật ra hai phía gáy, làm nổi rõ lên cái đường ngôi thẳng tắp. Bất chước anh, tôi nhất định nuôi tóc để chải cho đẹp, nhưng mỗi lần thấy hàng thợ húi rong đi qua, mẹ tôi hay nhìn đầu tôi mà bảo:

- Bé định búi tóc hay sao mà chưa thiên bớt nó đi?

Nhìn cái tảng đơ tàn nhẫn cày từng mảng tóc âu yếm của tôi lên, tôi hùng hổ bảo người thợ:

- Sao anh không cắt mẹ nó cái đầu tôi đi luôn thế?

- Bà dạy thế. Vả lại cắt ngắn tóc cho mát, cậu ạ.

Tôi không nén nổi tiếng khóc vì bức tức:

- Hu hu... nhưng tôi muốn... bức kia mà!

Cuối năm ấy, ba anh em chúng tôi được chụp ảnh chung với nhau để gửi về quê nội. Bức ảnh đó, tôi vẫn còn giữ được, tuy thời gian đã làm phai nước đi. Cách một ngày trước hôm chụp ảnh, anh hai tôi đã lo lắng về quần áo. Anh cả tôi lớn rồi nên tỏ vẻ lãnh đạm. Tôi thì chỉ suốt ngày ngắm anh hai tôi.

Rồi sáng hôm sau, chững chạc quá, anh hai tôi diện một bộ quần áo sọc, mái tóc chải dẹt xuống, hai mắt tươi cười, tay cầm một chiếc mùi soa.

Đến anh cả tôi mới thật khiếp! Anh mặc một bộ quần áo tây của ba tôi sửa lại, vai cứ dốc xuống, đôi ống quần bó lấy bắp chân như xà cạp. Tôi đã mất công lục hết rương hòm, rồi để chịu mặc một cái áo rộng tay và cái quần ngắn cỡ, vì có bao giờ mẹ tôi may cho tôi được một bộ quần áo nào vừa ý đâu. Cái thì rộng, cái thì hẹp, cái làm tôi đang gầy hóa béo, đang lớn hóa lùn. Nhưng cái nào cũng đẹp hết, vì mẹ tôi bảo: áo tàu mặc thế nào cũng... chững!

Ba chúng tôi ra ngoài sân với một cái ghế. Anh cả tôi ngồi giữa, tay cầm quyển sách. Anh hai tôi đứng chống nạnh bên cạnh. Tôi nhỏ, đứng vòng tay cho có vẻ lễ phép, đôi mắt đờ nhìn vào ống máy ảnh. Mẹ tôi ngắm kỹ ba chúng tôi rồi bỗng giận dữ:

- Trông con mắt thàng cả! Cứ long lên sòng sọc thế kia, trách nào!

Tôi nghe anh cả tôi thở dài một cái. Tôi biết trong nhà sắp có chuyện, nên đưa mắt liếc anh hai tôi. Lúc người thợ ảnh sửa lại dáng điệu cho chúng tôi, mẹ tôi lại nhìn anh cả tôi, lè bả trầu ra ngoài miệng, giọng gắt gỏng:

- Người thì cứ sừng sững ra ấy!

Anh cả tôi vùng đứng dậy, bước ra ngoài, vất lại mấy tiếng:

- Để cho hai đứa nó chụp!

Mẹ tôi nóng tiết, quăng que củi cầm trong tay theo anh, gát âm nhà. Anh hai tôi bám vào đít tôi một cái, dấu hiệu giữ mình chúng tôi vẫn báo cho nhau vào giờ phút nghiêm trọng. Mẹ tôi bảo ông thợ ảnh:

- Ông cứ chụp cho hai cháu cũng được. Thằng con đầu của tôi chết rồi!

Do một sự hớ hênh rất có ý nghĩa của người thợ ảnh, tấm hình được chụp ra với cái chỗ trống anh cả tôi bỏ lại. Đôi mắt tôi, mỗi lần đặt lên bức ảnh, chợt thấy thiếu một cái gì, và điều này làm tôi bồi hồi, cảm động. Tôi chạnh lòng, thấy số phận của anh cả tôi hẩm hiu quá. Ngày xưa cũng như ngày nay, người anh đau khổ ấy vẫn bước những bước cô quạnh trong cuộc đời, sống với mình hơn là sống với người xung quanh, nóng nảy và liều lĩnh.

Một lần đang ngồi ăn cơm với nhau, không nhớ tôi nói hõn điều gì, anh cả tôi ném ngay cái bát vào mặt tôi. Cơm nóng nổi lên, tôi quăng trả cái chén, và cứ thế, chúng tôi nhảy vào nhau, đấm nhau, cắn nhau.

Thường thường, sau những phút giận dữ như trên, tôi thấy lương tâm bị giày vò, day dứt. Tôi dịu ngọt làm thân với anh cả tôi, nhưng chỉ được vài ngày, chúng tôi lại xem nhau như thù địch. Có điều mãi đến nay tôi vẫn lấy làm lạ, là càng ghét anh bao nhiêu, tôi lại càng thương anh bấy nhiêu.

Trước đây, anh cả tôi có quen biết một người con gái mà đôi mắt, tôi còn nhớ, tròn như đôi mắt bồ câu. Nhưng tình yêu vốn là thứ hay vỡ vì bất cứ một cái chạm nhẹ nào, anh tôi đã thấy chết mỗi tình đầu âm thầm và vô vọng, rồi về quê nội lấy một người vợ mà tôi chắc rằng anh không yêu lắm.

Đây là một đoạn đời bất thường của anh cả tôi ở bên quê nhà do chính anh thuật lại:

- ... "Thế rồi đến lượt anh. Anh bị trói gô vào một xâu cùng với những người khác, chỉ vì anh là người lạ mặt lạc vào thành phố, đúng cái hôm nổ ra cuộc cách mạng đánh đổ nhà Mãn Thanh. Cây súng, anh còn nhớ rõ, cây súng có cái nòng ngắn, nhưng anh thấy nó đen ngòm và sâu không đáy. Bốn người bên anh đã ngã gục xuống, và sắp đến lượt anh..."

Tôi sợ quá, nhảy chồm lên, hỏi:

- Thế người ta có bắn anh không?

Anh hai tôi đang nghe chuyện, vênh mặt lên bảo anh cả tôi:

- Bé nó hỏi thật dở nhỉ? Đã bắn rồi thì làm gì còn sống mà ngồi kể chuyện nữa!

Anh cả tôi kể tiếp:

- ..."Thế rồi đến lượt anh. Nhưng lúc cây súng sắp giờ lên thì cũng là lúc cây súng... hạ xuống. Khi ấy là vào đúng ban trưa, vì anh nhớ rõ là trời nắng lắm. Thì ra hôm anh bị bắt, ông nội chúng mình đi vắng. May ông về kịp, hối hả gom góp được một món tiền và thuốc phiện lên biểu quan huyện. Thế là quan sai lính phi ngựa ra pháp trường, hô tên anh là Ho Yan lên, và cứu thoát!"

Nghe xong chuyện, anh hai tôi bấm tôi ra chỗ vắng mà bảo:

- Anh cả anh ấy bị một mẻ mất vía, nên từ đó anh mất vía luôn. Cứ buổi trưa trở đi là anh như người lẫn thẩn, và đêm nào cũng lắm nhảm nói mê.

Anh cả tôi có một tâm trạng đúng như vậy. Chị dâu tôi cứ việc yên lặng nằm bên cạnh mà cũng biết hết anh đã làm gì, nghĩ gì hay bậy bạ gì trong ngày hôm ấy.

Một lần, mẹ tôi mất năm chục bạc. Đến đêm, anh cả tôi tự khai ngay ra:

- Còn khoảng một mẻ nữa là ít. Ngân ấy đã ăn thua gì!

Đại để là thế. Ban ngày, anh tôi tính toán gì trong bụng, thì đến đêm nói hết ra ngoài miệng. Tâm hồn anh như căn lều trống, gió thổi qua không vương một bức vách, thổi một mạch, thổi vù vù.

Trước đây mấy năm, và đây cũng là nguyên do khiến mẹ tôi ghét anh, một chiều đi học về, tôi ngạc nhiên thấy một quang cảnh đổ vỡ bừa bãi. Mẹ tôi, bên cạnh là người đầy tớ trai, đang giận dữ ném các đồ vật vỡ được về phía anh, dồn anh vào một góc tường. Anh tôi không kêu, không khóc, nhưng nét mặt xạm lại, một nỗi hằn học lẫn đau đớn vỡ tràn trong cặp mắt ngẫu đỏ.

Cuối cùng, tôi thấy anh cả tôi kêu lên một tiếng, ngã xuống: một dòng máu chảy ra trên vai anh, thấm vào manh áo rách. Trong cảnh hỗn loạn, bỗng nhiên, anh tôi vỡ được một thanh mác, thứ khí giới phòng kẻ trộm hồi ba tôi còn sống, lao về phía trước mặt. Mũi mác cắm phập vào chiếc tủ đứng, và tiếng mẹ tôi la lên:

- Nó giết, nó giết tôi, các ông, các bà ơi!

Thực ra đó chỉ là cách chống đỡ điên cuồng và tuyệt vọng của một người bị thương, gần như loạn óc. Sau tiếng kêu của mẹ tôi, tôi nóng mắt, sẵn hòn gạch vớ được, ném về phía anh...

Từ đấy, mẹ tôi vẫn dùng hai tiếng "sát nhân" gán cho anh, mỗi lần tức giận. Lòng mẹ tôi đã gần như mất hết thiện cảm đối với giọt máu của mình, đốt mía sâu đục. Còn tôi, tôi không thiếu tình thương hại mỗi lần tôi nghĩ đến người anh đau khổ, nghĩ đến cái gì không tươi đẹp đã làm hoen ố cả một quãng đời của ba chúng tôi.

*
* *

Rồi anh Cả tôi mất vào một năm lụt lội, đói kém. Anh bỏ nhà, đi lên miền ngược, tìm lại những người bạn ngày xưa, vì anh vừa đói cơm trắng lại vừa đói cơm đen. Nhưng anh đã chết ở dọc đường vì kiệt sức. Dân địa phương đi qua, làm phúc vùi tạm xác anh ở một góc rừng dâu đó.

Hôm được tin anh chết, tôi ở xa không về được, chỉ có chị dâu tôi và đứa cháu đầu lòng thất thủ kéo nhau đi tìm xác anh. Mẹ tôi thì già yếu, nhặt nhanh được một thúng lá chuối khô, dặn chị tôi mang theo.

Tôi thương anh tôi khi anh còn sống, hơn là khi đã chết. Chết như anh là thoát. Tôi thương những giọt nước mắt mẹ tôi chảy ra từ đáy lòng để khóc lần cuối cùng đứa con dại dột. Và tôi hay nghĩ đến bó lá chuối khô của mẹ, thứ "cây nhà lá vườn", không tốn tiền mua, mà chị dâu tôi mang theo để gói hài cốt của chồng.

*1942 Rút từ tập Hồ Dzếnh - Tác phẩm chọn lọc.
Nhà xuất bản Văn học, Hà Nội, 1989.*

LÒNG MẸ

Quê mẹ tôi ở Trung Bộ. Nhà người - tôi không làm thơ đâu - ở bên kia một dòng sông nhỏ, êm kín với hai bờ lau xanh. Chính ở nơi này, lúc người mới mười lăm tuổi, thì một tình duyên đẹp đẽ gây nên sự gặp gỡ giữa hai người xa lạ. Mẹ tôi thường thuật lại cho tôi nghe cuộc nhân duyên ngày trước, thuật lại bằng một giọng rất thờ ơ, hình như cho sự kết hôn với ba tôi là một điều không đáng nói. Tôi lọt lòng năm mẹ tôi đã ngót bốn mươi tuổi, thế nghĩa là khi tôi biết tò mò hỏi đến chuyện tâm tình của người, thì người đã già. Câu hỏi luôn luôn của tôi là:

- Hả mẹ, mẹ lấy ba có xe ô tô đi đưa dâu không mẹ?

Mẹ tôi cười, một cái cười chua chát cực điểm:

- Có con ạ. Mẹ lấy ba con có những ba mươi chiếc ô tô kia!

Tuy nhỏ, tôi hiểu ngay đó là một lời than kín. Thực ra, mẹ tôi lấy chồng trong một hoàn cảnh túng thiếu hết sức. Ba tôi hồi ấy còn nghèo, như phần nhiều những người bạn cùng nước mới sang đây.

Ngày nhỏ, tôi yêu mẹ tôi một cách bịn rịn. Người chiều tôi, có lẽ vì người đoán thấy ở tôi một số phận thiếu êm vui. Tôi đòi gì là người cho. Tôi muốn gì là người chiều ý. Sự nâng niu ấy rõ rệt đến nỗi ba tôi thường phải kêu:

- Cứ chiều nó như thế, thì chưa biết nó hư ngày nào.

Câu nói ghẻ lạnh làm tôi tủi nhục, nhiều lần òa lên khóc. Mẹ tôi sợ tôi bị đòn, vẫn giấu tôi ra một nơi, ôm lấy tôi mà vuốt ve. Cứ thế, mỗi lần sự khắc khổ của người cha làm tôi đau đớn, thì một bàn tay âu yếm lại xoa dịu lòng tôi ngay. Tâm tình của trẻ con rất đơn sơ mà cũng rất phức tạp. Tôi làm nũng mẹ tôi luôn để thấy cái thú làm lành của người sau những cơn thịnh nộ. Tôi chạy nhảy

cùng nhà, la hét cốt để mọi người biết tôi có quyền la hét, hay muốn làm gì thì làm.

Năm lên tám, tôi cắp sách vào học tại một trường huyện. Nhà trường gần ngay chợ. Mẹ tôi, mỗi lần dọn hàng về, đều dừng lại trước cổng trường, đưa bánh cho tôi vào những giờ nghỉ. Có một lần mẹ tôi vô ý gọi to lên, giữa khi tôi đang ngồi trong lớp học.

- Con ơi, ra lấy bánh, mau!

Tôi giật mình nhìn ra thì thấy cái bánh giò đặt trên tay mẹ tôi, đưa qua hàng rào. Dưới nắng vàng vọt của buổi chiều hè, tôi nhận thấy mẹ tôi vui mừng một cách đáng thương. Một tay người giữ chiếc nón, còn tay kia thì run run. Người lách mình, cho khỏi bị gai ở hàng rào vướng. Quần áo người tiều tụy nhuộm ánh nắng xế chiều:

- Mau ra lấy bánh cho mẹ về, con!

Tôi đưa mắt nhìn thầy giáo rồi lại nhìn mẹ tôi. Sau cùng tôi đánh bạo lên xin phép:

- Thưa thầy, thầy cho con ra để mẹ con hỏi.

Thầy giáo tôi đương mãi xem quyển sách, gắt:

- Không đi đâu cả, ngồi đấy!

Nói xong, thầy bình tĩnh lắm nhảm: "c'est parfait! parfait!"

Tôi về chỗ, đưa tay ra hiệu cho mẹ tôi ném bánh xuống đất, vì tôi không ra được. Mẹ tôi không hiểu lại gọi to thêm. Lần này, thầy giáo ngoảnh mặt lên, nhìn ra ngoài rồi hỏi mẹ tôi:

- Bà kia muốn gì?

Tôi đứng ngay dậy thưa:

- Thưa thầy... mẹ con...

- Xin cho nghỉ à!

Tôi cuống lên, run run đáp:

- Thưa thầy, không ạ, mẹ con... mẹ con đưa bánh!

Thầy giáo tôi buông dài một tiếng "ôi chao" như hơi gió và bảo tôi:

- Cút ra ăn đi, rồi vào ngay, nghe không?

Tôi sung sướng suýt nhảy qua cửa sổ. Ra đến nơi, mẹ tôi hỏi:

- Sao lâu thế?

Tôi phụng phịu:

- Mẹ gọi to làm thầy giáo gắt. Từ rày có thấy con ra chơi mẹ hằng đưa, còn không thì mẹ đem về cất vào ngăn kéo khóa lại kỹ cho con.

Mẹ tôi mỉm cười nhìn tôi - ôi! Cái mỉm cười của một người mẹ! – Người dọn mấy câu rồi quay đi. Chiếc bánh hôm ấy, tôi ăn một cách không ngon lành và hơi vội. Lúc tôi vừa ném mớ lá xuống đất, thì tiếng trống bắt đầu báo giờ ra chơi.

- Mà ăn cái gì đấy? A, thằng này xỏ, nó ăn mau lắm anh em ạ.

Câu nói sau cùng làm tôi vụt cười, sặc ra ngoài miếng bánh ngậm trong miệng.

Thuở thơ ấu của tôi phần lớn là những ngày buồn bã, cái buồn bã không đâu, đến bây giờ còn theo dõi tôi mãi. Thỉnh thoảng tôi mới vui, nhưng cái vui, ác hại, lại dồn dập như giông tố, bỏ rớt lại một nỗi trống rỗng thiếu não trong lòng tôi sau khi tan đi. Tôi vui đấy mà buồn ngay đấy. Tôi lưu luyến một cái gì xa quá, hư huyền quá, nhưng không phải là thú vui tìm kiếm trong gia đình hay trong đời sống. Bạn bè tôi lại rất hiếm. Vài ba gương mặt phẳng phất lảng trong quá khứ thiếu tươi vui, vài tình cảm xưa cũ lẻo đẻo theo tôi trên đường đời. Có thể thôi, và thường thường tôi chỉ sống bằng mộng. Tôi không bằng lòng ai cả, hình như tôi cũng không bằng lòng cả tôi. Tôi phải kiếm cứ luôn luôn cho lòng mình thắc mắc, trong thứ tin tưởng quái gở là mọi người không ai yêu tôi. Đó thực là một cực hình cho kẻ nào, như tôi, chịu ảnh hưởng sự khủng hoảng tinh thần do chính mình gây ra, do chính mình ham thích.

Cách đây mấy năm, có lần tôi đã chép đoạn thơ của Baudelaire dán ở bàn viết, ngay trước mặt:

*Il me semble parfois que mon sang coule à flots
Ainsi qu'une fontaine aux rythmiques sanglots,
Je l'entends bien qui coule avec un long murmure,
Mais je me tâte en vain pour trouver la blessure.*

*(Đôi lúc hình như máu xối nguồn
Tựa như lòng nước tiếng vang thương.
Ta nghe máu chảy sâu rười rượi
Khốn nỗi không tìm thấy vết thương).*

Đậu bằng tiểu học xong, tôi lên tỉnh học. Trước khi thi vào ban thành chung và còn những ba tháng nghỉ hè thên thàng trước mặt, tôi theo chúng bạn đến học tư với một thầy giáo tú tài. Tôi trọ ở nhà người chú, mỗi tháng chỉ phải đem gạo ở nhà quê ra thay tiền. Tôi không hỏi ý kiến mẹ tôi, vì tôi cho việc học lúc ấy rất cần. Học được ba ngày thì thầy giáo tôi lễ phép nhắc với học trò bằng tiếng Pháp:

- Tôi mong rằng các anh trả tiền học trong vài hôm sắp tới đây, và tôi xin cảm ơn trước.

Học trò ai nấy nhốn nháo lên. Có vài người trong bọn móc ngay tiền túi mang lên trả. Các anh khác xin khất đến mai. Riêng tôi, tôi buồn lắm. Chỉ mãi đến lúc ấy, tội nghiệp, tôi mới nhớ đến mẹ tôi, tôi mới nhớ đến cái vốn liếng ít ỏi của người. Bốn đồng! Tính theo giá tiền ở Trung Bộ vào thời bình là hai mươi quan! Tôi làm một cái tính nhẩm và rùng mình biết rằng đó là một số tiền cắt cổ. Điều cần thiết là tôi phải mượn ở đâu lấy mấy hào về nhà quê trình bày mọi sự với mẹ tôi. Cái tráp tiền của chú tôi đóng lại với con cháu rất chắc. Hầu bao của các bạn cũng không thể mở được vì một cử động nhân từ nào. Tôi đành xin nghỉ một hôm, cuốc bộ về nhà lấy tiền trả cái "nợ học". Thấy tôi về bất thần, mẹ tôi ngừng tay xay lúa, hỏi tôi:

- Sao con lại về? Con không ở ngoài tỉnh mà học à?

Tôi bậm môi lại để nén tiếng khóc. Tôi không đủ can đảm nói cái số tiền học quá lớn kia nữa. Mẹ tôi thì lại ngờ rằng tôi bị hắt hủi nên hỏi nựng:

- Hay là bọn nó làm gì con?

Tôi lắc đầu, khóc:

- Thầy giáo... thầy giáo đòi tiền học!

Mẹ tôi cười điềm nhiên:

- Tưởng gì chứ đòi tiền học thì để mẹ đưa. Mấy hào?

Tôi giật mình nhìn mẹ:

- Hàng đồng kia!
- Ừ thì bao nhiêu?
- Bốn đồng!

Tôi thấy mẹ tôi lạng người đi, không nói được nữa. Nhưng có lẽ cảm động vì tấm lòng thương mẹ của tôi, người gượng gạo:

- Con cứ lên nhà nằm nghỉ, rồi để mẹ đưa cho.

Mẹ tôi nói dối. Mẹ tôi đuổi tôi lên nhà, để mẹ tôi khóc. Lúc tôi chạy xuống bếp lục cơm ăn, thì thấy đôi mắt mẹ tôi đỏ ngầu, vạt áo ướt đầm.

Tôi ngả vào lòng người, rồi mếu máo:

- Con không đi học nữa mẹ ạ.

Mẹ tôi xoa đầu tôi, cười như thở dài:

- Dại nào! Con học đang giỏi thế kia mà. Để mẹ đưa tiền cho, đừng sợ.

Sáng mai thấy tôi sửa soạn ra tỉnh, người bản khoăn:

- Con cứ ra khất với thầy giáo vài hôm nữa, rồi mẹ mang tiền ra trả sau.

Tôi hiểu ngay là mẹ tôi còn phải chạy tiền nên ngoan ngoãn ra học lại.

Cả lớp đã trả tiền hết, trừ tôi. Tuy ngồi ở cuối lớp áp lưng vào tường, tôi vẫn tưởng nghe sau mình những tiếng cười chế giễu. Tôi dậm ngượng, cái ngượng của một người học trò không thuộc bài, nghênh ngang đứng trước mọi con mắt, tay xếp vòng tròn, vê mái cúc áo của mình.

- Thế nào...? Thầy giáo hỏi tôi.
- Thưa thầy, thầy cho con khất đến hai hôm nữa.
- Nếu hai hôm nữa chưa có tiền học thì anh nghĩ sao?

Tôi đáp rất chắc chắn:

- Thưa thầy có ạ. Thế nào cũng có. Mẹ con đã bảo đúng ngày kia đưa tiền ra.

Tôi vừa học, vừa sợ. Ngày tháng chạy mau thêm. Hai tờ lịch rơi chóng quá.

Nhưng may, mẹ tôi đã ra đứng đợi tôi ngoài cửa nhà học, vì nơi học chính là một cái nhà thật. Mẹ tôi cấp cái thúng trong đựng mười quan tiền. Tôi ái ngại bảo mẹ:

- Trả tiền học bằng tiền, thầy giáo không nhận đâu mẹ ạ.

Tôi chưa kịp cản, thì mẹ tôi đã cấp thúng đến trước mặt thầy giáo, và đặt lên bàn mười quan tiền và hai tờ giấy bạc lấy ở nút buộc ruột tượng ra, làm tôi đỏ cả mặt. Mẹ tôi kể lể như khi kể lể với một người bạn thân:

- Cháu nó bảo thầy không tiêu tiền kẽm nên ngăn tôi không cho đem vào. Thầy tính, cháu nó còn nhỏ, tâm tình như con gái, hay sợ vợ sợ vắn...

Thầy giáo sai người cất tiền đi, và chừng như động lòng trước cảnh nghèo túng của chúng tôi, thầy cầm lấy tay tôi, thành thực:

- Em chịu khó mà học đi. Em học khá đấy. Tháng sau thầy bớt tiền học cho.

Ra ngoài, tôi vui vẻ hỏi mẹ tôi:

- Sao mẹ có nhiều tiền thế, mẹ?

Mẹ tôi cười, nửa buồn nửa vui:

- Mẹ chỉ có mười quan thôi. Hai đồng bạc ấy là của thím con, mẹ thấy rơi ở đầu giường thím nằm nên mượn tạm!

Tôi rụng rời cả mình mẩy. Tôi thấy tất cả cái thành phố quê hương của tôi quay đảo trước mặt, nhà chật lên cây, cây chật lên nhà. Tôi hỏi mẹ:

- Sao mẹ lại lấy như thế, thím ấy nói cho.

Mẹ tôi cười gằn như khóc:

- Người ta giàu, mình mượn tạm rồi trả sau cũng không sao. Mà thím ấy có nói thì nói mẹ, việc gì đến con mà con khóc.

Vừa đặt chân vào nhà, tôi nghe tiếng thím tôi réo:

- Tôi có ba đồng ba, để ở đầu giường, đứa nào lấy mất hai rồi?

Tôi toan cất tiếng, thì mẹ tôi vội bấu tay tôi, nói khẽ:

- Mặc nó!

Nhưng tôi không nghe. Tôi bảo thím:

- Cháu lấy đấy, thím ạ. Cháu trót đánh mất rồi.

Thím tôi lườm tôi, nghiêng răng lại:

- Cháu giỏi nhỉ? Đồ ăn cắp!

Tôi chưa kịp nói thêm được gì, thì mẹ tôi đã đứng lên:

- Tôi mượn của thím đấy, để vài hôm nữa tôi mang ra trả lại.

Thím tôi bĩu môi, thông theo:

- Ừ, bà mượn thế thì ai chả mượn được!

Câu chuyện trên đây theo dõi tôi như một ám ảnh cực nhức. Mỗi lần nhớ đến mẹ tôi, hay xét mình phạm tội, tôi thường đem nó ra để tự hình phạt. Nhiều năm đã rơi theo nhiều năm, và bây giờ, trong những đêm Hà Nội, cái thành phố hoa lệ chỉ quen tiêu bạc với hào, tôi vẫn rờn rợn nghe thấy âm thanh của mười quan tiền kêu lanh lảnh...

*10 - 1937 Rút từ tập truyện ngắn Chân trời cũ,
Nhà xuất bản Nguyễn Hà, Hà Nội, 1942.*

NGƯỜI CHỊ DÂU TÔI

Dòng máu Trung Hoa thấm đều ba anh em chúng tôi thì không còn được nguyên chất nữa.

Người lo đến cái ngày lạc giống nhất, có lẽ là ba tôi. Triết lý qua làn khói thuốc phiện, chén nước chè tàu, ba tôi thường bảo:

- Thế nào một trong ba đứa cũng phải cho về quê mới được!

Công việc gây lại nòi giống được anh tôi đảm nhận bằng cách cưới, sau bốn năm trời nghiên bút, một người vợ đặc Tàu. Cái hỷ tin ấy bắn từ bên kia trùng dương sang khiến ba tôi vuốt râu cười khoái chí, trong khi mẹ tôi có vẻ không bằng lòng. Rồi, mặc dầu sự phản đối nhỏ nhặt của người đàn bà phương Đông yếu đuối, chị dâu tôi đã ở dưới cái nóc nhà thân mật với chúng tôi, cái nóc nhà sau này từng chứng kiến những ngày buồn thảm của đời chị.

Hỡi chị! Nếu số phận đã bắt chị vào làm dâu một gia đình cơ khổ, làm vợ một người chồng không bằng người, làm một người đàn bà lưu lạc, chị hãy nhận ở đây, trong mấy dòng chữ này, một lời an ủi, để may ra lòng đau khổ của chị được san sẻ một vài phần.

*

* *

- Ừ, rồi tha hồ mà vui. Chốc nữa chị dâu mày sắp về đấy!

Mẹ tôi bỏ rá gạo vo xong xuống miệng chum, nhìn tôi và cười một vẻ mai mỉa. Từ hôm nhận được tin anh tôi cưới vợ, mẹ tôi đắm ra buồn rượi suốt ngày. Là vì mẹ tôi đã có định kiến sẵn về cuộc hôn nhân của anh tôi, và người con dâu của mẹ tôi phải là người biết

gồng gánh, biết chịu khó xay lúa, giã gạo, cáng đáng mọi việc trong nhà. Tôi còn nhớ hôm cầm đến ảnh anh chị tôi, mẹ tôi thở dài:

- Cái ngữ này rồi lại chỉ xông xác ra là hết!

Tôi nhỏ nên vẫn dễ tưởng tượng. Tôi tưởng tượng chị dâu tôi là một thiếu phụ sang trọng, đẹp đẽ, bó chân và chuốt bím bằng dầu thơm. Năm sáu lần, cầm bức ảnh chụp từ bên Tàu gửi sang, tôi sung sướng vì sắp được làm em một người Trung Hoa quý phái, yêu tôi và cho tôi nhiều tiền. Mà chị dâu tôi đẹp thật, nói là yếu điệu thì đúng hơn.

Đôi má hồng luôn, và cặp mắt ngơ ngác như vừa qua cái thảm cảnh phân ly, chị tôi nhìn chúng tôi, thẳng lớn dặt tay thẳng nhỏ, ngó chăm chú cái con người bắt đầu đến làm thân với hơi bàn ghế trong nhà. Mẹ tôi lúc ấy không có ở đấy. Chỉ có mình ba tôi yếu đuối ngồi trên sập gụ mỉm cười. Tôi đánh bạo xán lại gần chị. Chị vui vẻ vuốt tóc tôi, và dúi vào tay tôi hai hào chỉ. Tôi càng mến chị tôi hơn lên, quán quít bên chị suốt ngày. Hình như chị dâu tôi sống giữa sự lãnh đạm của mọi người, trừ anh cả tôi - chồng chị - và tôi, những người đem lại cho chị một phần lớn tình lưu luyến của gia đình.

Thậm chí đến anh hai tôi cũng thường bảo tôi:

- Mà cứ xán lại gần chị ấy, mẹ ghét lắm đấy!

Mỗi lần anh tôi mắng, tôi thường đem những đồng hào mới tinh ra khoe:

- Này, anh xem, chị ấy tốt lắm kia!

Chị dâu tôi sống trong sự bỡ ngỡ có đến ngót hai tháng. Một hôm đi học về, tôi ngạc nhiên thấy chị đang xay lúa, thở hổn hển và luôn luôn đưa khăn mặt lên lau trán. Tôi chạy ngay xuống nhà bếp, giận dỗi hỏi mẹ tôi:

- Sao mẹ bắt chị cả xay lúa thế? Chị cả có quen làm những công việc ấy đâu!

Mẹ tôi trừng mắt:

- Không quen thì không làm à? Tao mua con dâu về có phải để mà thờ đâu!

Tôi ước quá, toan cãi, nhưng nghĩ đến ngọn roi mây, lại thôi. Mẹ tôi, nói đúng ra, không phải là người ác. Sự cần cù có từ khi lấy ba tôi, và cái thành kiến xấu xa về mẹ chồng, con dâu nuôi giấu ngấm trong những đầu óc bảo thủ, là hai cơ chính xui mẹ tôi khinh ghét những kẻ không quen làm.

Thông minh, chị dâu tôi dần dần làm được mọi việc. Từ chiếc áo dài hoa, đôi giày nhiều, chị tôi đã nhũn nhận đổi sang bộ quần áo màu chàm thẫm, đôi dép da trâu mà chị tôi không bao giờ rời ra nữa. Cực khổ nhất là mấy tháng đầu, khi chị tôi chưa nói thạo tiếng Việt Nam. Nhớ đến sự cực khổ ấy, có lần chị tôi đã nhắc lại:

- Thà cứ câm đi mà hơn, chú ạ.

Nhà tôi là nhà nghèo, cơm thường ghế khoai cho đỡ gạo. Trừ tôi là được ăn cơm trắng. Nấu niêu cơm ngon lành mà tôi thường ăn hết ấy, tai hại, lại là công việc của chị tôi, một người đàn bà Tàu xưa nay chỉ quen sống trong cảnh đãi các. Một hôm ăn quà no, tôi bảo đùa chị:

- Chị ăn hộ cả cơm cho em nhé!

Chị tôi ăn thật, ăn ngon lành, nhưng với một vẻ sợ hãi làm tôi đoán ra là lâu nay chị thường thềm những bữa cơm gạo trắng lấm. Từ đấy, tôi thường kín đáo dành lại trong nồi một hai bát và bao giờ, bao giờ, chị dâu tôi cũng nể lòng ăn hết!

Chị tôi hay khóc lấm, khóc rưng rức suốt ngày. Chị thường bảo tôi bằng một giọng lơ lớ:

- Mẹ hay mắng lắm, em ạ!

Tôi còn nhỏ, không biết can gián, yên ủi thế nào cho khéo, ngoài cách khóc theo với chị tôi. Tôi hiểu biết người đàn bà ấy lắm, người đàn bà buồn khổ sàng từng hạt tấm xuống nong, trong khi trời chiều sàng từng giọt hoàng hôn xuống tóc. Trông chị ngồi tần mẩn làm những công việc hằng ngày mà có lẽ trước kia, chị không bao giờ ngờ sẽ phải dúng tay tới, tôi thấy tâm hồn xúc động, băng khuâng... Tôi nghĩ đến cái tổ quốc xa xôi với những manh áo chàm giang hồ khắp tứ xứ, cái tổ quốc mà tôi chưa từng biết bao giờ!

- Tối rồi em ạ, tắt đèn mà học đi!

Ô hay! Sao lúc viết mấy dòng chữ này, tôi còn thấy như một niềm bối rối, gió tối bập bịu trong chùm tre, một chấm lửa lung lay châm loe vào bóng đêm bất tận!

Người chị dâu tôi... Người chị dâu tôi...

Tôi là người biết cảm sâu rất sớm, nên người đàn bà lìa quê hương ấy đã là cái đề cho tôi khóc bằng thơ để làm ố hoen cả một buổi bình minh đáng lẽ rất tươi đẹp.

Hai năm sau, chị dâu tôi sinh thằng cháu đầu lòng thì ba tôi mất. Mẹ tôi yếu, gia đình sa sút thêm. Chỉ còn mình tôi là được đi học. Chị dâu tôi phải về ở nhà quê làm việc. Ngày đưa chân cả nhà tôi ra ga để lìa bỏ cái tỉnh thành bạc bẽo, tôi sụt sùi bảo chị dâu tôi:

- Chị về chịu khó hầu mẹ nhé. Đến Tết em về, em mua nhiều bánh cho cháu.

Chị tôi gật, ứa nước mắt.

Từ đấy cứ tuần tuần, tôi gửi về một bức thư, phần nhiều là thư khuyên mẹ tôi ăn ở rộng lượng với mọi người trong nhà. Làm như thế, tôi mong mỗi sẽ vợi được ở lòng người chị dâu đau khổ của tôi những nỗi buồn rầu khi xa đất nước...

Mỗi một dịp được nghỉ về nhà, với tôi hồi ấy, là sự giải thoát cái ngục tù thành phố, nơi tôi chỉ mơ màng thấy hình bóng một người đàn bà lưu lạc. Tội nghiệp, những lúc trông thấy mặt tôi, chị dâu tôi cứ đứng ngậy người ra, vì cảm động. Tôi giấu mẹ tôi những thức quà biếu chị, có lúc là chai dầu thơm, có khi là vài thước lụa. Chị tôi thường phàn nàn:

- Chú tử tế với chị quá. Chị chả biết biếu chú gì được bây giờ.

Có, chị ạ, chị đã biếu em một thứ quà quý nhất, một tấm lòng thương người, một chân tình xứng đáng. Và bây giờ, trong cát bụi cuộc đời, tâm hồn em vẫn còn sáng mãi những cảm tình chân thật buổi đầu.

Thường thường, chị kể chuyện cho tôi nghe:

- Chú ạ, ngày xưa chị sung sướng lắm kia. Chị là con một trong gia đình quý phái, cũng được nuông chiều như chú bây giờ, có phần hơn thế nữa.

Nói xong, chị tôi lại khóc. Chị tôi chỉ biết khóc. Những bữa cơm khoai, những ngày lam lũ đã làm chị chạnh nhớ đến cảnh sum họp năm nào.

Thời hạn nghỉ của nhà trường rất ngắn, nên thường thường tôi chỉ ở nhà được ba hôm là cùng. Mỗi lần lên tỉnh, chị tôi hay cho tôi tiền, hoặc bỏ giấu vào túi áo, hoặc nhét dưới đáy va ly và dặn quen miệng:

- Chú chăm mà học, rồi về dạy cháu.

Anh cả tôi vì công việc làm ăn ở tỉnh, chỉ có thể về quê thăm nhà mỗi năm vào dịp Tết. Vắng hai người thân ái nhất, chị tôi trở lại sống buồn bã như ngày mới về nhà chồng. Tiếng xay lúa ô ô nhiều lúc đến tận hai giờ sáng, như những nhịp đời thương nhớ âm vọng trong thời khắc và lòng người.

Hai năm sau, chị dâu tôi hoàn toàn thành một người đàn bà quê Việt Nam đặc. Trên cánh đồng rộng rãi của làng Đông Bích, người ta thường thấy một dải áo chàm in bật trên nền trời mỗi sáng, chằm chỉ và lạng lẽ như dấu hiệu một cuộc sống vâng lời, ngu muội.

Chị dâu tôi đã khác với ngày trước lắm rồi. Ba năm đôi, mấy đứa cháu tôi thi nhau ra đời, thi nhau sống một cách cơ cực và thi nhau kết thêm một ít dây liên lạc trói buộc chặt chẽ người mẹ chúng nó với cái đất nước này.

Người đàn bà ấy đã thôi không bao giờ còn dám hy vọng trở về quê hương nữa.

*
* *

Tôi bước ra đời, xếp sách vở lại, mang vào trong bụi bặm cái hình bóng một người chị dâu lam lũ, nghèo hèn, chút chân tình nhận được khi trái tim chưa biết đập một tiếng giả dối nào.

Sáu năm rồi, tôi không sao quên được dĩ vãng và những kỷ niệm buổi đầu. Vài ba lá thư mỏng mảnh thỉnh thoảng rơi vào trong cái tủ lạnh của đời tôi, đem lại nỗi nhớ nhưng còn vấn vương ở

góc trời cũ. Mẹ tôi bây giờ đã già, ngót bảy mươi tuổi. Chị tôi thêm được mấy cháu, đôi mắt lâu ngày tôi chưa gặp, chắc đã mờ dần dần.

Tôi đi con đường tôi, đem châu báu của lòng ném hết vào những cuộc tình duyên vô vọng. Tôi hao phí thanh xuân đi để chóng thấy cái ngày già sắp tới, để tự phụ là mình biết sống đúng theo linh hồn.

Trên nền năm tháng cũ, hình ảnh chị dâu tôi vẫn đứng, buồn bã với manh áo màu chàm cũ, mắt nhìn từ quăng trời xa về, bóng hoàng hôn mơ hồ ôm trùm lên sự vật.

Chỉ có tôi là sống ích kỷ, còn người mẹ già, người chị dâu đau khổ, mấy đứa cháu rách rưới, vẫn sống theo khuôn phép, lặng lẽ và cần cù.

Sáu năm! Tôi xa quê hương sáu năm rồi mà không một lần nào nghĩ đến chuyện trở lại. Cái sức khỏe yếu ớt của mẹ tôi còn đứng được hay không, tôi không biết, và người chị dâu lưu lạc của tôi, có nói dối mấy đi nữa, chắc cũng đã quá chiều, xế bóng rồi...

*4-1938 Rút từ tập truyện ngắn Chân trời cũ.
Nhà xuất bản Nguyễn Hà, Hà Nội, 1942.*

CHỊ YÊN

Chính tên chị là An. Mẹ tôi gọi tránh ra là Yên. Yên là con nuôi mẹ tôi, nuôi để thay cho người nhà, để có ai hỏi thì bảo: nó là con nuôi tôi. Mẹ tôi thường kể lại rằng mua chị ta với cái giá hai quan tiền vào một năm lụt lội, đói kém. Yên như biết phận mình là con nuôi, nên không bao giờ lên mặt với tôi hết. Ngày tôi còn nhỏ, Yên trông nom tôi. Đó là người bạn gái ngày xưa, để sau này thành một người chị rất tốt. Kể ra, đối với Yên, tôi chịu lỗi nhiều lắm. Lòng tử tế, trung thành của Yên, mỗi lần nhắc đến, tôi không khỏi ngậm ngùi. Ngày nay, tuy Yên không còn sống chung với tôi trên quả đất này nữa, nhưng hình ảnh Yên vẫn theo tôi bên những hình ảnh thân mến khác.

Chị Yên có một thân hình gầy nhẳng, trái hẳn lại với cái sức dai dẳng của chị. Cái nghệ thuật đục nhất, cái nghệ thuật đạt được đến độ tối cao của Yên, là bỏ hết năm tạ củi trong một ngày liền. Mẹ tôi đảm đang là thế mà vẫn phải lắc đầu, mỗi lần thuật lại cái kỳ công ấy.

Một hôm, chị Yên cầm dao rựa bổ củi, vô ý để lưỡi dao phập vào đầu ngón chân cái bắn ra cách đấy vài thước. Không một tiếng kêu, chị lấy vạt áo bịt ngay chỗ máu chảy, lê dần nhặt đầu ngón chân lìa ra kia, chấp lại. Tuy bị thương, chị vẫn bổ củi, với một vẻ điềm tĩnh không hai.

Không phải chị Yên bị mẹ tôi bạc đãi, nhưng vì tính chị thích làm, nên Yên tự muốn đầy đọa mình luôn. Người con gái ấy, suốt trong mười mấy năm trời, đã chứng kiến cảnh lên xuống của gia đình tôi, đã chia chung niềm vui vẻ, nỗi nghèo khổ với mọi người trong nhà. Ngày hai lượt, chị gánh hàng cho mẹ tôi đi, về chợ, tiếng kéo kẹt của chiếc đòn tre trên vai, bình yên nhịp với tháng

ngày âm u, vắng mọi xa hoa của một người đàn bà Việt Nam chân chính.

Chị Yên của tôi không đẹp, nhưng có duyên. Chị ăn trầu cắn chỉ và vá vai một cách tài tình. Đôi khi có ai giễu cợt chị, chị chỉ yên lặng. Tôi không hiểu có phải vì chịu thương chịu khó như vậy mà đời Yên chỉ là một chuỗi ngày đau khổ, nó thu ngắn cuộc sống của Yên lại không?

Trước sau, dưới sự phán xét nghiêm nhặt của kỷ niệm, đối với chị Yên, tôi vẫn là người bội bạc. Chữ bội bạc, tôi cho còn là nhẹ, tôi toan mượn hai tiếng "dã man". Tôi không thể nào quên được, một hôm, đi học về, lục nồi không thấy cá thu, thứ cá tôi ưa nhất, vì chị đã để cho mèo tha mất rồi, tôi nóng mắt, sẵn đôi giày đang đi, nhằm xương ống chân chị mà chọt một cái thật mạnh. Yên nhắm mắt lại, ngiên răng chịu đựng sự tàn ác của tôi. Chọt nghe tiếng guốc của mẹ tôi xuống nhà, Yên vội đứng lên, xuýt xoa:

- Khiếp! Cái bạc của cao quá, vấp phải luôn!

Mẹ tôi lườm chị mà mắng:

- Rõ mù! Người ta đi thì chẳng việc gì. Chỉ được cái bị thọt!

Tôi không còn biết nói thế nào cả, nên yên lặng. Đợi mẹ tôi đi khỏi, tôi tháo đôi giày tây ra, trói cả hai chiếc làm một, định vất xuống ao. Chị Yên thấy thế, vội can tôi:

- Đừng em! Vứt giày đi lỡ mẹ hỏi không thấy, mẹ đánh chết!

Tôi phụng phịu trả lời:

- Nó đá chị, thì em vất quách nó đi.

Đôi giày ấy, tôi đem ném nó vào một xô, nói thác với mẹ tôi là đau chân phải đi guốc. Tôi vất nó đi, nhưng thỉnh thoảng Yên lại mang nó ra lau chùi, làm tôi phát gắt:

- Chị còn tiếc nó làm gì nữa. Để em chặt nó ra.

Tôi chặt nó ra thật. Từ đấy, không bao giờ tôi còn dùng thứ giày tây mồm nhái và có ống như thế nữa. Thậm chí tôi ghét lây cả những người mang nó. Tôi thương Yên ngày một thêm, bởi chỗ tôi đá Yên đã loét thành một mụn sâu quảng, rồi biến thành một vết sẹo thâm đen. Lòng tôi đôi phen thất lại, rùng rợn nghĩ đến cái cử

chỉ hung hãn của mình. Còn Yên, Yên không nghĩ gì hết. Mỗi lần tôi nhắc lại chuyện xưa, Yên chỉ cười mà gạt đi:

- Trò con nít, nhắc lại làm gì!

Lòng Yên chỉ biết có trung thành và tận tụy. Yên không thể nào như tôi, một người tự tạo ra đau khổ để sống, để sung sướng vì thấy mình đau khổ hơn người. Tâm hồn mơ ước kín đáo của người con gái ấy chỉ hé mở để rung động vì một trong số những người thích Yên.

Tôi biết chuyện, trêu Yên, và Yên chỉ đỏ mặt. Yên không biết chữ nên vẫn nhờ tôi đọc các truyện Phạm Công Cúc Hoa cho nghe. Yên thuộc lòng từng đoạn và đôi khi ngâm lên. Dưới ánh sáng của ngọn đèn dầu con, nhiều tối, Yên chăm chú nghe tôi đọc, và đôi lúc đọc theo.

Cuối năm ấy, người yêu Yên đến hỏi Yên. Mẹ tôi bằng lòng gả, nhưng bảo đợi đến hết tang ba tôi. Non ba năm đối với người con gái ấy có là bao, đó chỉ là một sự đợi chờ nhỏ nhất, bên cạnh những công việc liên miên. Hơn nữa, chị Yên lại không biết thế nào là phản bội, thì mỗi tình chị thâm nuôi trong lòng hẳn phải là đẹp đẽ, thủy chung.

Trong gia đình tôi, sau ngày ba tôi mất, xảy ra nhiều chuyện bất bình giữa mẹ tôi và dì ghẻ tôi, chuyện bất bình kéo theo nó cả một cảnh chia rẽ vĩnh viễn. Hôm cãi cọ đầu tiên, hai người xung đột nhau. Chị Yên giúp mẹ tôi một cách đặc lực. Chị lăn vào gỡ tóc cho mẹ tôi, chị tát, chị xé những người về phái khác, trong khi tôi vừa khóc vừa chạy loanh quanh. Rút cuộc, chị Yên được đôi mắt sưng tím, mất một mảng da đầu. Chị bảo:

- Giá chúng nó còn đánh mẹ nữa, thì chị cho như đòn.

Trông chị Yên lúc ấy đến gan dạ. Ai dám bảo đó là một người con gái nhà quê, một người con gái gầy nhẳng, yếu ớt? Yên trung thành trên hết những người trung thành. Tuy nghèo nhưng chị Yên không bao giờ lấy cấp, mặc dù nhiều lúc mẹ tôi giao chìa khóa cho chị giữ.

Vốn liếng của Yên là vài hào chỉ giắt trong thắt lưng để ăn trâu dần. Chị Yên có cả chiếc gương nhỏ hình bầu dục, cả chiếc lược đồi mồi, và bằng những thức này, Yên giữ gìn nhan sắc để đợi một ngày đẹp đẽ đến trong đời Yên. Người thiếu nữ Việt Nam gương

mẫu ấy còn một cách trang sức khác là soi dung nhan mình trên làn nước giếng lạng lẽ, rồi lấy tay từ từ rẽ ra bên tai mái tóc đen lạnh lánh.

Bánh quà nhận được sau mỗi buổi mẹ tôi đi chợ về, tôi đều đem chia cho Yên. Nhưng Yên để dành, trả lại cho tôi. Tôi hỏi chị:

- Sao bánh ngon thế mà chị không ăn?

Yên đáp, đôi mắt buồn buồn:

- Chị lớn rồi, chị không thích ăn nữa.

- Chị lớn rồi, chị đi lấy chồng phải không?

Yên hơi đỏ mặt, đáp:

- Không, chị không lấy chồng, chị ở với mẹ và em.

Yên hay ru tôi ngủ. Tiếng hát của Yên rất buồn, buồn vì lòng Yên sẵn buồn, hay vì tự ngàn xưa tiếng hát ru em vẫn buồn như thế? Câu Yên thường hát là:

Cát bay vàng lại ra vàng

Những người quân tử dạ càng đĩnh ninh

Nếu văn mà bây giờ tôi tin là người, thì tiếng hát xưa kia, biết đâu, lại không là tâm hồn Yên một ít?

Ngủ trong tình thương của mẹ, trong tình thương của Yên, tôi say sưa trọn mười mấy năm trời đằng đẵng, và chỉ tỉnh dậy, cách đây không bao lâu, để tin rằng nước Việt Nam, quê hương thứ hai của tôi, còn đẹp lắm, người nước tôi vẫn rất đổi hiền lành!

Đã bao nhiêu lần, cánh mây xuân ngừng trên quăng đồng đầy hứa hẹn, trên dòng nước sông trong, đã bao nhiêu lần, những người đàn bà nhà quê đau khổ, chua xót, nhưng vẫn bị sống quên lãng trong lũy tre xanh!

Hỡi nước Việt Nam! Tôi nghiêng lòng xuống Người, trên những luống cày mà hương thơm còn phảng phất, vì tôi đã từng uống nước và nói tiếng nói của Người, vì tôi đã thể yêu Người trên bậc tuyệt vời của tôn giáo. Trên dải đất súc tích những tinh hoa của văn chương, những công trạng của lịch sử, tôi còn ghi cả những bóng dáng người xưa tôi thương yêu, và trong số những người này, chị Yên tôi là một.

Tôi kể nốt chuyện chị Yên.

Hình như bao giờ chị Yên cũng đứng trước mặt tôi với những nét nhăn nhó, với cái thân hình gầy oặt vì sức gieo nặng của đau thương. Chị Yên chết rồi, nhưng chết như chị Yên là thoát. Tôi sống không hơn một chiếc lá lạc, một cánh mây vương. Tôi lớn rồi, tôi đã hiểu thế nào là bổn phận một người sống. Tôi đã biết thế nào là tha thứ, mặc dầu mỗi khi nhìn lại thời xưa, tôi vẫn cảm ghét hình ảnh con người đáng nguyên rủa mà đã có lần tôi từ chối không nhận trong sổ họ nhà tôi.

Còn hơn hai tháng nữa đến ngày cưới chị Yên thì nhà tôi nhận chứa thêm một người khách: cậu họ tôi. Đó là một cái bóng thân thích lạc đi đâu lâu ngày, rồi một hôm, không hiểu vì túng tiền hay buồn sao đó, sà xuống cái mái nhà quen biết một cách vô lý và hết sức vô duyên. Tôi không ưa được những hạng người như thế, những người sống không ra sống, giằng cớp tay trên hạnh phúc không thuộc về mình.

Tôi hỏi mẹ tôi:

- Cái người nào đấy mẹ? Con trông ghét lắm!

Mẹ tôi trợn mắt lên:

- Hôn nào! Cậu mày đấy! Một giọt máu đào còn hơn ao nước lã!

Cậu thì cậu, tôi nhất định không ưa. Tình cảm của tôi trao cho ai, tôi muốn nó thẳng một mạch. Bắt nó queo lại hay xiên đi, tôi rất hậm hực. Đến mỗi bữa cơm, tôi so cho người ấy một đôi đũa xấu nhất, nhưng chị Yên lại đổi ngay cho đôi đũa đẹp, Yên làm như thế chỉ là do lòng tử tế, nhưng có ai hiểu lòng tử tế cho Yên? Yên đã bị hiểu lầm một cách tai hại.

Cậu tôi trông người xấu thế nào ấy, ăn thì ăn nhiều, ngủ lại ngủ mê mết đến tám chín giờ. Từ ngày có mặt vị khách ấy, tôi mất vui. Chị Yên chắc cũng không vui gì, nhưng tính tình kín đáo. Yên không để lộ vẻ bất mãn như tôi. Có cái bóng gì hắt lên ngày sống vui tươi của tôi, làm tôi khó chịu.

Chị Yên hay dậy sớm đun nước pha trà. Biết lệ ấy, cậu tôi cũng lò mò dậy sớm, vào bếp, ngồi ngay cạnh Yên. Mỗi lần xuống

bếp, tôi lại lộn tiết lên vì cái dáng điệu đáng ghét của cậu. Tôi bảo chị Yên:

- Sao chị không chừa cái mặt ấy ra?

- Chừa mặt làm sao được, vì cậu ấy là người nhà kia mà!

Tôi biết chị Yên đau khổ lắm. Chị bị vương, bị ngáng, đủ tình đủ tội. Một hôm không nén được giận nữa, tôi bảo mẹ tôi:

- Mẹ ạ, mẹ đuổi quách cái cậu gì đi!

Mẹ tôi ngừng tay khâu, lườm tôi:

- Lần này là lần thứ mấy rồi hả?

Tôi ngập ngừng:

- Cậu ấy... cậu ấy...

Nhưng tôi im bặt, chạy vội ra ngoài sân. Tôi biết là nếu nói rõ sự thực ra, trong nhà tôi sẽ có sự xô xát, và chị Yên sẽ không còn được "cát bay vàng lại ra vàng" nữa. Cơn tức giận, hằn học, tôi trút cả vào bức thư gửi ra Hà Nội cho anh tôi:

"Anh ơi, nhà ta có cái người cậu gì ấy. Trông cậu ấy em chỉ muốn đánh chết đi thôi. Cậu ta cứ sán lại gần chị Yên rồi cười thế nào ấy. Em nghĩ giá anh có ở nhà thì mấy mà chúng mình chả làm nên chuyện. Không tin anh cứ về nhà mà xem, em không nói dối đâu. Chúc anh bình yên. Em tức lắm anh ạ."

"Tái bút: Anh có về thì mua bánh về nhé. Anh mua cả khăn chít đầu của chị Yên nữa. Về mà xem, mau lên anh!"

Viết xong thư, tôi hả hê, nhủ thầm:

- Rồi phen này biết tay nhau!

Mẹ tôi vẫn không hay biết gì hết, vẫn lặng lẽ ngày hai buổi đi về chợ, đều đều mua cho cậu tôi những thức nhắm rượu. Tôi ngứa mắt lắm, nhưng không biết làm sao được. Yên cũng dần dần lây cái buồn của tôi. Yên hay ngồi một mình, thỉnh thoảng lại thờ dài. Một sáng, tôi thức dậy sớm, thì đã nghe tiếng cậu tôi nói trong bếp:

- Trông Yên ngồi bên lửa hay lắm!

Không có tiếng trả lời, rồi tiếng tiếp theo:

- Người ta khen còn làm bộ!

Tôi vội gọi to lên:

- Chị Yên ra đây, chị Yên!

Yên vớ được dịp tốt, chạy ra với tôi, nét mặt hốt hải, xanh ngắt. Tôi cầm tay chị mà tội nghiệp hộ. Yên nhìn tôi, lộ vẻ cảm ơn, rồi lấy dải yếm lau nước mắt. Từ đấy, tôi không gọi cái người kia là cậu nữa, tôi gọi là "ấy" hay "này", mỗi khi bắt buộc phải nói chuyện với.

Rồi đến một sáng kia - độc ác thay là cái sáng hôm ấy - tôi đang ngủ thì chợt một bàn tay đánh thức tôi dậy. Tôi hốt hoảng nhận ra là Yên, Yên đang khóc. Lúc ấy trời sáng chưa rõ mặt người. Ngọn đèn canh trộm vẫn leo lét cháy, ử dột. Tôi ngồi dậy, hỏi chị:

- Sao chị khóc?

Yên lắc đầu, không đáp, mãi sau mới nức nở:

- Em ở lại, chị đi đây.

Tôi rưng rờ:

- Chị Yên đi đâu? Ai đánh chị Yên?

Yên như chợt biết câu nói của mình là hớ, nên vội chữa lại:

- Không ai đánh chị hết! Chị đi rồi chị lại về!

Thấy tôi giữ riết lấy vạt áo, mà bên ngoài thì đã có tiếng gà gáy báo trăng hạ tuần lên, Yên nóng ruột:

- Chị ra tỉnh mua hàng cho mẹ. Em có tiền cho chị vay mấy hào.

Tôi lục rương đưa cho Yên một đồng bạc, tiền mẹ tôi cho để mua sách. Chị Yên còn nắm tay tôi mấy lượt nữa rồi mới bước ra đi.

Bên ngoài, tiếng một con chó sủa bóng trắng lạnh. Tôi bắt đầu trở lại giường ngủ, thì chợt nghĩ đến một sự. Tâm linh vô cùng sáng suốt của tuổi trẻ đã cho phép tôi phác vẽ một chuyện ghê người. Tôi nhảy xuống đất, gọi:

- Cậu! Cậu đâu rồi!

Không có tiếng thưa. Tôi vịn to ngọn đèn lên, chạy lại lay tay cậu. Sự thông minh riêng làm tôi ngờ rằng cách ngủ của cậu tôi là giả vờ. Đợi tôi lay đến lần thứ năm - người lớn ai lại ngủ mê thế nhỉ - cậu tôi mới choàng tỉnh dậy, làm ra vẻ ngơ ngác nhìn tôi.

Trước cặp mắt mở ra không vương một bóng mệ nào của giấc ngủ, tôi tức điên lên:

- À, ra cậu gớm thật! Cậu tôi thật!

Cậu tôi tỏ vẻ kinh ngạc, hỏi tôi:

- Sao cháu lại bảo cậu tôi?

Tôi càng tức thêm:

- Còn không tôi! Được, để tôi mách với mẹ tôi cho mà xem!

Sáng hôm sau, vị quý khách ấy vội vàng từ giã nhà tôi, nói dối là đã tìm được việc làm.

Câu chuyện trên kia, tôi không dám nói cho ai biết. Tôi chỉ hiểu nó bằng khiếu thông minh của trẻ nhỏ, mà không bắt được tang chứng. Ròng rã trong hai năm trời tìm kiếm, mẹ tôi tìm thấy chị Yên ở làng Nhồi gần thị xã Thanh Hóa, an phận bên một người chồng ngày ngày xe đá về tạc những hình tượng xinh xinh...

Tôi sống bên núi Nhồi, bên chị tôi, trong hơn một năm trời nữa, hưởng lại, lúc cuộc đời bắt đầu chớm buồn, những ý vị đậm đà của một mối tình cao quý.

*
* *

Ở Hà Nội, nhiều lúc tôi bực bẽ quên mất người chị nuôi của tôi đi, vì phấn son và phù hoa đã quyến tôi đi xa ngày trước quá. Trong một bức thư gửi ra Hà Nội thăm tôi, mẹ tôi báo tin chị Yên đã chết, một tháng sau chồng và hai tháng trước đưa con trai. Mẹ tôi thêm: "À, ra nhà nó bị trùng làm đấy con ạ".

Thế là hết, một trong những tấn kịch buồn bã nhất của gia đình tôi. Trên đỉnh núi Nhồi ngày nay vẫn còn nhô lên một mô đá, tượng hình người mẹ dắt con, đợi chồng trong quăng bao la vô hạn. Và ngày nay, mỗi lần về Thanh Hóa, ngồi trong tàu, đưa mắt nhìn mô đá cũ, tôi ngờ đó là hình dáng người chị dắt em...

*2-1939 Rút từ Chân trời cũ,
Nhà xuất bản Á Châu, Hà Nội, 1946.*

CON NGỰA TRẮNG CỦA BA TÔI

Ba tôi lúc mới đặt chân lên đất nước này thì vốn liếng không ngoài mấy đồng bạc. Cũng được đúc theo khuôn khổ kiên nhẫn và cần kiệm như bao nhiêu bạn đồng hương khác, ba tôi hơn họ ở chỗ sớm biết tìm học chữ Pháp.

Tôi biết không được tường tận lắm về sức học của ba tôi, bởi tôi sinh ra quá chậm và khi cái tuổi lên mười bắt đầu mở hai con mắt ngờ nghếch của tôi ra xung quanh, thì ba tôi mất. Ba tôi bị bệnh đau xương trong một khu rừng ở Thanh Hóa, sau nhiều năm trời lặn lội gian nan, và mất đi vào một buổi sáng, lúc tôi còn bận gỡ nốt một đoạn dây thả diều. Tôi nhận cái hung tin ấy với một tấm lòng bình tĩnh vô hạn, vì tôi chưa từng được chứng kiến một cuộc ly tán nào xảy ra trong gia đình tôi, từ ngày tôi cất tiếng khóc chào đời.

Hôm ấy, người vú già bảo tôi:

- Ông "già" rồi cậu ạ.

Tôi không hiểu nên đáp trợn tru:

- Không già mà lại có râu!

- Không, già là mất, là chết kia.

Tôi vẫn nhìn vú, bình thản:

- Thế mất thì phải làm thế nào u?

- Cậu phải chít khăn trắng, phải chống gậy, phải khóc nữa.

Tôi không hiểu làm sao lại có thể khóc được. Khóc được với tôi, chỉ có khi nào bị đánh. Tôi lo lắng tìm cách để khóc, khóc cho nhiều như mẹ tôi trong những ngày giỗ chẳng hạn. Tôi đem duyên cớ nỗi lo lắng nói với một người bạn nhỏ, thì hẳn bảo rằng thế nào tôi cũng khóc được, vì "ngày xưa" hẳn cũng đã khóc được một lần

như thế rồi. Chúng tôi đem chuyện đám ma ra bàn với nhau, cuối cùng, cả hai đều thấy có những ý nghĩ vui vui. Nó nghĩ đến khi được mặc áo mới, chít khăn mới, còn tôi nghĩ đến những bữa cỗ bày ra để mời mọc xóm giềng.

Hồi ấy, chúng tôi chưa "văn minh" như bây giờ, để có được một tấm lòng tám chín tuổi đã biết suy nghĩ hay thao thức. Chúng tôi sống bình yên với cảnh đời thay đổi, chưa từng để ý đến những cảm xúc băng khuâng gọi lên bởi một mảnh ao hay một tấm lá. Cái vui của chúng tôi là cái vui của con diều no gió và cái nhớ viễn vông chỉ có thể hơi làm buồn được những lúc vắng nhà.

Vậy, tôi đã đợi ngày rước linh cữu ba tôi về - ba tôi mất ở trong nhà thương - với những ý nghĩ hoàn toàn ngây dại như trên.

Tôi chỉ nhớ rõ một buổi sáng năm ấy, nhưng không biết về mùa nào, mới sáng tinh sương, tôi đã bị đập dậy bởi những tiếng kêu hoảng hốt của người vú già:

- Cậu! Cậu dậy mau! Về đến nơi rồi!

Đoạn vú công tôi một mạch chạy ra cổng làng. Khi chúng tôi đến nơi thì đã thấy hiện ra một đám người trắng lơ lơ. Ảnh ba tôi được phủ lụa điều, được bốn người khiêng lên như kiệu, và theo sau cái bài vị sơn đỏ, mẹ tôi và anh tôi đi đếm từng bước. Tiếng khóc mà tôi lo lắng từ mấy ngày nay làm sao cho có, thì lúc này tự nhiên bật ra, khi tôi thấy cái gì không còn nữa trong cái gì đang còn trước mắt tôi.

Đó là những tiếng khóc lần đầu tiên tôi biết, tiếng khóc sau này khi tắt đi, còn vẳng lại một điệu thở dài chua xót trên ngày tháng bơ vơ của tôi. Mẹ tôi thấy tôi thì bù lu, bù loa lên, bế xốc lấy tôi, và đôi lúc đứng lại để xịt mũi hay lau nước mắt.

Tôi nhận thấy mấy cây cột nhà đứng bơ vơ hơn trước, bóng tối mau chiếm lấy sân và lòng tôi hay nhớ thương, ngao ngán.

Trong hơi lạnh lẽo bốc lên trước lúc gà vịt nhảy chuồng, bốn ngọn nến cùng nháy mắt trên chiếc bàn thờ mới dựng, thay chỗ cho nơi kê bàn đèn thuốc phiện ngày xưa. Tôi bắt đầu sợ bóng tối, rùng mình tưởng rằng ở đâu đây, vẫn còn rè rè những tiếng dục tẩu kéo ngày xưa.

Một tình thương mất đi, vừa khơi lũng xuống tháng ngày tôi sống.

*
* *

Như trên kia tôi đã nói, tôi biết ba tôi quá chậm. Bảy năm một, ba anh em chúng tôi thi nhau ra đời, tài trí và tính tình khác nhau xa quá. Khi tôi bập bẹ biết nói thì anh cả tôi đã trưởng thành, và anh hai tôi cũng bắt đầu giật sợi dây điều xuống cùng với cái tuổi bay lượn của anh để vào trường. Tôi lớn lên giữa sự chiều chuộng nung niu của một gia đình có thể kể vào bậc khá.

Thoạt đầu ba tôi làm thông ngôn cho một viên chức nhà đoan, rồi sau xoay ra lập một ty muối. Dần dần, vì công việc phát đạt, ba tôi góp phần cổ đông buôn gỗ. Những cuộc kinh doanh hồi ấy, tóe ra tiền, nảy ra bạc, nhờ ở cái thời mà mọi người chưa bị ngạt hơi vì sinh kế như bây giờ.

Tôi không hiểu rằng ba tôi đã học chữ Pháp với ai, bằng cách nào, vì một người chưa nói sõi tiếng Việt Nam đã "thạo" cái tiếng ngoại quốc ấy, kể cũng kỳ!

Đó là một sự hân hạnh lớn lao cho nhà tôi. Công nghiệp của ba tôi xưa, thường được mẹ tôi kính cẩn thuật lại, có khi đang thuật, người đưa mắt nhìn lên bàn thờ ba tôi... Ngày nhỏ, mỗi lần chạy chơi đâu về tôi thường mò lên gác, nằm yên lặng bên cạnh khay đèn, mũi hít từng hơi dài làn khói xanh thơm phưng phức, như khi chạy ra đường cái đón lấy cái mùi "ét xăng" dễ chịu tỏa lại sau chiếc ô tô. Tôi tò mò đưa mắt ngắm mấy quyển sách chữ Pháp đặt cạnh đấy, mà ba tôi ít khi rời ra.

Ngoài cái sung sướng, hãnh diện có một người cha khác thường, thỉnh thoảng một vài cái xe ngựa đỗ lại ngoài cổng, đem đến nhà tôi những người ngoại quốc, lại làm tôi nghĩ ngợi về cái gia thế hẳn không phải là tầm thường của chúng tôi. Tôi thấy ba tôi nói chuyện với họ một cách dễ dãi quá. Người luôn luôn gật đầu, mỉm cười, khiến tôi nghĩ đến sự dồi dào chữ nghĩa ở bên trong khối óc hẳn phải rộng mênh mang! Thường thường, những buổi đàm luận

rất thân mật kia đều được kết thúc bởi một bữa tiệc có bánh bích quy và rượu sâm banh.

Tôi thường hỏi anh tôi:

- Ba học ở đâu mà giỏi thế anh?

Anh tôi vênh mặt lên:

- Mà ý tưởng ba vừa chắc? Ba giỏi gấp trăm tao kia!

Chắc chắn là ba tôi phải giỏi, không còn ngờ gì nữa. Ba tôi đã có thể vào làng Tây được rồi. Nhưng tôi còn muốn biết thêm nữa, tôi muốn biết về mấy quyển sách đẹp đẽ mà ba tôi hay đặt lên ngực, khi mắt người lim dim, môi người mấp má!

Nghe tôi hỏi thêm, anh tôi gắt với một vẻ tự phụ:

- "Längga fängxe, díchxonne", hỏi mãi!

Nhưng những điều dẫn giải ấy không gạch được vào óc tôi một nét sáng gì cả. Tôi đành phục ba tôi vậy. Cái con người kỳ lạ ấy là cả một sự khó hiểu với tôi, khó hiểu như cái ngôn ngữ xa lạ kia không biết nhờ ở một phép bí truyền gì, lại có thể kết được ý nghĩ trên đôi môi chỉ quen mấp má thứ tiếng phương Đông.

Sau này, đem chuyện ba tôi ra khoe với các bạn cùng lớp, tôi bị họ chế giễu:

- Ba mà có nói tiếng Tây... giả cây!

Mặc dầu, tôi vẫn tin ở tài trí của ba tôi, vì hàng ngày những bạn ngoại quốc vẫn đến, vẫn vui vẻ nói chuyện và vẫn vui vẻ ra về.

Hai năm sau đấy, một chuyện phi thường vụt xảy ra trong gia đình tôi: anh hai tôi đậu bằng Cơ thủy Pháp - Việt. Đậu được cái bằng Cơ thủy, vào hồi ấy, người ta có thể được bổ dụng ngay rồi. Anh tôi về nhà, tay xun xoe đốt một bánh pháo tếp, đá vào đít tôi một cái, rồi chạy tọt lên gác báo tin mừng cho ba tôi. Thực là long trọng! Mấy người ngoại quốc ngồi cạnh đấy rít xoa đầu anh, xì xồ nói những gì làm anh đỏ mặt. Tự nhiên tôi cảm thấy hổ thẹn, ghen tỵ khi tôi thấy anh sung sướng chạy nhảy khắp nhà.

Tôi bảo anh tôi:

- Anh cũng không giỏi bằng ba đâu. Ba sắp mua cho em cái xe đạp ba bánh kia!

Anh tôi quay lại:

- Ủ thì mày có xe đạp ba bánh. Tao có tiền đây này.

Đoạn anh dần lên nền gạch cho tôi nghe tiếng kêu coong coong của đồng bạc mới long lanh. Tức quá, tôi chạy lại bên ba tôi, khóc tấm tấc:

- Bắt đền ba đấy. Ba không cho con tiền, ba cho anh hai.

Ba tôi bế tôi vào lòng, rồi móc túi cho mấy đồng hào con mới tinh.

Thuở nhỏ, tôi chỉ được sống mấy năm sung sướng. Cái cơ nghiệp của ba tôi, những người nối tiếp là mẹ tôi và dì ghẻ tôi không giữ vững nổi. Chúng tôi sớm bị đuổi ra khỏi cuộc đời sung túc.

Trong tất cả những kỷ niệm ba tôi để lại, cái làm tôi nhớ nhất và tôi không hiểu tại sao lại nhớ đến thế, là con ngựa kim hoa trắng của ba tôi.

Những buổi trưa hè oi ả, một nhọc mang ba tôi từ những cánh rừng xa về, nó vui mừng hí lên khi nhận thấy cái mái nhà thân thiết trên đấy đậu mấy con chim bồ câu. Chân nó đạp lên những lối đi quen biết, mồm nó ngoạm những cây cỏ ngon lành. Tôi chạy ra đón ba tôi và thường thường người giao cương cho tôi cột nó lại. Dưới cánh những con muỗi bay vo ve, nắng hoa xôn xao, da nó động đậy, mỡ mượt trong một vẻ đẹp đẽ, oai nghiêm riêng. Rồi những buổi trưa không còn có trong đời tôi nữa, tôi theo người nhà dắt nó đi tắm, đánh nó bơi qua sông. Tôi sung sướng cười vang trên mặt nước lòa nằng, cười trên mình con ngựa kim hoa mà tiếng hí quen quen, tôi chắc đã lâu ngày rồi, không còn rên qua cánh đồng ngập cỏ nữa.

Bây giờ đời tôi chỉ còn lại những trời quạnh vắng, những buổi trưa đột nhiên vọng một tiếng gà gáy lạ lùng. Tôi thoáng thấy bóng người cưỡi ngựa về sau hàng rào, đi ngược lại thời gian, run run như chỉ đợi một hơi gió mơ hồ là biến mất.

Mẹ tôi bán dần dần nhà cửa, ruộng vườn để trả nợ, và cả con ngựa trắng cũng bị đổi lấy tám mươi đồng. Hôm mẹ tôi định bán nó đi, tôi thấy lòng buồn vô hạn. Tôi không mấy lúc rời cái buồng nhốt

nó ra nữa, lưu luyến như đứa trẻ con bị đuổi khỏi căn nhà cũ, còn tiếc rẻ những chồn ăn nằm, đồ đạc quen thân. Tôi cầm một nắm cỏ đút vào mồm con ngựa trắng, vỗ vào mớ lông bờm trắng toát của nó. Từ ngày ba tôi mất đi, nó gầy gò thiếu nảo, mắt nó ướt và có ghèn, thỉnh thoảng cất tiếng hí không nhất định, mà tiếng hí mới buồn thảm làm sao!

Hôm người đến mua dẫn nó đi, tôi khóc bảo mẹ tôi:

- Mẹ đừng bán nó cho người ta. Mẹ để cho con.

Mẹ tôi thở dài:

- Nhà còn chả tiếc nữa là ngựa. Không bán đi thì xé xác ra mà trả nợ à?

Con ngựa ấy ngày nay đã chết. Cũng như ba tôi để lại cái danh vọng tàn của những ngày rục rở, nó cũng đã từng nổi tiếng một thời về nước kiệu hay.

Anh hai tôi thường trêu tôi:

- Đồ người không nhớ người, lại nhớ ngựa. Rõ dở hơi!

Mà tôi dở hơi thật. Trên đường đời, tôi đã nhiều lần dở hơi như thế, và chắc sẽ phải dở hơi suốt đời...

Ngày nay, mỗi lần đi qua cánh đồng ngập cỏ, tôi vẫn còn phảng phất ngửi thấy mùi ngựa, nghe thấy tiếng ngựa, và hình dung một bộ yên cương vắng chủ, ngơ ngác đâu đây...

*2 - 1940 Rút từ tập truyện ngắn Chân trời cũ
Nhà xuất bản Á Châu. Hà Nội - 1946*

NGÀY GẶP GỠ

Ngày nhỏ, mỗi lần chán chúng bạn, tôi vẫn hay lại bên mẹ tôi cầu khẩn người kể lại sự cưới xin giữa người và ba tôi, rồi để tôi đem thuật lại với hàng xóm. Tôi còn nhớ nơi mẹ tôi ngồi kể chuyện là một cái hè bằng đất nện trước nhà. Từ đó, tôi vừa nghe chuyện, vừa nhìn ánh nắng chiều nghiêng xế, và những bóng lá lung linh. Có khi đang giữa câu chuyện, tôi véo má mẹ tôi mà hỏi:

- Đố mẹ biết bao giờ đến Tết? Đố mẹ biết con được bao nhiêu tiền phong bao?

Mẹ tôi khẽ gỡ tay tôi ra, lặng lẽ nói tiếp và lặng lẽ ru tôi ngủ mất lúc nào! Tuy nhiên, trong giấc mơ kỳ dị, tôi vẫn hình dung được cả đám cưới, chú rể là ba tôi, cô dâu là mẹ tôi và,... tôi là người dự lễ! Dần dần tôi lớn lên. Qua mẫu đơn sum họp của hai người sinh ra tôi, tôi nhận thấy một định mệnh khe khắt, một duyên phận tăm tối và buồn rầu. Vì thế, tôi được biết rằng phần nhiều, hay tất cả cũng được, những bà mẹ Việt Nam đều phải đau khổ ngay từ lúc lọt lòng. Mọi sự do "Trời" định, các tâm hồn đó chỉ biết vâng theo một cách nhẫn nhục, một cách lặng lẽ, một cách chua xót vô cùng! Bao nhiêu thế kỷ rồi, những tiếng thở dài mất tâm trong đêm tối, những mái đầu bù rối nghiêng xuống bốn phận hàng ngày, tầm thường và nhỏ mọn. Cuộc hôn nhân của mẹ tôi, đến nay, tôi mới thấm thía được hết cái đơn giản, cái nghi lễ của nó.

Và đến ngày nay, tôi mới hiểu mẹ tôi hơn lúc nào hết, người con gái lái đò trên sông Ghép ngày xưa, người mẹ Việt Nam một cách dịu dàng và cao quý.

*
* *
*

Cách đây hơn năm mươi năm

Một buổi chiều mùa hè vàng rực.

Trên bờ sông Ghép lặng lẽ của tỉnh Thanh Hóa, dân làng Ngọc Giáp bỗng thấy bóng một người ngoại quốc, tay xách một gói vải xanh và đầu chụp chiếc mũ rơm đã vàng ửng.

Người khách lạ có chiếc trán rất lạ: nó nhỏ nhưng nhô ra một cách bướng bỉnh. Nhất là đôi mắt, sắc như dao, bén như nước, nhìn vật gì thì như hút lấy vật ấy. Hai đặc điểm đó nhất định không được tạo bằng thủy thổ Việt Nam, mà là bằng tinh hoa của một dân tộc khác. Một vẻ gì xương xương, rắn rần độn khắp mình người khách, biến cái thân thể thoát trông thì gầy kia ra sự chịu đựng khó nhọc, ở đấy, một nghị lực bền vững tiềm tàng.

Khách mặc một bộ quần áo bằng lĩnh Quảng Đông, nguyên màu đen, nhưng sau khi trải nhiều phong trần, đã đổi sang màu xám kẹch. Y phục ấy gợi được trong lòng người gặp, bao nhiêu là cảm giác thanh thú, hương vị xa xôi. Từ đằng xa, những gợn lụa phơ phất như những gợn gió trùng dương, và khi lại gần thì gió trùng dương lại chỉ toàn xông lên một mùi cá mặn!

Linh hồn Trung Quốc phát lộ ra trong từng bước đi, điệu đứng, trong sự trầm mặc, trông tìm, trong cả cách đưa năm đầu ngón tay có móng dài vẫn ghét lên gãi sồn sột chiếc đầu gần như húi trọc tếch.

Đêm về trong những bước nhẹ, hắt hiu bốc hơi lên mặt sông. Năng tắt dần dần chỉ còn ánh vàng pha sắc tím. Hoàng hôn ở đây không như hoàng hôn của Giang Tây, Hồ Bắc, hoàng hôn ở đây ưu hoài như một chinh phụ nhớ chồng.

Và như một gã giang hồ chạnh lòng khóc nước.

Tuy nhiên, đôi mắt trong và sáng kia không hề vẫn bởi màu sắc thê lương, vẫn quắc lên nhìn những đợt sóng nhuyển nhàng bò quanh mấy con thuyền ngái ngủ. Cử chỉ lạnh lẽo đó thật là trái hẳn với cảnh sông nước buồn rầu, cái cảnh tầm thường nhưng đã làm chuyển dời bao nhiêu cuộc đời ngang dọc.

Khách ngồi xuống vệ cỏ, không để ngắm cảnh chiều, mà để tháo cái gói vải từ bao lâu vẫn đeo ở tay, lấy ra một gói cơm nắm. Rồi không dao, không đũa, khách bẻ ngoắt nửa nắm cơm, đưa lên

miệng, trong khi mấy ngón tay lần gỡ từng miếng cá khô. Đôi lúc khách ngừng nhai, chép miệng cho thấm xuống đáy lòng cái hương vị đậm đà của bữa cơm lưu lạc.

Chỉ sau mười phút, không còn một miếng cơm, một khúc cá nào sót lại trên mảnh lá chuối héo. Tất cả lương thực ngọt ngào trôi qua cổ họng, đảo lộn trong cái dạ dày vô bệnh, để biến thành những dòng máu hùng cường luân lưu nuôi mạch sống, và nuôi lớn mãi cái chí nguyện giang hồ.

Ăn xong, khách xoa tay đứng dậy, bước xuống bến sông rửa mặt và vốc nước uống, rồi lại trở lên nằm, đầu gối trên bọc hành lý. Tất cả những công việc ấy như đã được ấn định theo một phương pháp, nên có mạch lạc và quy củ hẳn hoi. Khách nằm rất bình tĩnh, tay chân duỗi thẳng, mặt hướng lên không gian, tâm thần nhập định. Nhưng nếu để ý, ta sẽ thấy loáng trên bụng khách một lưỡi dao nhọn như lá bùa hộ mệnh đặt ở đấy từ bao giờ.

Trời quang lấp lánh sao, hứa một đêm phẳng lặng. Gió sông lên đây. Làng mạc, xa xa, chìm mờ trong bóng tối, đôi lúc để lọt ra vài tiếng chó sủa ma. Mấy điểm đèn hạt đậu run trên sông như những con mắt buồn từ kiếp trước. Bông, giữa khoảng triền miên rộng rãi, ngân đưa một điệu hát lơ lửng bay trên dòng nước, một điệu hát dò đưa, trầm trầm, lặng lẽ:

Muốn sang nhưng ngại vắng thuyền,

Muốn về bên ấy nhưng duyên lỡ rồi!

Nhịp hát gần lại và xa đi theo chiếc thuyền nhỏ, cô độc, ảo não, trong sự tỏ bày kín đáo của một tấm lòng thương nhớ mênh mông.

Ở trên bờ sông bên này, người khách đã đứng dậy, tay nắm chuôi dao, mắt nhìn cái vệt lửa của chiếc thuyền đặt mờ trên mặt nước.

Thuyền hình như lại gần, vì sóng vỗ vào mạn dò mỗi lúc một mạnh. Và sau khi nhận đúng là một chiếc dò chở khách, người lữ hành của đất nước Trung Quốc hò lên:

- Tô ơi! (Đò ơi!)

Sóng nước trả lời lại cái giọng kêu quái gở bằng một bóng vang lạnh lẽo. Tiếp đến tiếng từ dưới sông vọng lên, cái tiếng nhỏ nhẹ của người con gái xứ Trung Bộ:

- Ai gọi ò?

Một phút yên lặng. Người khách lạ khó nhọc lắm mới kiếm được câu trả lời:

- Ng... ộ... ộ! à "tui tây" (à tôi đây!)

Nói xong khách xăm xăm bước xuống ò, trước vẻ ngạc nhiên vô cùng của thiếu nữ.

Ò quay mũi, thiếu nữ yên lặng chèo. Tiếng sóng khua, làm rộn vào lòng nàng một nỗi lo sợ kín đáo. Vừa chèo, nàng vừa liếc nhìn người khách lạ mà thoát trông, nàng có cái cảm tưởng hãi hùng như gặp một tên giặc cướp tàu ô ghê gớm.

Ò đã ra giữa sông. Một làn gió thổi mạnh. Người khách lạ lúc này đã như rời bỏ những tư tưởng riêng, bắt đầu ngoảnh lên nhìn thiếu nữ. Đó là một cái nhìn rất lạ, nhưng rất chắc, cái nhìn vẽ rõ ra một sự quyết định, khiến thiếu nữ bậm môi lại, và tuy trong bong bóng sao mờ mờ, e thẹn nhìn lảng ra ngoài xa... Một thoáng cười chạy qua môi khách, làm dịu hẳn vẻ hung tợn vừa rồi khiến thiếu nữ sợ hãi.

Là vì lần đầu tiên trong đời, nàng chịu cái nhìn sắc mắt đó. Nó không tìm ở người nàng những điểm đẹp ðẽ, mà chỉ cốt khám phá những điều kiện cần thiết cho sự gây dựng hạnh phúc gia ðình, sự vững bền của nòi giống. Và biết ðâu, trong khi nghĩ ðến những gương cần mẫn ðã từng lấp lánh phản chiếu cái ðẹp huyền bí, thần thánh của góc trời phương ðông, người lữ hành kia ðã không quan niệm người ðàn bà Việt Nam như ðã quan niệm người ðàn bà Trung Quốc?

Cho nên, dưới bóng sao ðêm ấy, trên dòng sông khuya, người con gái Việt Nam ðã che ðôi má ửng hồng trước một người khách lạ và cùng lúc không hiểu sao, nàng thấy ngậm ngùi chua xót...

- Nhà "nị" ở ðâu?

Người con gái ngờ ngạc một lúc lâu, rồi mới hỏi:

- Nị? Nị là gì? Tôi không hiểu.

Khách cũng ngẩn người trong vài phút mới tìm ðược cách cắt nghĩa:

- Nị là... nị! Là...

Một ngón tay theo câu nói bỏ dờ, chỉ thẳng vào thiếu nữ khiến nàng không nhìn được cười:

- A! Nị là cô?

Khách lộ vẻ sung sướng đột ngột như người học trò không thuộc bài vừa được bạn nhắc:

- Cô ở đâu?

Thiếu nữ mỉm cười, đưa tay chỉ một cái xóm nhỏ gần đấy, nơi hắt hiu sáng vài chòm đèn dầu lác loáng thoáng qua hàng rào tre thưa mỏng. Trong đêm, vắng đưa tiếng chày giã gạo, đều đều rơi vào giữa cảnh tĩnh mịch, như kéo giãn thời khắc buồn bã không bao giờ tàn.

Đò ghé bến.

Người khách toan đưa đồng xu cầm sẵn trong tay cho thiếu nữ, bỗng lại ngần ngại:

- Cho "tui" ngủ một đêm ở nhà cô nhé?

Thiếu nữ đặt con sào lên thành đò, ấp úng:

- Ông hỏi mẹ tôi ấy. Tôi không biết!

Nói đoạn nàng bước vội đi trước, nhưng đôi lúc chậm chân lại, vì biết người khách đang rảo bước theo.

Đến một cái ngõ tre, thiếu nữ cất tiếng gọi:

- Mẹ này, có ông khách "Tàu" xin ngủ trọ.

Một bà cụ trạc năm mươi tuổi, tay cầm chiếc đèn con, từ trong nhà đi ra:

- Ai? Ai mà trọ với ngủ?

Người khách lạ cúi đầu chào bà cụ một cách kính cẩn. Bà cụ đáp lễ xong, quay lại bảo người con gái:

- Con xem dọn nhà trên, rồi nhường cái giường cho ông ấy nằm.

Bà cụ nói vừa dứt, cô gái đã vùng chạy vào bóng tối, đem theo cái mặt chắc là phải đỏ hơn ban nãy nhiều.

Trong khi ngồi tiếp chuyện khách, bà cụ thành thực hỏi:

- "Chú" đã xơi cơm chưa, để tôi bảo cháu nó nấu?

"Chú" Khách cũng thành thực trả lời:

- "Tui" ăn cơm rồi. Tui ăn ở ngoài bờ sông!

Câu trả lời tự nhiên và ngờ nghệch đó khiến bà cụ mỉm cười và khiến cô gái đương ngồi đun nước gần đấy, cũng sặc cười theo.

Nhìn cả hai miệng cười cùng một lúc, người khách ngỡ ngác đưa mắt liếc hai bà con chủ nhà:

- Cười? Cười "tui"?

Bà cụ đỡ lời:

- À, cháu nó thấy ông lạ.

Đêm ấy là đêm đầu tiên trong cuộc đời giang hồ, người lữ khách đặt lưng trên chiếc giường tre eo ọt, giữa những tiếng và hình ảnh khác hẳn với những cái quen biết ở quê hương.

Mái nhà tranh lọt sơ sài, để chảy xuống mặt khách một dòng ánh trăng hạ tuần, và ngừng lại ở đấy thành những đồng hào mới long lanh.

Gió thổi trong vườn cau, xào xạc.

Tịch tịch dễ làm đuối lòng người. Lữ khách lúc này, đã thấy chết chí phiêu lưu, bôn tẩu, để cảm khái trong niềm thương nhớ, trong giây phút chạnh lòng tưởng đến một mảnh đất xa xôi.

Lữ khách ngạc nhiên ghé tai vào cõi yên lặng, cái yên lặng mênh mêng và u uất, không bị phá bởi một tiếng súng bắn cướp nào như ở quê hương.

Mấy tiếng tù và khuya rúc lên, bay vào gian nhà vắng. Lẳng biết mọi người đã ngủ yên cả, vị thần tử của giang sơn Trung Quốc vắt chân chữ ngũ, khe khẽ ngâm một bài thơ cổ, qua nỗi xúc động đột nhiên tự lại trong người:

Uyt loọc, vú thày sương mủn thín,

Coóng phống, dì phố, tui sàu mìn,

Cú chấu sèng ngòi Hôn Sán sì.

Đề pun, chống séng râu hác sìn.

(Nguyệt lạc, ô đề, sương mẩn thiên

Giang phong, ngư hỏa, đối sâu miên,

Cô Tô thành ngoại Hàn San tự,

Dạ bán, chung thanh đảo khách thuyền...)

Ngay lúc ấy, từ gian buồng bên nổi lên mấy tiếng gì như chuột rúc. Lữ khách, thấy đứt mạch cảm hứng, cầu nhàu trong bóng tối:

- Ấy dà! Cẩm tố xỉ a! (Chà! Lắm chuột thế!)

Nhưng đó không phải là tiếng chuột rúc. Đó là tiếng người con gái chở đồ ban tối cười qua hai làn môi kín đáo khép lại.

*1 - 1940 Rút từ tập truyện ngắn Chân trời cũ
Nhà xuất bản Á Châu. Hà nội, 1946.*

ANH ĐỎ PHỤ

Đã lâu, lâu lắm rồi, người dân xã Hòa Trường không ai còn nghe nói đến tăm hơi anh đỏ Phụ ở đâu nữa. Nhiều người đồn rằng anh đã chết bên Tân thế giới. Riêng tôi, tôi không sao quên được anh, mà không quên được anh, có nghĩa là anh vẫn sống, ít nhất là trong ký ức tôi.

Mãi đến năm hơn ba mươi tuổi, anh đỏ Phụ mới đến làm rể mẹ tôi để chờ ngày cưới chị Yên về làm vợ. Đó là một anh chàng rụt rè, nhút nhát, đối với nhà vợ rất nể sợ, nhưng lại tỏ ra hết sức tháo vát trong mọi công việc. Lui tới nhà tôi trong hơn hai năm, anh giữ gìn từng cử chỉ, lời nói, ngay cả việc giáp mặt chị Yên, anh cũng cố tránh để khỏi mang tiếng là suồng sã. Mẹ tôi thương anh vì anh nết na, cần cù, giao cho việc gì cũng làm đến nơi, đến chốn. Mẹ tôi thường nói:

- Thằng Phụ nó nghèo nhưng là cái nghèo thanh bạch. Ông Biếm lại là ông đồ nho hay chữ nhất xã.

Ông Biếm là bố anh đỏ Phụ. Vác lều chõng đi thi hỏng tú tài, thất thế, ông quay về làng mở lớp dạy học. Cái thuở "chi, hồ, giả, dã" nhanh chóng qua đi, học trò ông Biếm sớm đổi ngọn bút lông sang ngòi bút sắt. Trong đám môn sinh thừa vắng dần, chỉ còn một người theo học, ngoan ngoãn nằm rạp trên chiếc chiếu, mài mực, chép bài. Người đó là anh đỏ Phụ, vừa là con, vừa là môn đệ của thầy.

Rồi anh Phụ cũng thôi học nốt. Vốn liếng chữ nghĩa bố ban cho, anh Phụ chỉ còn giữ lại được mười trang luận ngữ và anh chuyển sang đọc chữ Nôm, dựa vào cuốn Kim Vân Kiều truyện khắc gỗ, in chân phương trên nền giấy bản:

*Trăm năm trong cõi người ta,
Chữ tài, chữ mệnh khéo là ghét nhau.*

Tiếng anh đỏ Phụ ngâm Kiều nghe buồn như tiếng xẻ gỗ vào những chiều nắng tà hiu hắt. Và cái nghèo, cái đói cũng len lỏi vào ba gian nhà lá thừa tự, làm hốc hác thêm nét mặt người bố và làm rạn dần hai bộ quần áo may bằng vải trúc bầu, lâu ngày sợi đã bở, của hai bố con ông Biếm.

Hồi gia đình tôi mới đến "ngụ cư" ở xã Hòa Trường này, ba tôi tìm tới kết thân với ông Biếm. Ông là người được xóm làng vị nể, họ bên ngoài ông lại trùng với họ chúng tôi. Theo một tập tục đã có từ nhiều đời, ba tôi, mỗi khi đến ngụ cư ở đâu, thường vẫn tìm những người "đồng tính", hoặc "đồng tuế", "đồng hương" để kết nghĩa. Hơn nữa, ông Biếm lại am hiểu Hán học, nên qua những câu chuyện trao đổi, ông trở thành người bạn tâm đắc với ba tôi. Mỗi lần sang nhà ông chơi, ba tôi đều dắt tôi đi theo. Đó cũng chính là đầu mối thân quen đưa đẩy anh đỏ Phụ trở thành người con rể trong gia đình chúng tôi.

Còn chị Yên, chị gái nuôi, thì mẹ tôi đặt đâu chị ngồi đó, tuổi chị cũng xấp xỉ tuổi anh Phụ, và cũng ước mong kín đáo một tấm chồng chân chỉ như anh.

Thấy anh đỏ Phụ lần nào đến với chúng tôi cũng chỉ với cái áo cánh nâu, chiếc quần nâu, tôi hiểu ngay rằng anh chỉ có độc một bộ như thế mà khi về nhà anh cởi ngay ra, để mặc vào chiếc quần vá, hoặc đóng một cái khố nâu. ở quê tôi ngày xưa, đàn ông nghèo đóng khố ra đường là chuyện thường thấy. Một lần, tôi bảo nhỏ anh Phụ:

- Anh em còn mấy bộ quần áo đấy. Hay là em lấy đưa anh mặc tạm nhé?

Tức thì anh Phụ rồi rít xua tay, mặt ửng đỏ:

- Chết! Ai lại làm thế. Mẹ biết, mẹ cười cho!

Ý anh Phụ muốn nói:

- ... Chị Yên biết, chị Yên cười cho.

Nhưng anh không dám nhắc đến hai tiếng "chị Yên".

Đã là người thân của anh Phụ, tôi hay sang nhà anh chơi. Nhà anh ngăn nắp nhưng có vẻ trống trải, mái lá, vách đất, sân bằng đất nện, nửa sào vườn trồng mấy hàng cây cam, cây bưởi, vài thân cau. Từ ngõ chạy vào là hai hàng rào râm bụt cắt tĩa gọn gàng. Những

ngày hè oi ả, sang nhà anh chơi, tôi có cái cảm giác như được hưởng những làn gió mát rượi, làn gió thường ngày vẫn lay động nhẹ nhàng chiếc quần vải trúc bầu phơi trên dây thừng, cái quần độc nhất ông Biếm đợi khô để nướng nhẹ mặc vào, mỗi khi có việc ra đường hay đi ăn cỗ. Ông Biếm sống bằng nghề viết câu đối và tính họ ngày giờ hung cát cho những đôi lứa thành thân.

Vốn liếng hàng năm của gia đình ông là hai mùa trẩy quả vườn đem ra chợ bán, chất chiu để dành trong cái tráp gỗ sơn đen. Từ ngày được nhận làm thông gia với nhà tôi, ông Biếm mỗi năm ba bốn lần biện một món lễ sang sêu tết, có khi là mâm xôi, con gà, có khi là mấy gói chè hương, khay ngũ quả. Tôi còn nhỏ, nhưng cũng hiểu ra rằng, để sắm được một món lễ cho ra lễ như thế, ông Biếm và anh Phụ đã phải bóp bụng, bớt ăn trong nhiều ngày.

Hơn hai năm qua đi. Sắp đến ngày mãn tang ba tôi. Sắp đến ngày anh Phụ bỏ miếng trâu ăn hỏi, và thế là niềm mong ước bao lâu nay của ông Biếm đã có cơ thành sự thật. Lấy anh đả Phụ, chị Yên không phải sống xa nhà, chị có nhiều dịp tạt về thăm chúng tôi, cũng như tôi, bất cứ lúc nào, cũng có thể dễ dàng đến với chị. Cái hạnh phúc nhỏ bé của lòng tôi sao mà náo nức, thiết tha và gần gũi đến thế!

Chị Yên! Nếu đời chị đừng gặp một tai họa éo le, nếu chị cứ là chị Yên ước mong thâm kín một người chồng hiền lành như anh Phụ, thì đâu đến nỗi chị phải xa lìa tôi, lẩn tránh mọi người, và tôi đâu có phải viết ra câu chuyện tình đau xót hôm nay!

Cả anh Phụ nữa, sao cái bóng dáng hiền lành của anh lúc này không còn thấp thoáng hiện ra qua hàng rào cây ruối nữa, cái bóng dáng cố làm ra thản nhiên, nhưng kỳ thực là bối rối, xao xuyến, mỗi lần anh đến nhà tôi?

Chỉ còn một tháng nữa, ba mươi ngày nữa, một tuần trăng nữa, là anh đả Phụ sẽ đem lễ sang nhà tôi xin cưới chị Yên! Đột nhiên, như một cơn gió độc, người cậu họ tôi, không rõ từ đâu, sà xuống mái nhà chúng tôi, ở lỳ làm một vị khách báo hại. Những cái gì xấu xa, bỉ ổi xảy đến với người con gái đang khắp khởi tin vui, người con gái đau khổ, tôi đã có dịp viết hết ra trong truyện "Chị Yên".

Anh Phụ không biết gì hết.

Mọi người trong nhà tôi không ai biết gì hết.

Chỉ có hai người biết: cậu tôi - tên tội phạm - và tôi. Nhưng cậu tôi đã bỏ nhà tôi, trốn biệt. Tôi ở lại, nhưng tôi lại phải ngậm miệng, giấu tận đáy lòng một sự thật tàn nhẫn mà nếu hở ra, tôi chắc sẽ làm cho đời anh đổ Phụng tan nát. Thà cứ để anh ấy không biết gì cả, cứ để anh ngờ vực, phỏng đoán, kín đáo dò hỏi xung quanh. Rồi không dần lòng được mãi, một hôm anh kéo tôi lại sát gần, hỏi rất nhỏ:

- Nói thật cho anh biết đi em. Tại sao chị Yên lại bỏ nhà ra đi? Ai đánh chị hay đuổi chị?

Tôi trả lời mà đôi mắt cay sè, nóng bỏng:

- Em không biết. Em không biết thật mà. Chắc là... chắc là chị ấy bị mẹ mình dỗ đi không chừng.

Giá như mọi lần, nghe tôi nói như thế, anh Phụng đã cười. Nhưng lần này anh không còn có thể cười được nữa. Mặt anh đanh lại. Tiếng anh nói, tôi nghe thều thào, không thật, tiếng nói như rơi vào một khoảng trống rỗng mơ hồ:

- Lạ thật em nhỉ? Sao chị Yên lại bỏ nhà ra đi?

Rồi anh nằm vật xuống giường, một tay vất lên trán, thở dài. Đó là một dáng nằm chán chường, tuyệt vọng. Tại sao tôi không nói thẳng cho anh biết rằng chị Yên của tôi, người vợ sắp cưới của anh, đã bị một tên khốn nạn làm nhục? Tại sao? Tôi chỉ còn biết trả lời cho chính tôi nghe mà thôi.

Từ hôm chị Yên bỏ nhà ra đi, việc làm đầu tiên của mẹ tôi là sang xin lỗi ông Biếm và xin trả của lại cho ông. Mẹ tôi tính nhảm lại những món lễ ông mang sang biếu nhà tôi, hết bao nhiêu, để mẹ tôi đáp lại bằng số tiền rộng rãi gấp bội.

Nhưng ông Biếm một mực từ chối. Đôi mắt ông vốn đã buồn, lúc này càng buồn hơn. Ông vẫn mặc bộ quần áo vải trúc bâu đã sờn để tiếp chuyện mẹ tôi, bộ cánh ngày nào ông mặc vào những lần sang sêu tết. Tôi nhận thấy ông già đi nhiều, đôi gò má nhô lên và nước da khô héo. Giọng ông run run, chậm rãi:

- Bà cũng như tôi, có ai muốn chuyện xảy ra như thế này đâu. Chỉ thương thằng Phụng nhà tôi, hơn ba chục tuổi đầu rồi mà vẫn còn chịu cảnh hẩm hiu. Chỗ đi lại thân tình từ ngày còn ông cụ, xin bà chước cho món tiền trả của.

Nói xong, ông lim dim mắt nhìn ra ngoài vườn đầy nắng gió. Vẫn là thứ gió hiền hòa, nhẹ nhàng phe phẩy ngọn cau, giậu hoa râm bụt, thứ gió đã đón tôi ngày nào tôi sang chơi với anh đở Phụ.

Không trả được của cho ông Biếm, mẹ tôi tính sang một chuyện khác, hy vọng có thể làm người ngoai được nổi lòng anh Phụ. Đạo đó, mẹ tôi quen biết một nhà thuyền chuyên đến khắp nẻo bến chợ, buôn bán, đổi chác các mặt hàng. Chủ thuyền là một bà trước đây ở thị xã, có một cô gái lớn chưa chồng. Họ cần một tay chèo lái. Dịp may hiếm có, mẹ tôi giới thiệu anh đở Phụ. Thoạt đầu, anh không bằng lòng. Mẹ tôi cố nói vào để anh xiêu lòng dần:

- Anh chịu khó xuống thuyền với họ. Họ là những người làm ăn thật thà, may ra anh cũng có phận nhờ. Con Yên nó không lấy được anh là một thiệt thòi cho nó lắm. Anh phải thương lấy ông cụ, thương lấy anh.

Mẹ tôi đã tính toán và xếp đặt rất khéo. Anh đở Phụ đến sống trong khoang thuyền chật hẹp, làm sao khỏi có những "ra đụng vào chạm" với cô gái con bà chủ? Trước lạ, sau quen, hướng hồ anh Phụ lại là người cần cù, chịu thương, chịu khó, thì sớm hay muộn, lửa gần rơm lâu ngày cũng bén.

Cuộc đời sông nước của người con trai xã Hòa Trường bắt đầu từ đó. Đã nhiều canh gà lạ eo óc trên những bến sông xa. Đã nhiều lần sao hôm, sao mai thay nhau hiện ra rồi lịm tắt. Nhưng hình bóng anh đở Phụ vẫn còn nguyên vẹn trong ký ức tôi, thấp thoáng bên kia hàng rào cây ruối, mỗi lần anh đến nhà tôi. Cũng như còn nguyên vẹn cái vẻ hót hải của chị Yên, khi chị nắm chặt cánh tay tôi lần chót, rồi vội vã bỏ ra đi vào một buổi sáng còn chưa rõ mặt người.

Chị Yên! Chị đi đâu đấy? Tại sao tôi không đủ can đảm nói thật tất cả cho anh đở Phụ biết? Tôi không dám nói ra vì đó là sự thật! "Có những sự thật không nên nói ra", ai đã viết nên câu chân lý đó?

Tôi mong cho con thuyền đưa anh Phụ trên các triền sông được thuận buồm, xuôi gió, cuộc đời anh được bình an ghé lại một bờ bến yêu thương. Mẹ tôi có lần vui vẻ nói với chúng tôi:

- Thằng cha đở Phụ tưởng không gặp may, thế mà lại hóa ra tốt số. Thôi thì cũng mừng cho nó.

Nhưng mẹ tôi mừng hơi vội, vì một hôm, bất ngờ, anh đở Phụ đã trở lại. Anh không còn là anh đở Phụ ngày nào nữa. Nước da anh đã sạm nắng gió. Anh gầy đi trông thấy, đôi mắt đăm chiêu mỗi mệ. Chỉ khác trước đây là anh đã có thêm bộ quần áo bằng vải thô nhuộm màu chàm xanh lơ như màu sông nước.

Anh trở về, nhưng không còn ghé lại nhà chúng tôi như bao nhiêu lần trước nữa. Trong ba gian nhà lá thừa tự, bên cạnh người bố già, anh sống lủi lủi như một chiếc bóng cô đơn. Đã tắt hẳn cái giọng kể chuyện Kiều kéo dài và buồn man mác. Ngay cả tôi là người anh vẫn từng tỏ ra triu mến, anh cũng tìm cách lánh mặt, hôm tôi đến gặp anh, trước khi lên đường ra thị xã học tiếp. Tuy anh không hé môi nói vì sao anh bỏ mẹ con bà chủ thuyền để trở về với cái xã Hòa Trường heo hút này, nhưng chúng tôi đều biết rằng, một lần nữa, đời anh lại "đứt gánh". Con thuyền buôn ghé lại ăn hàng trên các bến sông, đã thay chủ, và người chủ thuê mượn anh cũng đã thay lòng. Không còn chuyện "lửa gần rơm" như hôm nào mẹ tôi từng mong ước cho anh đở Phụ, cho chú rể hờ.

*
* *
*

Tôi ra tỉnh vừa học, vừa làm "gia sư" cho một nhà hàng cơm sát ngay ga xe lửa thị xã. Tại đây, có nhiều toán người thay nhau đến ăn cơm và ngủ trọ. Hầu như ngày nào cũng diễn ra những quang cảnh lạ lùng: những đợt mộ phu đi đất đỏ cao su và sang Tân thế giới. Những tên cai mộ phu lì lợm, mặt cắt không ra một giọt máu, mở túi bạc trả tiền mua người theo một giá ấn định, sau khi đã cầm từng ngón tay bắt lặn và điểm chỉ lên tờ giấy cam đoan đóng sẵn con dấu nhà thầu: mười đồng một đầu phu sang Tân thế giới và năm đồng đến đất đỏ Nam Kỳ. Chỉ sau một cử chỉ khô, gọn là nhận số tiền định mạng, con người chợt thấy hoang mang, nghe như có nhát dao nào cắt đứt lìa mình khỏi cuộc đời quen thuộc, khỏi thân thích, quê hương.

Một hôm, đang đứng chứng kiến cảnh đau lòng kia, tôi bỗng giật mình nghe có tiếng ai gọi:

- Cậu! Cậu út!

Tôi đưa mắt tìm: anh đỏ Phụ! Bên cạnh anh là người chị gái nghe tin em đi phu, nên vội ra thị xã tiễn chân. Tôi chạy lại với anh. Anh vẫn mặc bộ quần áo xanh lơ màu sông nước, chỉ khác là phía trên ngực, vừa đính thêm một mảnh vải trắng mang hàng chữ số phu phen! Tôi ghen ngào hỏi anh:

- Anh đi đâu đấy anh Phụ? Sao anh lại ở đây?

Anh đưa ống tay áo lên gạt nước mắt, trả lời tôi:

- Tôi đi phu Tân Thế Giới cậu ạ. Ra đây tìm mãi không được việc làm. Thôi thì cũng liều một chuyến, có người, có ta, lo gì!

Từ phút gặp lại nhau, anh đỏ Phụ và tôi không lúc nào còn muốn rời nhau ra nữa. Cả hai chúng tôi cùng nằm chờ tàu ngoài sân ga, suốt một đêm dài. Chúng tôi yên lặng nhiều hơn là nói chuyện, những câu chuyện ngày xưa vô cùng, vô tận, nhưng lại đứt đoạn, rời rạc, vì tâm trạng chúng tôi đang ở vào một cực độ hoang mang. Cũng như tôi, anh Phụ tránh không nhắc đến tên chị Yên, tuy anh có hỏi thăm mẹ tôi.

Đêm đó, tôi mong cho con tàu đừng đến, mong anh Phụ đổi ý, trở về. Nhưng tất cả chỉ là ước mơ hờ hảo. Anh đỏ Phụ đã lặn tay, đã điểm chỉ rồi. Anh đã dúm vào bàn tay người chị gái tờ giấy bạc con công năm đồng, nửa số tiền bán đời mình để gửi về phụng dưỡng bố.

Và con tàu đang lù lù tiến đến, sau một hồi còi thét lên, xé ruột. Anh đỏ Phụ đứng bật dậy. Tôi ôm ghì lấy anh, khóc nức nở. Một bàn tay chắc nịch kéo tôi ra, ấn anh Phụ và toán phu vào trong cái toa sắt đen ngòm, cái toa thường ngày vẫn dùng chở súc vật, khóa lại.

Khi đoàn tàu lừ lừ chuyển bánh, từ giữa đám người còn hoang mang, ngỡ ngác, chị gái anh đỏ Phụ vụt lao ra, đâm bổ chạy theo tàu, chạy theo em, chạy thật nhanh, gào khóc, vẫy gọi, như muốn giằng lại khối thép, cho đến khi đứt hơi, chị nằm ngã vật xuống bên đường.

Con tàu mở hết tốc lực, phun khói mịt mù.

Từ phút đó, không bao giờ tôi còn gặp lại anh đỏ Phụ nữa.

*10 - 1941 Hồ Dzếnh - Tác phẩm chọn lọc.
Nhà xuất bản Văn học Hà Nội, 1989.*

TRONG BÓNG RỪNG

Nói đến rừng, tôi quên sao được lớp nhà lá đẹp đẽ của ba tôi dựng trên một cánh đồng lớn, lớp nhà đổ xuống sâu một đường bóng dài đậm, mỗi lần mặt trời nghiêng xuống dãy đồi cong. Chính ở nơi đó, tôi lớn lên, giữa những cuộc kinh doanh còn bẽ bộn của ba tôi. Chính ở nơi đó, trên đôi mắt trong và sáng của tôi, lần đầu tiên bóng rừng núi chạy qua, ánh sáng chiều phản lại và hai thứ này cùng nhịp nhàng trong tôi những cảm tưởng về thế sự buồn rầu và cảnh đời hùng tráng. Tôi thở cái hương rừng mọi rợ, yêu say mê mùa sim vừa chín đến, và tự mê hoặc mình bằng cách mê tín những bùa phép của dân Mường, Mán xung quanh.

Trước nhà tôi, thường thường đi về những người mặc áo chàm ngắn cộn, tay cầm lăm lăm dao quai. Trong đám người đó, lẫn vào những khuôn mặt mùa xuân đặc biệt sáng lên bởi những cặp mắt to và trong suốt. Bóng họ bình yên trộn vào bóng rừng thẳm và mỗi bước chân gieo xuống đất, làm sống lại những nỗi u kín của ngày xưa...

Tôi có trông theo toán người xa lạ ấy thì bất quá cũng chỉ để buồn vợ vẫn trước những sợi khói lam chàm chặm tia khói mấy nóc nhà chơ vợ trên lưng chừng núi.

Nhà tôi ở quay mặt ra hướng Bắc, gió tiện lối vào, đem theo về lòng tôi nỗi hoang mang của bốn chân mây vắng ngắt.

Ba tôi thường ngồi ngó ra khoảng cao rộng, lâu hàng giờ không nói và thỉnh thoảng gợi về cho tôi, bằng những câu chuyện kín đáo hơn tiếng thở dài của người, cả một xứ Trung Hoa bí mật, cái tình yêu tiềm tàng trong tôi, âm thầm như một niềm đau xót.

Tôi ngỡ ngác theo từng chiều mắt, dò từng sợi tóc bay lên của người, và sau khi không biết được thêm điều gì, tôi cất tiếng hỏi:

- Ba tìm gì đấy, ba?

Ba tôi không đáp, đưa mắt nhìn xuống ngọn đèn dầu lạc. Những cử chỉ ấy, thoạt đầu còn làm tôi khó chịu, sau tôi quen dần đi, và thậm nhủ như thế này:

- Ba mình già rồi. Chỉ biết hút thuốc phiện. Thôi kệ!

Tôi nghĩ thế, rồi bỏ ba tôi, chạy đi tìm các trẻ nhỏ thân mật đến nỗi bây giờ tôi đâm ngờ cả những sự thân mật nhất mà loài người ban cho tôi, vì cứ là không còn tình gì trên thế gian, dưới mắt tôi, đẹp hơn thứ tình tôi đã để trôi mất.

Mỗi lần nghe anh tôi học về sự hại của thuốc phiện, tôi sốt sắng chạy lên gác, lại bên bàn đèn của ba tôi, mà khuyên người:

- Này ba ạ, thuốc phiện tối chi là hại đấy. Nó làm cho người ta xấu đi và tồi lắm. Ba bỏ thuốc phiện đi, ba ạ, không nhớ nguy mất.

Một nụ cười hiểm hoi nở trên đôi môi của ba tôi. Người thủng thẳng:

- Ai bảo con là thuốc phiện làm cho người ta xấu đi?

- Anh Hai học thế!

Ba tôi đáp lạnh nhạt:

- Không có thuốc phiện thì ba đã chết từ lâu rồi. Không có thuốc phiện cũng không có con ngày nay.

Tôi ngạc nhiên, trệt đôi guốc, trèo lên giường rồi hỏi gặng:

- Thế thuốc phiện nó... để được ra người ta, à ba?

- Để thì không để được, nhưng nó giải được thủy thổ bất phục.

- Giải được thủy thổ bất phục là gì, hả ba?

- Là như có sơn lam chướng khí thì thuốc phiện đánh cho tan ra.

- Thế sơn lam chướng khí là gì, ba?

- Là hơi núi, khí đất không hợp với người ta.

- Ờ... ờ... Thế sơn lam chướng khí nó có biết đánh ba không mà ba đánh nó?

- Nó quấy ba như quấy mọi người. Ba hút thuốc phiện cho tiêu nó đi.

Ba tôi vốn hà tiện lời nói. Người khó khăn và nghiêm. Tôi còn nhớ rõ cái sống mũi dọc dừa trên một khuôn mặt xương gầy. Mẹ tôi bảo ba tôi giàu vì có hai cái tai nhọn. Tôi, tôi tin rằng ba tôi giàu vì ba tôi là người Trung Hoa. ýnghĩ ấy đem tôi đến một cuộc phỏng vấn ngây thơ này:

- Ba hả, tại làm sao người Tàu không ở bên Tàu lại cứ sang bên nước Nam?

- Tại vì người Tàu thích đi ra ngoài. Tại vì người Tàu nghèo, dân nhiều, gạo ít. Tại vì ở bên Tàu lắm cướp. Cướp nó ở rừng, cướp ở đâu cũng có ăn, vì nó ăn cướp.

Ở vùng đây, ba tôi chiếm một địa vị khả quan. Không phải người có quyền tước gì, nhưng vì người buôn bán phát đạt nên được những cái đầu to, mặt lớn nể. Thêm nữa, ba tôi có tài ngoại giao, có cái oai thâm của những người Trung Hoa khiến kẻ bên cạnh phải sợ vì, những kẻ gian phi xa lánh. Ba tôi thường bảo trong đời một người đàn ông, không nên sợ gì hết, cứ thẳng mà tiến, ngang nhiên mà làm. Nhưng ba tôi làm tôi nghi hoặc câu nói cứng đó, nên tôi hỏi:

- Thế ba không sợ dì Hai là gì?

- À chuyện, người ta là đàn bà, nể người ta một chút cũng chẳng sao.

Nơi ba tôi đi lại thân mật nhất là gia đình ông Châu Khâm. Ông Châu Khâm sống yên lặng ở trên một chiếc nhà sàn với người vợ, cô con gái - cô Fin - và con chó mực. Cả ba thứ động vật sau này đều học được tính chủ, nghĩa là rất ít nói, ít cần, mơ màng. Cô Fin thì ngày ngày vẫn quay tơ, để tiêu bình thản thời giờ bằng cách rút hết guồng sợi này đến guồng sợi khác. Đời nàng như một dòng suối tù hãm, trên dải nước chết chỉ hơi lơ mờ gợn bóng mây, nó là những vẫn sống buồn bã, không đủ sức hun ấm động mạch cơ chừng đã chết lạnh trong người nàng. Fin có đôi mắt rất đẹp, vì chúng rất to và sáng, nhưng không phải là gương thông minh mà là biểu chứng của một tấm lòng ngây dại. Đôi mắt ấy, ngày nay vẫn còn mở trong trí tôi, như một ảnh hình khó mất.

Chúng tôi thường sang chơi nhà Fin bằng xe ngựa. Không biết tôi có nên gọi đó là chiếc xe ngựa không, vì đó thực là mấy mảnh gỗ chắp lại thành hình mũi thuyền, và đúng là có họ gắn với chiếc xe bò kéo.

Tuy nhiên, giữa cánh đồng lúa non thì con gái, chiếc xe ấy cũng đã đem lại cho tôi những giờ phút khoái trá, khi tôi thấy giàn giụa ra hai bên mình màu cỏ xanh thắm, đậm đà thêm vị hương sắc thanh bình của thôn quê. Mỗi lần chiếc roi ngựa hạ xuống, mỗi lần chiếc xe chạy mau thêm, tôi rùng mình bảo ba tôi:

- Ba nhỉ, những con rắn con nhái chắc chả dám lên cắn con đâu.

Tôi còn nhớ con đường trải thứ đá rậm từ ngoài ngõ chạy vút vào nhà Fin, nên mỗi lần xe ngựa của chúng tôi đến, Fin đều dừng tay việc nhìn lên vì nghe tiếng bánh sắt lăn trên đá.

Ba tôi để tôi ngồi cạnh mẹ Fin và Fin, rồi lên gác hút thuốc phiện với ông Châu. Tôi ngồi chăm chú ngắm Fin đắm chìm trong công việc, trong lòng trẻ nhỏ thốt nổi dậy một thứ rung động thầm kín, cái cảm giác đẹp đẽ mà tôi không tìm thấy được nữa trên đường đời. Trái hẳn với bản tính của những người Kinh trẻ tuổi, Fin rất ít nói. Nàng hồn hậu và nghiêm nghị, tươi tắn nhưng mơ màng. Nhiều lúc Fin nghiêng đầu, lắng tai vào không khí, tựa hồ như nghe ngóng một tiếng gì huyền bí, trong cái dáng điệu lơ đãng rất đáng yêu.

Năm ấy, tôi lên mười và Fin lên tám.

Bầu trời sáng và rộng, luôn luôn thấy những buổi hiền hòa, cây xanh gió mát nhịp nhàng với nhau như trong một bài thơ cổ. Tuần lễ một lần, ba tôi đánh xe ngựa sang nhà Fin, và cứ thế, yên yên, lặng lặng, trong tôi đã nảy nở tự bao giờ mối thiện cảm sâu xa đối với người em gái Kinh lai Mán.

Một lần tôi đột ngột hỏi Fin:

- Fin này, Fin có muốn lấy chồng không? Fin lấy tôi nhé?

Fin nhìn vào mắt tôi hồi lâu rồi cười:

- Lấy nhau là cái gì?

- Là ăn cơm với nhau, như ba và mẹ tôi ấy.

Không hiểu sao, Fin vụt cười lên một cách vô cùng lạnh lẽo:

- À! Lấy thế thì không lấy.

Đương vui, bỗng như bị ai đánh, tôi sa sầm ngay nét mặt xuống.

- Thế là... Fin không thích tôi rồi nhé. Để tôi bảo ba tôi không đánh xe sang đây nữa cho mà xem.

Tôi rơm rớm nước mắt, chạy mách ba tôi thực.

- Ba này, Fin nó ghét con, nó không chơi với con, về đi, ba ạ.

Ông Châu ngòì dậy, nhại cái miệng mếu của tôi, rồi cười:

- Không, Fin nó thích con đấy, nó không ghét con đâu. Ra ngoài chơi rồi chốc nữa ông đánh nó cho.

Tôi thui thủi lại ngòì cạnh Fin, đưa mắt buồn nhìn cảnh rừng núi trước mặt, tâm hồn lần đầu rạo rức trong những cảm giác chán nản mênh mông. Lúc ấy, tôi mang máng nhận thấy rằng Fin là người con gái kỳ lạ, không bao giờ có thể trở nên bạn tôi. Và sau này, mỗi lần nhớ đến Fin, tôi vẫn rùng mình trước vẻ lạnh lẽo ấy.

Một hôm, tôi và Fin vào cánh rừng nhỏ gần đấy hái sim. Chúng tôi đi giữa hương mùa thu mới chớm, thanh sắc kỳ lạ của cỏ hoa không quen tên. Lòng tôi rộn lên một niềm say sưa, còn lòng Fin thì vẫn lạnh lẽo. Khi đến một gốc cây gần đấy, tôi chỉ tay bảo Fin:

- Fin này, ổi chín quá, tôi hái cho Fin ăn nhé.

Fin vẫn đi, trả lời buông thõng:

- Tôi không ăn, anh muốn ăn thì lấy.

Tôi tức giận nhìn Fin bước đi, hằn học, nhủ thầm:

- Đã làm bộ thế, ta cho biết tay.

Rồi tôi gọi Fin:

- Fin ạ, con ong nó đốt tôi.

Fin hốt hoảng chạy lại, hỏi tôi:

- Ong đốt đâu, anh có đau không?

Tôi cầm lấy bàn tay Fin hờ hững đưa ra, và sau câu nói:

- Nó đốt thế này này.

Tôi cắn mạnh vào tay Fin với tất cả sức điên rồ của một tấm lòng thơ trẻ. Tôi chỉ buông Fin ra cho nàng giãy giụa trên mặt đất, khi những tiếng kêu bất thần của Fin làm tôi chột tỉnh. Tiếng kêu ấy làm giật mình ông bà Châu, ba tôi, và tất cả, người cầm súng, người cầm dao chạy lại cứu, vì đều ngỡ là chúng tôi bị nạn. Tôi quên làm sao được đôi mắt hờn oán của bà Châu, đôi mắt dữ dội của Fin nhìn tôi, sự yên lặng đầy miệt thị, lãnh lẽo như nước đá của con người sinh ra tôi. Tôi xấu hổ, đi lại phía sau, đưa tay áo ra gạt nước mắt...

Cuối năm ấy, ba tôi mất, vết xe ngựa hằn trên dải đường đưa đến nhà Fin đã mòn dần đi, và chặn lên đó những bước chân yếu ớt của chúng tôi, những người đôi lúc sang nhà Fin để làm sống lại chút ít sự thân thiết ràng buộc hai gia đình. Ông Châu bỏ tiền ra mua con ngựa trắng của ba tôi và giữ hộ ít hàng cho khỏi bị tịch ký. Thời gian êm đềm trôi qua, tôi và Fin đã lớn. Xung quanh người con gái mười sáu tuổi ấy, mùa xuân bắt đầu rạo rục, ngày tháng bắt đầu thêu hoa. Fin đẹp một cách mọi rợ trong bóng rừng đã thấy nàng lọt lòng mẹ rồi sẽ đi lấy chồng.

Rồi tôi lên hai mươi, Fin mười tám tuổi.

Cách đây hai năm, nhân dịp nghỉ hè, tôi về chơi nhà ông Châu. Ông Châu già rồi, sinh lực tàn như ánh đèn dầu lạc. Mẹ Fin và con chó mực đã chết. Riêng Fin vẫn đẹp. Nàng vẫn ngồi quay chỉ, đập guồng, mắt vẫn nhìn những đường trắng của lớp chỉ chạy đi, quên rằng thời gian bên nàng đã thay đổi tất cả.

Tôi ngồi cạnh Fin, hôm đó là một buổi chiều, một buổi chiều sương đục lờ mờ rây trên dải núi đằng xa. Tôi nhắc lại cuộc chơi bởi ngày nhỏ và hỏi Fin:

- Fin còn nhớ ngày nào tôi cắn tay Fin không?

Nhưng Fin trả lời hời hợt:

- Lâu quá rồi, ai mà còn nhớ được!

Nói xong, Fin không tỏ vẻ gì buồn bã cả. Fin điềm nhiên một cách lạnh lẽo, cả đến khi nghe tôi hỏi nàng câu thứ hai:

- Cô Fin sắp lấy chồng chưa?

Fin đáp một giọng lơ lơ:

- Tôi sắp lấy, anh nà. Tôi lấy một người con trai làng tử tế lắm.

Không dung, lòng tôi nhói lên, như bị ai chích. Rồi tôi chợt hiểu. Tôi hiểu rằng, trong lòng người con gái của xứ rừng núi này, ẩn một cảm tình khác, nó chỉ đặc biệt ràng buộc với những cái gì thuộc về quê hương, mà không có sức mạnh nào, quyền phép nào, dấu nhiệm màu, cao cả ở trên thế gian này mua được.

Nhiều lần, ở xa, nhớ đến người con gái vô tình đi qua ngày tháng của tôi, tôi mang máng nghe tủa từ quăng mênh mông một tiếng gọi gì buồn bã, một tiếng gọi không hiểu chính của lòng tôi hay của khu rừng linh thiêng nghìn đời lặng lẽ:

- Em Fin! Em Fin!

Tôi còn yêu Fin được đến ngày nay, đó chỉ vì tôi ở xa Fin, và không bao giờ tôi gặp Fin nữa. Muôn trùng sở dĩ rạo rục được lòng người, vì muôn trùng là nỗi thương nhớ mênh mông của những tấm lòng rất bạn.

*2-1942 Hồ Dzếnh - Tác phẩm chọn lọc,
Nhà xuất bản Văn học - Hà Nội, 1989*

CHÚ NHÌ

Ba tôi có tất cả ba người em, tên nghe rất đơn giản: chú Nhì, chú Ba, chú Tư. Người ở xa chúng tôi nhất là chú Nhì. Chú ở tận một làng khuất nẻo bên Tàu. Muốn đến đấy, người ta phải dùng cáng, len lỏi qua những khu rừng rậm của tỉnh Quảng Đông mênh mông.

Từ ngày nhỏ đến bây giờ, tôi thấy chú Nhì tôi trước sau hai bận. Lần đầu trở sang Tàu, chú tôi mang theo vài trăm, số tiền tiền hành của ba tôi tặng. Con người bí mật ấy giắt vào bao da thắt lưng cẩu ghét số tiền kể trên một cách bí mật không kém. Ba tôi đối với chú có vẻ thân thiện. Mẹ tôi thì chiều chú cho có lệ, cho ra vẻ ta là chị dâu. Anh tôi và tôi cũng không thích chú lắm. Hôm chú trở lại quê, sau khi thăm chúng tôi lần thứ nhất, đưa chân chú ra ga, tôi hỏi chú:

- Chú cho chúng cháu tiền đi, chú!

Chú tôi cau mày, im lặng. Cuối cùng, muốn đỡ ngượng, chú tôi vén áo, móc trong ví da ra một hào chỉ đưa cho tôi:

- Đây cho hai đứa, để đi xe về.

Tôi thoáng thấy anh Hai tôi bĩu môi một cách rõ rệt. Nghe anh, tôi ngừng ngay cuộc tiễn chân lúc ấy, và không nói, không rằng, chúng tôi lẩn ra ngoài ga, về thẳng, để mặc chú với cái sọt quần áo to tướng. Anh Hai tôi vừa đi vừa làu nhàu:

- Thế mà mình cứ tưởng bỏ, ít nhất mỗi đứa cũng được dăm đồng! Nếu biết cung bực này thì thềm vào mà đi đưa, thêm tốn công.

Tôi vợ lấy dịp, hỏi luôn anh:

- Còn đồng hào đây, anh cho em nhé?

Anh tôi sực nhớ ra, bảo tôi:

- Để mua chuối tiêu, ăn chung.
- Ồ, sao anh bảo anh không thèm?

Từ đấy, chúng tôi có những ý nghĩ không tốt về một phần cái đại gia đình mất tăm trên dải đất Trung Quốc. Chúng tôi yên trí rằng chú hay bác, cậu hay mợ, tất cả cũng chỉ là những người keo kiệt như nhau, như chú Nhì của tôi, không hơn, không kém. Duy có anh cả tôi là phục chú lắm. Chú tôi, dưới mắt anh, là một thi sĩ, một văn nhân. Chú thuộc lòng tứ thư, ngũ kinh, và điều này mới thật lạ, nhưng đúng, là chú lại thông thạo đủ các môn võ nữa. Chú có thể, vẫn lời anh cả tôi, nhảy vút qua một cái nóc nhà chót vót, với một cái gậy tre, với hai cái võ vào đôi móng thực mạnh. Người chú quý hóa của tôi đã từng chống chọi với một toán cướp sáu người. Chú thắng trận nhưng bị tẹt một bên mũi.

Chú Nhì không có tài làm giàu như ba tôi, không "thạo" tiếng Pháp như ba tôi, nhưng về cái lượng hút thuốc phiện, chưa chắc chú đã thua. Chú hút mỗi ngày hai ngao thuốc phiện. Chất nhựa đen âm ỷ trong người chú, làm sạm thêm những mưu mô càng ngày càng sâu sắc. Tôi không tin, mấy cũng không tin, rằng con người học hiêm như thế lại có thể là một thi sĩ được. Thi sĩ, tôi đoán những người ấy phải hiền lành, ngây ngô và liêu lĩnh. Đằng này, chú tôi nghĩ rất chín, làm rất lẹ, giấu tiền vào hậu bao đến không một ai liếc thấy được.

Năm ba mươi tuổi, chú tôi hồng tú tài tam trường. Chú bực dọc về nằm thờ dài giữa bốn bức tường xây bằng thứ đá tảng, bắt con cháu cung đốn thuốc phiện, để nghĩ thơ. Thơ đây không phải thơ của Lý Bạch, nhưng là thứ thơ áp dụng theo thể cân đối, áp dụng trong những công việc đình đám, vui mừng hay ma chay. Và chú tôi, chung quy, chỉ là một người viết mượn.

Gia đình tôi, trừ ba tôi và cả anh tôi là những người đã ở lâu năm bên Tàu, không một ai biết tường tận về những người thân thích xa xôi hết. Họ như lìa hẳn chúng tôi, bởi họ cách xa chúng tôi quá. Đôi lúc, cái gia đình ở bên kia trùng dương lại gửi sang, để đánh thức tình thân ái của chúng tôi dậy, một vài người, một vài "chú Nhì". Nhưng khốn nỗi, những người này lại bí mật, dè dặt quá. Thành ra tôi sống để chỉ nhận biết có ba, mẹ tôi, anh Hai tôi, và quá ra vài người gần nhất. Tôi chưa từng chiêm bao thấy khuôn mặt nào, ngoài những khuôn mặt kể trên.

Tôi thường được nghe ba tôi thuật lại cái vị trí hùng dũng của gia đình tôi ở bên Tàu: một căn nhà rộng lớn, với một khu vườn mênh mông, bao vây chung quanh là một thành tường chắc chắn dày gần nửa thước. Thêm nữa, trong nhà tôi lại có hai khẩu súng. Ba tôi kể thêm rằng nhà tôi không bao giờ bị cướp, vì linh hồn cụ tôi - chết rồi mà vẫn còn hống hách! - thường báo mộng về cho con cháu và hứa giữ gìn của cải trong họ! Nhưng dẫu có lời nói đáng tin được của ba tôi, vài năm sau, chúng tôi vẫn được tin quân Cách mệnh đến chiếm đóng căn nhà ấy như thường! Hai khẩu súng treo bên cạnh bàn thờ cụ tôi, hôm ấy, tai ác, lại không nổ được một phát nào. Chúng nó câm, vì biết cái thời kỳ làm quan của cụ tôi đã hoàn toàn bị trả lại cho đất nước Trung Hoa! Căn nhà ấy, mãi sau chú Nhì tôi mới tu sửa nó lại để làm chốn nương thân. Sửa nhà xong, chú tôi nghĩ đến cách sang Việt Nam thu tiền của ba tôi về, như tôi vừa thuật trên kia.

Họa hoằn, chú mới viết thư sang thăm ba tôi, bức thư có phong bì gạch đỏ, trên ấy thêu một hàng chữ như rồng bay. Đó là một chút lòng gửi vào trong không gian, rồi mặc cho gió cuốn, sau ba tháng, hay bốn tháng cũng không chừng, lạc lõng đến tay chúng tôi, rách, nhàu, thấm đẫm. Tôi thấy ba tôi ái ngại đọc những dòng chữ đó, đọc xong dứt thư dưới khay đèn, rồi không nói cho ai biết hết.

Anh tôi bảo tôi:

- Anh biết chú Nhì chả hỏi thăm ai đâu, chú ấy chỉ tiền!

Cái con người ấy chỉ tiền thật! Rồi tôi đoán chả chóng thì chầy, chú tôi sẽ lại sang đây, lại về, rồi lại sang nữa. Có điều tôi chắc chắn nhất là không bao giờ chúng tôi đưa chân chú ra ga nữa. Tôi tâm niệm, cầu khẩn cho chú đừng sang, vì thấy chú sang, chả sao, tôi cũng hơi... ghét chú.

Cách đây một năm, ba tôi mất. Hai cái dây thép đánh về quê báo tin buồn đều bị quay trở lại. Anh cả tôi viết tiếp theo hai cái thư nữa, nhưng vẫn không thấy trả lời. Một năm rồi hai năm, rồi đến ngày tôi học lên lớp nhì. Mẹ tôi đồ rằng nhà chúng tôi ở nơi xa kia không còn ai nữa, mà có còn thì chắc cũng lang bạt xa xôi. Sự lý tận, mãi đến thời kỳ ấy, mới khiến lòng tôi buồn bã. Tôi gọi lên cái bóng người gầy yếu năm xưa, và tình thương mơ hồ đi qua

không gian, đánh thức lòng nhớ mong của tôi lần đầu tiên và cũng là lần sau hết.

Tôi buồn rầu bảo anh hai tôi:

- Chú Nhì hình như chết rồi, anh ạ.

Anh tôi lạnh lùng:

- Chú ấy còn sống nhé? Sống để rồi mang tiền về Tàu, rồi cho một hào chỉ?

Lòng tôi nghe vang một thứ gió âm u của miền sa mạc Mông Cổ, trôi qua Thiểm Tây, Cam Túc, luồn vào những khu rừng không tên của hai tỉnh Lương Quảng, vượt trùng dương sang tôi, như tiếng thở dài náo nùng của những linh hồn phiêu bạt. Không hiểu sao, lòng tôi rưng rưng... Tôi không yêu chú tôi thật, nhưng có cái gì, cái gì xao xuyến, huyền ảo, đã khiến tôi băng khuâng, và tôi nhận ngay trong đó tình yêu giống nòi, gia đình, hòa lẫn với tình yêu đất nước.

Trong khi tôi buồn rất hão hờ, anh tôi vẫn nhất quyết:

- Đấy rồi xem, chậm lắm là vài tháng nữa, chú ấy lại không lò mò sang hay sao.

Vài tháng sau, chú tôi sang thật, lần này, với thêm một chiếc va li, thêm một vài nét sung sướng trên mặt. Tôi đang ngồi xếp bài tam cúc chơi, thấy chú liền reo lên:

- Chú Nhì đã sang đấy, mẹ ạ.

Mẹ tôi từ trong bếp chạy ra, khi thấy chú, thì mếu máo:

- Anh mất rồi, chú ạ.

Tôi chợt thấy như một tà thuật, ánh sáng sung sướng trên mặt chú tôi sầm lại. Trăm phần trăm đó là sự thất vọng, mà không phải lòng thương trắng trợn. Chú tôi yên lặng ngồi trên ghế, yên lặng tính toán. Mãi sau chợt nhớ ra là chưa đến thấp hương ở bàn thờ ba tôi, chú tôi nói để đỡ ngượng:

- Đâu, bàn thờ anh đâu, chị?

Sau khi nghiêng mình ba cái trước linh vị của ba tôi, con người ấy bắt đầu đưa mắt nhìn ra xung quanh... Anh Hai tôi, từ lúc nào, không thấy bèn mảng gần đấy. Mẹ tôi ngồi tiếp chuyện chú, kể lể cảnh nhà sa sút trong ít lâu nay. Tôi thấy đôi phen chú tôi cau

mặt lại ngẫm nghĩ. Chú không hỏi thăm chúng tôi, không hỏi thăm ai hết.

Mãi đến trưa, lúc mẹ tôi đi đâu vắng, chú yên lặng lại bên tôi, hỏi bằng một thứ giọng hết sức dè dặt của người sợ lộ chuyện bí mật:

- Cháu này, cái ấy đâu rồi?

Vừa nói, chú tôi ra hiệu bằng cách nắm tay để trước miệng. Tôi ngơ ngác không hiểu. Chú phải hỏi rõ:

- Cái dọc tẩu của ba cháu ngày xưa ấy mà!

Tôi lắc đầu:

- Cháu không biết. Hình như mẹ cháu bán đi rồi hay sao ấy!

Chú tôi thở dài một cách náo nuột:

- Hoài của! Cái dọc tẩu hơn ba mươi năm!

Nói đoạn chú tôi thẫn thờ lại lục đồng hành lý - một cái chăn bông, vài bộ quần áo đựng trong cái sọt mây và chiếc va li - lấy ra cái hộp sắt tây đựng những viên gì con con. Chú tôi sai tôi rót một tách nước trà, ngâm thuốc trong miệng, rồi nuốt đi.

Tôi ngây thơ hỏi chú:

- Chú đau bụng à? Mẹ cháu có thuốc đấy, để cháu lấy cho nhé?

Chú tôi lắc đầu, rồi lại nằm ở giường, mơ mộng. Tôi biết không hỏi chú thêm được điều gì nữa, nên chạy ra tìm anh tôi mà bảo:

- Anh ạ, chú Nhì đau bụng đấy.

Anh tôi ngạc nhiên:

- Thật là?

- Em thấy chú tiêu mấy viên thuốc gì đen đen với nước.

Anh tôi vui cười:

- Mà dốt lắm! Chú ấy nuốt sái thuốc phiện đấy. Nhà ta làm gì còn giàu như ngày xưa để lúc nào cũng có bàn đèn trong nhà.

Chú tôi sống như ma xó. Chú lặng lẽ đi hết vào buồng lại ra vườn, mắt như tìm một thứ gì, óc như suy một điều gì. Quang cảnh

nhà tôi đã buồn, bóng con người bí mật ấy hắt lên cái vầng tàn lại càng làm hẳn rõ nổi yếm thế vây bọc chúng tôi. Mẹ tôi biết ý chú, nên đi mượn một cái bàn đèn về. Quả nhiên, chú tôi hơi vui thật. Đôi mắt thâm và sâu của chú long lanh lên khi thấy cháy ngọn lửa con thân yêu, khi thấy bén mùi nhựa dễ chịu. Nhà tôi, từ đấy, đỡ được ít phần tịch mịch, tuy chịu thiếu thốn thêm ra, vì mỗi ngày mẹ tôi phải chạy vài hào chỉ thuốc phiện cung chú.

Một hôm, tự nhiên tôi thấy mất chú Nhì. Tôi chạy ra vườn rồi lại lên nhà, tôi lại ra vườn. Sau hết, ghé mắt nhìn vào chuồng tiêu, tôi vẫn không thấy con người kỳ dị ấy.

Tôi rối rít bảo mẹ tôi:

- Chú Nhì không biết đi đâu rồi, mẹ ạ. Hay là chú ấy bỏ về Tàu?

Mẹ tôi lạnh lùng:

- Dễ mà về được! Ai cung cấp thuốc phiện cho!

Khi tôi chạy ra đường, thì gặp chú đương đi lẩn lút ở một phố huyện vắng, mồm nhai nhồm nhoàm, và tay cầm một quả chuối bóc dở. Tôi đứng lại, lắc đầu nghĩ thầm:

- Cứ thế này rồi còn khá chán!

Chú tôi ăn xong chuối, giở đến gói kẹo lạc lấy ở hầu bao ra. Tôi đi rình theo sau, nhưng vì vô ý bước mạnh quá, làm chú quay lại. Tôi hỏi chú trước:

- Chú đi đâu đấy chú? Sao chú không rủ cháu đi cho vui?

Chú tôi ngậm ngay miếng kẹo lại, nói rất mau vì sợ nó rơi:

- Đi chơi!

Tôi không có ý nghĩ xin kẹo của chú, vì tôi biết có xin, chú tôi không cho là thường. Ai cấm được người nghiện tham ăn, cũng như ai nữ trách người nghiện lười tắm. Anh Hai tôi ghét chú tôi là có lý lắm. Cái lý ấy, mãi đến bây giờ, tôi mới tìm ra.

Chú tôi còn sống với chúng tôi ngót một tháng nữa. Và sau khi nhận biết là vốn liếng nhà tôi không còn gì, chú mới ngỏ ý trở về. Mẹ tôi hốt hoảng giữ lại:

- Ấy chết! Chú ở chơi với các cháu ít lâu nữa đã.

Giọng mời của mẹ tôi rất thành thực. Là vì người chắc rằng chú tôi thế nào cũng hỏi một món vãng phí lớn. Chú tôi bảo:

- Chị có định cho thằng út về với tôi không?

Mẹ tôi lắc đầu:

- Chú tính về làm gì cho thêm tốn kém. Để sau này lớn lên nó sẽ tìm cách về thăm nhà cũng được.

Chú tôi được dịp tiếp theo khôn khéo:

- Cũng chả tốn mấy. Từ đây đi Hải Phòng mất độ 14 đồng, kể cả tiền ăn uống. Từ Hải Phòng đi Móng Cái rồi đò thuyền buồm về tất cả độ 50 đồng.

Tôi thấy mẹ tôi có vẻ lo lắng:

- Những năm mươi đồng kia à chú?

- Thế là hà tiện, hoang ra, vài trăm!

Từ đấy, chú tôi vừa nằm hút thuốc phiện, vừa đợi món tiền vãng phí lớn kia để về Tàu. Mẹ tôi thì chạy ngược, chạy xuôi, hết mắng đầy tớ, lại đến gắt với chúng tôi. Đôi lúc, chú tôi, đờ ngang dọc tẩu, mắt lim dim, tai hướng cả xuống dưới nhà, hỏi tôi:

- Mẹ cháu làm gì mà gắt dữ thế?

Tôi đáp:

- Mẹ cháu mấy hôm nay hình như buồn rầu nên gắt luôn.

Tôi thấy chú đặt dọc tẩu lại chỗ cũ, chép miệng:

- Việc gì mà phải buồn! Cứ đưa ra là hết chứ gì!

Tôi biết chú nóng ruột lắm, mà mẹ tôi thì cứ dùng dằng. Nửa tháng sau, số tiền vãng phí mới dồn đủ. Chú tôi tiếp lấy tiền, khẽ thở dài:

- Còn anh thì làm gì đến nỗi chật vật như thế này!

Mẹ tôi chêm vào:

- Phải, còn anh thì đã chẳng phải chạy chọt thế!

Từ hôm được tiền cho đến hôm ra về, chú tôi không cần nói chuyện với tôi nữa. Mỗi lúc tôi có mon men lại với chú, thì chú bảo nhẹ:

- Đi ra ngoài chơi, không nóng chết!

Hôm ra đi, chú tôi xét lại hành lý và các vật dụng rất cẩn thận. Đến khi thấy rằng mọi thứ vẫn y nguyên, chú tôi chào mẹ tôi và chúng tôi:

- Chị ở lại nhé. Các cháu nữa, chóng ngoan, rồi bao giờ chú sang, chú mua bánh cho.

Mẹ tôi bận không ra ga được, nên sai anh Hai tôi và tôi đi tiễn.

Hai chiếc xe gổ lăn bánh trên con đường cái quan, qua cánh đồng, rồi đến ga. Chúng tôi chia nhau ngồi làm hai toán: chú tôi với cái sọt và chiếc va li, anh tôi với tôi. Tôi lắng tai nghe từng tiếng bánh gổ, long lở và rời rạc, như cái thanh thế đã đến lúc tàn của nhà tôi. Thỉnh thoảng, một cơn gió thổi tạt qua cánh đồng, cùng lúc đem theo lên một nỗi gì như xa xôi, bát ngát...

Chú tôi, lúc ấy, đã kéo sụp chiếc mũ dạ tàng xuống để che ánh nắng chiều vàng vọt và hình như khe khẽ thở dài...

Tôi hỏi anh tôi, để chế bớt sự im lặng nặng nhọc giữa ba người:

- Sao anh bảo anh không thềm đi tiễn chú Nhì nữa kia mà?

Anh tôi nói rất ơ hờ, nhưng rất ý vị:

- Trước khác, bây giờ khác. Bây giờ ba chúng mình đã mất rồi!

Bây giờ ba chúng tôi đã mất rồi. Cái người chú kia, dẫu keo kiệt, dẫu hóc hiểm, nhưng là cái bóng tàn còn sót lại ở một chi họ gần nhất, và cũng bắt đầu xa nhất của chúng tôi, như bóng chiều dần tan trên cánh đồng rộng rãi...

Lần đầu tiên, khói tàu hỏa che lấp bóng chú Nhì, ngừng lại trong mắt tôi, lâu lắm.

1-1942 Chân trời cũ, Nhà xuất bản Á Châu, Hà Nội 1946.

HAI ANH EM

Nếu cứ bình tĩnh vất hết những thành kiến trong óc đi, nếu xóa bỏ những sự bất bình nhỏ nhất đi, cái người tôi thương nhất không ai ngoài anh Cả tôi.

Chúng tôi xung khắc nhau như chưa từng hai anh em nào xung khắc đến thế. Tuy nhỏ, nhưng bao giờ tôi cũng giữ phần thắng, không phải vì tôi át được anh tôi, mà vì quanh tôi vô số là người bên vực. Vững vàng trong sự che chở của mẹ và các anh chị, tôi bĩu môi nhìn cái nắm đấm hằn học của anh đưa lăm lăm ra trước mặt tôi, nắm đấm mà anh thường hà hơi cho nóng hôi hổi lên để dọa.

Đó là chuyện ngày nhỏ. Tôi không muốn nhớ lại những cái gì vất vãnh nữa. Tôi chỉ viết ra đây vì sao trước kia giữa hai anh em tôi vẫn ngấm ngấm một sự hằn học.

Anh tôi sướng từ trong bụng sướng ra. Ba tôi nưng niu anh hơn nưng trứng, ngỡ rằng mẹ tôi chỉ sinh có một mình anh là hết. Bất ngờ, bảy năm sau, anh Hai tôi ra đời. Ba, mẹ tôi thu dần cái tình thương ban quá nhiều cho anh để bắt đầu nghiêng lòng xuống người con thứ. Sau đấy ít lâu, tự nhiên lại có tôi. Đến tôi thì tình thương đã vơi. Mẹ tôi thu nhặt những cái gì là âu yếm đắp điểm vào tôi, đắp điểm một cách vội vàng nhưng tha thiết vô cùng. Đó là thứ tình thương dòn dập bất chấp cả lời kháng nghị của trời đất, bất chấp cả những nét xấu của thằng con.

Anh tôi thường bị người mắng, mỗi lần có chuyện kèn cựa với tôi:

- Mà y thì ăn như vẹm ấy, sung sướng bao lâu nay chưa chán hay sao mà còn bắt nạt nó?

Anh Cả tôi lúi lũi bước lại sau lưng mẹ tôi, giơ nắm đấm lên ngấm ngấm bảo tôi:

- Mà cứ ra đây với ông!

Nhưng có bao giờ tôi lại ra đại như thế. Tôi bảo mẹ:

- Mẹ kìa! Anh Cả anh ấy dọa đánh con, kìa kìa!

Mẹ tôi quay lại nhìn anh, thì tinh ý, anh đã xòe bàn tay ra, phụng phịu:

- Nó nói điều mà mẹ cũng nghe!

Mỗi lần ba anh em chúng tôi ngủ chung với nhau là một dịp tốt cho anh Cả tôi báo thù. Anh cấm tôi ngáy, tôi đập, mà hễ ngáy và đập thì "đừng trách". Tôi nằm ở giữa hai người anh, một cây tre con nằm ở giữa hai cây cột. Cây cột thứ nhất bảo cây cột thứ nhì:

- Này, hai tương cho nó mấy cú, mà!

- Tội nghiệp nó, anh ạ. Nhớ nó be lên thì nguy đấy!

Tôi vin ngay vào câu nói hòa giải của anh tôi mà mếu máo:

- Được, cứ chạm vào em mà chơi. Em khóc lên cho mà xem.

Đêm nằm, tôi không dám thở, không dám co và duỗi. Những đêm như thế, tôi thấy kiếp sống là khổ sở, anh em là những đồ tồi.

Ngoài những tính nóng nảy, bạ miệng, anh Cả tôi còn được một cái tính thứ ba rất đáng chú ý: tính mê gái.

Văn thơ của các báo Thực Nghiệp, Nam Phong, Nông Công Thương hồi ấy được anh trân trọng chép ra và thuộc lòng như cháo. Anh mê hơn điệu đở một người con gái bên cạnh nhà, và người này cũng như anh, cũng thích thơ một cách nông nổi. Không một bức thư nào anh tôi không đặt lên ngay đầu một bài về đề phá đề.

Đại khái đều là:

"... Đường lên ga lấm cát mát chân,

Cô em bóng bẩy làm chi.

Để cho quân tử sớm đi, tối về."

Người con gái cũng đáp lại bằng một điệu như thế:

"Bắc thang lên hái hoa vàng.

Vì ai cho thiệp với chàng quen nhau."

Năm ấy, anh tôi ngoài hai mươi tuổi, mới bập bẹ biết viết và tập đọc quốc ngữ Việt Nam. Cuộc tình duyên vụng trộm kia, chỉ có

tôi biết rõ hơn ai hết, vì tôi được anh giao cho cái trọng trách là đưa thư, với số tiền thuê ba hào một chuyến. Cứ mười bức thư, tôi chỉ giao có bốn, còn bao nhiêu đưa cả cho anh Hai tôi để đọc chung với nhau cho vui. Với cách chuyên tay ấy, không bao lâu mẹ tôi biết chuyện, cả nhà người con gái biết chuyện. Mẹ cô ta cong cớn:

- Con tôi có phải lá ngọc cành vàng đâu mà thằng con bà cứ nay trêu, mai ghẹo. Có lấy được thì cứ hỏi, việc gì mà hện hò cho mang tiếng.

Mẹ tôi phải xin lỗi mãi mới êm chuyện, rồi gọi anh tôi vào trị tội. Không bao giờ tôi quên được cái thùng nước đặt trên đầu anh tôi, mà cứ mỗi giọt rơi ra ngoài là một roi phết quần đít. Mẹ tôi bắt anh lạy, bắt thề từ nay không được vượt lễ nghi như thế nữa. Anh tôi vâng dạ luôn miệng và sau khi được mẹ tôi cho phép đứng dậy đi chơi, anh nắm ngay quả đấm, đi sượt ngang mặt tôi, hằm hằm:

- Hừ! Mà làm hại ông, liệu!

Tôi biết lỗi nên im lặng. Bắt đầu từ đấy, tôi tránh anh tôi như tránh tà. Giữa chúng tôi, không có một cuộc hội kiến nào, nếu không có mẹ tôi dự thính. Những hôm mẹ tôi đi đâu, tôi xem ý anh có vẻ xun xoe lắm. Anh liếc tôi, lườm tôi, vừa dận gót giày vừa cười khẩy. Hai tháng qua, tôi chưa bị anh đánh lần nào, bởi tôi trốn rất giỏi. Hai tháng qua và một hôm, đột nhiên bước vào buồng riêng, tôi giật mình thấy anh bung mặt khóc. Anh đưa cặp mắt đỏ ngầu nhìn tôi, như người nhìn một kẻ thù địch. Tôi toan rú lên, lui ra, thì anh tôi nức nở:

- Em làm hại anh! Em làm anh chết mất! Liệu hồn mà!

Tâm thần xúc động, tôi tiến lại gần anh, quên cả sự đề phòng, dịu ngọt:

- Em trót dại, anh tha lỗi cho nhé. Để bắt đầu từ ngày mai, em lại đưa thư cho anh. Anh nín đi, anh ạ.

Anh tôi mếu máo:

- Đưa cái đầu mày nữa. Nó đi... lấy chồng mất rồi!

Tôi bàng hoàng như chính mình là vai chính trong truyện, chính mình vừa thấy vỡ cái hạnh phúc tốt đẹp nhất đời. Bây giờ, những cuộc chia rẽ giữa các người con gái khác và tôi càng khiến tôi

nhớ đến cái đau khổ ngày nào của anh tôi. Với một chút hối hận ấy, tôi cũng đã sẵn lòng tha thứ những hành vi ngông dại của anh tôi đối với tôi rồi.

Như trên kia tôi đã nói, chúng tôi xung khắc nhau như chưa từng hai anh em nào xung khắc đến thế. Anh Cả tôi chỉ chơi với anh hai tôi, và mỗi khi phải đem tôi đi đâu, anh cho là một sự bực bội nhất. Anh thường bảo:

- Nó nhác, nó tồi thế mà ba mẹ cũng yêu được.

Ngày nhỏ, anh Cả tôi có tính lấy văng mặt tiền, ta gọi nôm là ăn cắp. Một lần, anh tiện tay thủ một bánh thuốc Lào bỏ túi áo, ra ngoài bán cho các trẻ khác để đánh đáo. Mẹ tôi biết chuyện, trói anh vào cây cột, lấy roi đánh túi bụi.

Anh hai tôi cuống cuống lên, chạy vòng quanh người anh vừa đỡ hộ roi, vừa khóc:

- Lạy mẹ! Mẹ đừng đánh anh con nữa. Con biết chỗ anh giấu thuốc Lào rồi, để con lấy đưa mẹ.

Nói xong, anh ôm quần chạy ra vườn lấy cái tang vật giấu dưới hai tàu lá chuối phủ kín lại.

Câu chuyện trên kia làm tôi cảm động lắm. Tôi ân hận mãi sao mình không hào hiệp, che chở cho anh Cả tôi như thế. Nhưng từ đấy, anh tôi không thèm lấy vật vãnh nữa. Đôi khi, tôi định làm thân với anh tôi, thì anh trợn mắt:

- Cút! Ai chơi với mày!

Sau chuyện thất tình tôi kể trên kia được vài tháng, anh tôi sang Tàu học rồi lấy vợ. Mấy hôm trước ngày lên đường, hai anh tôi bàn với nhau những chuyện rất thân mật và rất kín đáo. Tôi có tò mò ghé lại nghe thì họ lại:

- Kín nhé! Chỉ có ta biết với nhau thôi nhé!

Anh Hai tôi gật gù cúi đầu trông có dáng thích lắm. Tôi muốn nói với người anh sắp xa tôi một câu gì thật buồn bã, nhưng tôi không thể nói được. Đôi mắt anh luôn luôn nhìn tôi, mà sự giận dữ để lộ ra hình như bảo: "Tao với mày không anh em gì nữa đâu, đừng có chuyện!"

Ức quá, tôi chạy đến khóc với mẹ tôi:

- Mẹ ạ, các anh ấy không chơi với con.
- Chúng nó không chơi thì thôi, thêm vào! Đã có mẹ!

Tôi nũng nịu:

- Nhưng mẹ không biết nói chuyện.

Sáng hôm sau, anh Hai tôi ở đâu chạy lại bảo tôi:

- Anh Cả bằng lòng chơi với em đây.

Sung sướng quá, tôi toan chạy lại ôm lấy anh, thì ngạc nhiên tôi thấy anh nức nở khóc. Tuy không biểu nổi buồn gì đã làm anh xúc động đến thế, tôi cũng cảm thấy một sự tiêu điều hoang vắng xâm chiếm linh hồn. Chúng tôi cùng quên hết thù cũ, cùng ngồi xúm lại với nhau, và ba tấm lòng cùng thông công trong một sự buồn bã tương tự. Chúng tôi nói chuyện bên Tàu, nhắc đến những người xa lạ. Tôi hỏi anh:

- Anh có biết bao giờ về không?

Anh tôi ngoảnh mặt nhìn lên trời, rồi bậm miệng lại, khó khăn lắm mới thốt được ra:

- Hàng năm ấy!

Trùng dương bật ra trong óc tôi, với cảnh dậm trường xa cách. Tôi chớp mi cho nước mắt mắt chảy xuống, rồi cầm lấy tay anh:

- Bao giờ ở bên Tàu về, anh cũng cứ chơi với em nhé!

Anh Cả tôi gật đầu. Tối hôm ấy, chúng tôi cùng ăn cơm và đi chơi với nhau. Tôi hối hận lắm, khi nghĩ đến cách đây mấy tháng, tôi làm cho anh tôi thất vọng. Tôi không hiểu làm sao chỉ ở lúc sắp xa cách, lòng người mới bầu vịu lấy nhau, mà lại không là lúc đang sum họp? Hay vì đi là "hơn" chết một ít, đi là "gần như" không trở về?

Tôi còn thấy cả sắc trời hôm đưa chân anh tôi lên tàu, một sắc trời xanh ngắt, bao la, đem vọng lên nền cao những tiếng còi lanh lạnh. Anh tôi mặc bộ quần áo sọc mới, ở túi bên trái dặt một chiếc "mùi xoa". Tất cả người nhà tôi xúm lại bên anh, mỗi người dặn một câu, tỏ một sự âu yếm.

Lúc tàu chuyển bánh, tôi thấy lòng thất lại, và mếu máo bảo mẹ tôi:

- Sao mẹ không giữ anh Cả lại cho con?
- Mẹ giữ làm sao được. Anh con phải về đi học chứ!

Từ đấy, ngày sống của tôi trở nên bơ vơ, trong lúc thanh xuân, với tôi, còn là một kho tàng vô tận...

*
* *

Sau bốn năm trời xa cách, anh Cả tôi đã lại trở về. Nhưng những sự vui vẻ tôi hằng đợi ở anh, đã không còn nữa! Anh tôi lớn lắm rồi, gia đình lại công kên một người vợ mới. Kỷ niệm xưa kia, anh tôi không nhắc lại một lần nào nữa. Tình thân ái xưa cũ dần dần bỏ tôi đi, như bóng mây một buổi chiều lửng lơ kéo sang nơi khác. Anh tôi đâm ra cau có, ghen tị với chúng tôi:

- Các chú tây học rồi lo gì mà chả kiếm được nơi no ấm. Còn tôi với ngọn bút lông, chết lúc nào không biết.

Cuộc đời sung sướng của anh tôi đến đấy là hết. Và cũng đến đấy là hết mối tình thân thiết trong buổi ngày thơ giữa ba chúng tôi. Ngày xưa không bao giờ về, vì hồi ôi! ngày xưa đi là mất. Trong lòng tôi, vết thương mà sự phản bội của thế nhân gây ra tuy lớn, nhưng chưa thấm thía bằng vết thương khơi ra vì sự lãnh đạm của các người nhà.

Xa anh, tôi bắt đầu gán lại chị dâu tôi, một linh hồn Trung Hoa lưu lạc. Cũng vì sự thân cận ấy mà có câu chuyện này, câu chuyện mà tôi nhắc lại với một giọng buồn bã, như người nhắc lại một đoạn đường thiếu êm đẹp trong đời.

Khi sinh hạ thằng cháu đầu lòng, chị tôi phải bệnh căng sữa. Trong nhà không còn ai tiện cho việc vắt cho cái sữa thừa kia vào chén bằng tôi. Tôi vui vẻ, vô tội làm cái việc ấy, và khoe với anh hai tôi:

- Anh ạ, vú chị ấy đến to!

Bất ngờ, anh Cả tôi đi qua, nhằm lúc tôi hờ hênh nói lên như thế. Anh đứng lại, và không nói, không rằng, tát tôi một cái té

xiu. Câu chuyện ấy đến tai ba tôi. Tôi được người cho gọi lại bên khay tĩnh để dạy nốt cách làm người; ba tôi bảo:

- Đại phạm là em chồng, thì nhất thiết không được vào buồng chị dâu.

- Ồ! Nhưng con vào vắt sữa kia mà!

Ba tôi vớ lấy cái dọc tẩu, khiến tôi mất vía, im lặng. Ba tôi hớp một ngụm nước trà rồi tiếp:

- Tao cấm mày không được bước chân vào buồng chị ấy nữa. Mày không biết chứ luật Tàu cấm ngặt cả em chồng không được nói chuyện với chị dâu. Vừa rồi, mày là một thằng mất dạy.

Tôi xấu hổ quá, lù lũi bước ra ngoài, thề từ nay không thèm chơi với anh chị tôi nữa.

Ròng rã trong hai ngày sau, tôi đoán biết một sự xung đột nhỏ nổi lên giữa anh chị tôi, và khi ghé mắt qua khe cửa phòng học nhìn sang bên cạnh, tôi thấy chị dâu tôi đương quỳ trước mặt chồng khóc lóc...

*
* *
*

Chị dâu tôi bây giờ đã sinh được nhiều cháu, và vẫn tận tụy với cảnh dâu con. Không một vết nhơ nào, trong mười sáu năm trời, có thể làm mờ được danh tiết của người đàn bà lia quê hương kia. Mười sáu năm qua trong một thoáng gió. Anh Cả tôi đã già, chị dâu tôi giữa hai thứ tuổi. Riêng tôi vẫn còn xuân sắc, lòng vui giữa cảnh sa mạc của đời. Tôi vẫn cảm thấy cái rát, cái nóng, gieo mạnh do một bàn tay xương xương lên má tôi, mỗi lần tôi nghiêng xuống thổi bớt những làn bụi vương trên bức họa ngày xưa. Tôi nhớ nhất cái dáng điệu vừa quỳ vừa khóc của chị dâu tôi, và tôi thấy buồn một nỗi buồn thê thiết quá.

Nhưng ngày nay anh Cả tôi đã hiểu và thương tôi rồi. Như thế đã là đủ lắm.

*Chân trời cũ, NXB Nguyễn Hà,
Hà Nội, 1942.*

THẰNG CHÁU ĐÍCH TÔN

Chỉ mãi cách đây không lâu, sau mười năm từ ngày ba tôi mất đi, tôi mới kịp nhận thấy lòng thương yêu của người trao cho thằng cháu đích tôn là hợp lẽ. Và, càng chân nhận cái giá trị của tấm lòng yêu thương ấy, tôi càng cảm thấy mình là nhỏ nhen, ích kỷ.

Nó lớn hơn tôi năm tuổi, và mồ côi từ ngày mới biết đi. Đó là một tâm hồn rất lạ, tôi có thể nói là lạ hơn mọi tâm hồn tôi gặp từ trước đến nay. Đó là một đứa trẻ sinh ra trong cảnh túng thiếu, gạo ít, khoai nhiều, để rồi lớn lên dưới một trời binh lửa. Trong cặp mắt thâm và sắc của nó, tôi thoáng thấy vẻ cương quyết thâm kín của một tấm lòng phơi ra trước sự tàn ác của số mệnh, thử thách những nỗi khe khát nhất đời.

Một người khác vào tuổi thằng cháu tôi không thể nào sống hơn những cảnh gian nan như thế: nó đã từng nhịn đói ròn rã trong sáu ngày trời để tránh loạn, và đã từng thăm viếng cảnh mất còn của gia đình sau bao ngày giặc giã.

Cuộc Cách mệnh vĩ đại của đất nước Trung Hoa tôi tin như thế, nếu đã tạo ra những Tôn Dật Tiên, Uông Tinh Vệ, thì nó cũng đã tạo nên thằng cháu tôi, một tâm hồn dạn dày và đau khổ. Có khác là những bộ mặt trên được sáng ngời qua lịch sử, còn cái dưới thì bị chìm đắm trong tối tăm.

Vậy trải những nỗi gian nan quá lớn lao cho một tâm hồn còn bé bỏng, thằng cháu ấy đã đặt chân lên đất nước Việt Nam của tôi - tôi viết rõ: đất nước Việt Nam của tôi - với cái thân hình thô bỉ, tâm tính cục cằn.

Tôi thì còn đương ở thời kỳ yêu những cái gì mảnh dẻ, bé nhỏ, và những bước chân đầu tiên của thằng cháu tả trên đội xuống thêm gạch nhà tôi, đem lại ngay cho tôi sự khó chịu của một người

thốt nhiên thấy mình bị ngáng trên con đường đi. Thừa ấy, tôi sống gần như lơ đãng hẳn, nên tôi chưa từng để ý đến những dòng máu thân thiết đương còn chảy trên một mảnh đất khác đây. Hồn tôi chỉ đầy đủ khi nào nó có lẫn một phần lớn linh hồn Việt Nam. Tôi yêu nước tôi thật, nhưng tình yêu ấy, trước khi gieo vào tôi, phải được lọc qua mầu cây xanh thắm vây kín lấy những làng mạc thân yêu. Đôi phen lòng tôi se lại, nhưng sự se lòng vì một tình cảm khác lập tức được hòa vào trong âm điệu của một thứ tiếng nói âu yếm, cái tiếng nói của trái tim tôi. Ngày xưa, cho đến bây giờ nữa, hồn tôi nhiều lúc bỏ tôi đi, và áng chừng không tìm thấy phương trời nhất định, lại trở về với tôi, để lại rời xa tôi như thế mãi. Nếu vào những lúc bị phân chia trong cảm tình như thế, có ai hỏi tôi yêu nước Nam hay nước Trung Hoa, thì tôi chỉ còn biết... khóc! Tôi khó mà nói ra đây, cái tâm trạng phức tạp của một người mà huyết quản chứa đựng hai thứ tinh hoa, ngoài sự để cho lòng mình rung động, rung động đến tận cùng vì một tấm tình nghìn đời không có lời phân giải.

Tôi còn nhớ rõ hôm đó, sau buổi học chiều, về nhà, tôi đã thấy cái con người là lạ ấy ngồi xếp bằng tròn lên tám phản, gần bàn thờ, vây chung quanh là họ hàng, thân thích. Không hiểu sao tôi nghĩ ngay đến một trò lạ mắt, thứ trò vẫn diễn ở ngoài đường của mấy người Tàu mãi võ. Đôi mắt thâm của thằng cháu xa lạ bật lên nhìn tôi, khiến tôi lùi lại. Thấy dáng điệu sợ sệt của tôi, anh tôi cười:

- Ông cháu của chú đấy! Thằng Quán đấy mà!

Thằng Quán! Thằng Quán là thằng nào?

Tôi nhìn anh tôi, ngờ vực:

- Anh đừng nói dối nữa, ai đấy anh?

- Con anh chị ở bên Tàu đấy. Ba yêu nó hơn mày kia!.

Biết không ai nói dối tôi nữa, tôi mới tin. Nhưng lúc tôi tin là lúc tôi ghét. Một sự ghen tuông nổi dậy, xâm chiếm lấy tôi. Tôi vất sách ra giường, làu nhàu:

- Cháu với chả cháu!

Chạy xuống bếp, tôi phụng phịu hỏi mẹ:

- Sao anh Hai lại bảo ba yêu nó hả mẹ?

Mẹ tôi cười:

- Vì nó là cháu!

- Thế mẹ cũng yêu nó à?

Mẹ tôi biết tôi ghen, nên vừa dịu giọng, vừa lấy tay đánh vào má tôi:

- Con chó con của mẹ thì ai mà ghét được!

Vẫn chưa yên lòng, tôi còn hỏi gặng người thêm:

- Mẹ đừng yêu nó nhé, mẹ yêu con kia! Mẹ thề đi!

Mẹ tôi vụt cười, nhưng cũng chiều lòng tôi:

- Nào, thề nào. Đứa nào mà yêu nó hơn con thì đứa ấy... không ăn cơm nữa!

Từ đấy, tôi gieo cái ác cảm vô lý xuống đầu thằng cháu xa lạ. Tôi hạch sách nó, kèn cựa nó, nhưng vẻ mặt thiết bì lạnh lùng kia vẫn không vì thế mà thay đổi. Mỗi lần tôi có làm quá lắm, thì nó chỉ:

- Chú hay ghẹo cháu lắm!

Đến thế mà vẫn cho là ghẹo, thì chỉ có một mình thằng cháu tôi mới nghĩ được sự đó. Đôi khi tôi gắt lên:

- Cút, cút về Tàu đi! ở đây làm hại ông!

Nhưng nó vẫn lầm lì, suốt ngày. Mẹ tôi bảo nó thâm. Ba tôi cho là nó biết nghĩ. Hình như ba tôi có lý hơn. Nó đi thơ thẩn hết trong sân lại ra đường, mồm lẩm nhảm đọc những gì không rõ. Tôi hỏi mãi nó mới đáp:

- Cháu học bài!

Tôi lườm lườm:

- Mà thì có mà học ăn!

Tôi gắt, nó im lặng. Và sự này càng làm tôi thêm tức. Thậm chí tôi ngờ nó nịnh ba tôi, để người yêu nó. Nhiều lần đi học về, lên gác, tôi thấy nó nằm sóng xoài bên cạnh khay đèn của ba tôi, không để hút mà để trò chuyện. Những lúc ấy, nó tươi cười, vui vẻ, nhưng hề thoáng thấy tôi, là im bặt.

Ba tôi thường bảo tôi:

- Con làm gì mà xung khắc với nó thế. Chú cháu không biết thì dạy bảo nhau mới phải chứ.

Tôi vâng dạ cho có chuyện. Tôi không dám làm nũng ba tôi nhiều, vì người nghiêm, vì người ít nói. Ba tôi là nước Tàu, nước Tàu bí mật. Lòng mẹ tôi mới thật là cái địa hạt tình cảm của tôi.

Sống với chúng tôi được một năm, khi đã nói hơi thạo tiếng Việt Nam, thằng cháu tôi bắt đầu đi học. ý kiến ấy là của ba tôi. Ba tôi cho rằng nó thông minh, có thể học chữ Pháp được. Hẳn là tôi không thích có người bạn đồng học và đồng hành như thế. Tôi bảo mẹ tôi:

- Nó thì học gì được chữ Tây, mẹ nhỉ?

Mẹ tôi gật đầu đồng ý.

Từ đấy ngày bốn lần, chúng tôi men theo con đường nhỏ hẹp đến nhà trường. Tôi không phải cắp sách nữa. Tôi lấy sự đi tay không là một cái thú của những người trịch thượng và kiêu căng. Thằng cháu tôi không bao giờ biết thẹn. Hẳn ứng đáp mạnh bạo những câu hỏi của thầy giáo, giữa bao nhiêu cặp mắt nghịch ngợm mở to ra vì tò mò.

Có nó đi bên cạnh, tôi được cái lợi là thấy lảng ra xa những người bạn trước kia làm tôi kinh hãi nhất.

Tôi ngồi ở lớp ba và cháu tôi, lớp bét. Tôi học hơn nó hai lớp nên tôi nói tiếng Pháp có cơ thạo hơn. Hồi đó, vì chương trình ban sơ học chưa đổi mới như bây giờ, nên một người học trò lớp ba mà biết lồm được mẹo luật chữ Pháp là thường. Nhưng dẫu "tài" đến đâu, tôi bắt buộc phải nhận rằng thằng cháu tôi học tấn tới đến nỗi thầy giáo phải cất nó lên lớp tư cùng trong một năm. Với một khiếu thông minh sắc nhọn, một bản tính ham học và ham biết, nó cơ hồ có thể tiến sát đến bực học vấn của tôi lúc nào không biết.

Tôi đâm ra lo và... ghen. Nhưng thằng cháu, thằng cháu ghê gớm ấy, vẫn tuần tự tiến, vẫn tuần tự đọc rõ từ quyển sách này sang quyển sách khác. Hẳn học chữ Pháp theo lối cổ điển Trung Hoa, nghĩa là dịch bừa sang bên cạnh những chữ nào khó nhớ. Thí dụ như "pơ tit tơ" thì nó chua sang chữ Tàu là "pồ tit tổ", để dễ nhớ. Không cần tôi dậy, người học trò lòng đầy hoài bão to lớn ấy vẫn xáo trộn cả Đông, Tây dưới ánh đèn hoa kỳ, để nhấn nại phá thủng bức màn đen vây bọc chân trời văn chương Pháp.

Bắt đầu từ ngày nghe nó chào bạn bằng một câu tiếng Pháp rất oai vệ, tôi không còn dám khinh nhờn người cháu ấy nữa. Tôi

ước đoán rằng, chỉ chậm lắm là một năm nữa chúng tôi sẽ được cùng nhau ngồi một lớp, học chung một thầy, để rồi nó lại bỏ tôi mà đi xa hơn.

Giữa năm ấy, ba tôi mất. Trước khi tắt thở, người vẫn nhắc nhở đến đứa cháu yêu và ân cần dặn mẹ tôi phải chăm sóc nó tử tế. Tuy có lời dặn của người đã khuất, cháu tôi từ đấy sống rất bơ vơ, có lẽ vì nó cảm thấy chung quanh mình sự xa vắng, tuy luôn luôn sống giữa gia đình.

Người cháu đau khổ ấy đã thấy chết lần thứ hai niềm thân thiết nhất trong đời.

Cái chết của ba tôi mở đầu một cuộc sống khác giữa chúng tôi, cuộc sống dần dần trở nên êm ái vì thiện cảm, nhưng đúng hơn là vì lòng xót thương. Khi tôi không còn lòng ghen tị đối với người cháu ấy nữa, thì lại chính là lúc những sự uất ức nổi lên trong lòng nó, sự uất ức mà không một lần nào nó thêm thổ lộ ra ngoài.

Như tôi đã có dịp nói trong bài Người chị dâu tôi, nhà tôi hồi ấy, cơm toàn ghé khoai. Riêng phần tôi được một niêu cơm trắng với đĩa cá thu kho; hay giò mận. Những đĩa đồ ăn ngon lành ấy, mẹ tôi thường có ý đẩy lại trước mặt tôi, vì người chỉ muốn có một mình tôi ăn thôi. Cái sung sướng ích kỷ của tôi được diễn ra trong hơn hai năm, và có thể còn diễn ra được mãi, nếu không có một lần...

Một lần, thằng cháu tôi mua hai xu kẹo trước bữa cơm. Nó nói thầm với người nhà là ăn cho chắc bụng, vì ăn cơm khoai mãi đã chán đi rồi. Nghe chuyện, và từ đấy, tôi xóa cái phần cơm ích kỷ trên kia đi, để chịu chung sự khó nuốt với những người chung quanh.

Ngày tháng lạnh lùng qua...

Nhà quê An Nam như một tấm lòng hiền từ rộng mở, nhà quê An Nam niềm nở, thân thiết tiếp đón chúng tôi, vào lúc mà tương lai chỉ là sự mù mịt, còn dĩ vãng thì lưu lại những dấu vết đau lòng. Chúng tôi sống những ngày tàn ở đấy, như nhà ẩn sĩ vui quên những sự bất đắc chí một thời. Cái cảm xúc lần đầu nhận được ở hoàn cảnh, tôi đem hòa nó vào tình yêu thiên nhiên, và tôi khăng khít giữ lấy từng mẩu kỷ niệm của thiếu thời, do đấy, lòng thương sâu xa đất nước Việt Nam.

Sau ngày ba tôi mất đi, cảnh túng thiếu của gia đình tôi lại càng rõ rệt. Mẹ tôi lo lắng trăm nghìn công việc, đến quên cả chăm nom sự học của chúng tôi.

Không ai bảo ai, thằng cháu kể trên và tôi cùng biết thu ngắn những hàng chữ trước kia hoang toàng trên mặt giấy. Chúng tôi bắt đầu bỏ những cái gạch ở dưới mỗi bài học đi để được lợi thêm một hàng chữ. Không phải vì nhà tôi nghèo đến nỗi không mua cho chúng tôi được một thếp giấy, nhưng vì chúng tôi thấy sự xin tiền mua vở là một điều khó khăn.

Nếu cái gạch trí khôn thường được nẩy ra trong những lúc nguy biến, thì chính trong cảnh nghèo khó, các sáng kiến của người ta mới được dịp đâm chồi. Thằng cháu thân yêu của tôi biết tự may lấy quần áo mặc, bằng cách phá bốn cái quần đùi một lúc để làm thành một cái quần dài. Nó đem những bẹ cau, bẹ dừa, đóng thành dép, thành những đôi giày Tàu xinh xinh một cách bất ngờ. Nó trau dồi "nghệ thuật", cần mẫn và tinh vi đến nỗi tôi tưởng sau này ra đời, nó sẽ không cần mang một chút ơn nào của nhân loại.

Duy có giấy tây là nó không chế ra được. Một hôm nó bảo tôi:

- Chú có giấy trắng cho cháu mấy tờ.

Tôi hỏi lấy giấy làm gì, thì nó không đáp. Vài ngày sau, giờ vở học của cháu, tôi thấy những tờ giấy tôi cho được dán nối sau mấy trang viết đặc chữ, cái mưu mô tuyệt hảo làm dài hạn hết của những quyển vở ở đám học trò nghèo.

Một hôm khác, đương buổi học, tôi được thầy giáo bên lớp ba cho gọi sang. Thầy vừa bảo tôi, vừa chỉ thằng cháu đương quỳ ở cuối lớp:

- Có phải thằng này là cháu anh không? Sao anh không bảo nó mua giấy đóng vở học?

Tôi sợ quá, không biết đáp thế nào thì thầy đã tiếp:

- Tôi bảo nó mua vở tất cả bốn lần, mà vẫn chưa có. Nếu chiều nay không có nữa, thì đừng trách tôi ác nhé! Rõ đồ Tàu!

Câu nói sau cùng vừa hết, tôi thấy nổi dậy trong lòng nỗi công phẫn, cái đau đớn khi có người - dẫu là người trên - chạm đến quốc thể tôi. Tôi nói:

- Thừa thầy, sách vở nó thiếu, để con mua. Nhưng thầy đừng mắng chúng con như thế thì hơn.

Giọng tôi nói hơi bướng làm thầy đỏ mặt. Và, tiếp theo câu mắng: "Đúng là đồ... Tô Định!!" một tờ giấy kê khai rõ tội tôi gửi lên ông đốc trường. Tôi bị phạt về tội hỗn, bị quỳ hơn hai tiếng đồng hồ. Lần đó là lần đầu trong đời học sinh, tôi cảm thấy sự vui vẻ trong lúc chịu phạt.

Chiều về, tôi hỏi cháu:

- Sao cháu không mua vở, để thầy giáo phạt cho?

Cháu tôi đáp, lạnh lẽo:

- Nhưng cháu sợ xin tiền bà lắm!

Chỉ một câu trả lời vắn tắt ấy thôi, nhưng nó đã làm tôi cảm động bao nhiêu, vì tấm lòng hy sinh và nhẫn nại của cháu, nếu sự hy sinh và nhẫn nại ở đời này có thể dùng để xứng đáng chỉ những hành vi cao quý, cao quý ở chỗ nó rất đơn giản, tầm thường.

Cách đây một năm, chúng tôi xa nhau, và cháu tôi đã học đến lớp nhì. Tôi bỏ căn trường nhỏ, bỏ khu làng thân yêu, đi học xa, để trau dồi cái học thức mà càng ngày tôi càng thấy thiếu thốn, nghèo nàn.

Rồi cháu tôi cũng thôi học nốt. Nó xoay ra đi làm, sống cái đời của những người Trung Hoa không nề hà sự khó nhọc, sáng quét hè, chiều lên cửa, không cần biết đến số tiền lương nhiều lắm là ba đồng, khi mới bước chân vào học việc.

Mấy năm sau, cháu tôi đã tậu được một ngôi nhà nhỏ, đã lấy vợ, và sinh con. Cuộc đời khe khát như lòng người, thô sơ như manh áo vải sọc, đã bị lụi trước sức kiên nhẫn, chịu khó của những người tản mát ở khắp mặt địa cầu, ở bất cứ một nơi nào có khói.

Tôi không thể như các bạn đồng bang, không thể như thằng cháu thân yêu của tôi được. Tôi không muốn để cho kinh nghiệm nắm chặt tay tôi đi trên đường đời. Tôi là một đứa trẻ dại, chạy theo con đường thênh thang của lòng sở thích, ngã nhiều lần, rồi lại gượng đứng dậy, trên mặt đầy nước mắt, trong lòng đầy đau thương. Nhưng tôi cảm thấy thanh thú vô cùng, khi cái gai hoa hồng đâm rách da, khi con bướm thân yêu trên tay tôi tan thành phấn, khi tôi được khóc vì những sự điên dại, ngang trái của đời mình.

Cháu tôi - lúc này đã là cha của hai đứa con - thường bảo tôi:

- Sao chú không chịu gây dựng cuộc đời, cho bà vui lòng? Chú học giỏi, chú có thể đi làm việc nhiều tiền.

Tôi đưa mắt nhìn hai vợ chồng đứa cháu yêu quý, công kênh thêm hai đứa con, rồi trả lời, nhưng hình như trả lời cho chính tôi thì đúng hơn:

- Cháu ạ, gây dựng trong cuộc đời, là điều tốt; nhưng phá hoại vì văn chương, sự ấy cũng không kém vinh hạnh gì. Cả hai cùng chứng rằng ta đã sống.

*Chân trời cũ, Nhà xuất bản Nguyễn Hà,
Hà Nội, 1942.*

NGÀY LÊN ĐƯỜNG

Thế rồi tôi nhất định bỏ cái tỉnh nhỏ của tôi từ đây.

Tôi nhất định đi lính, nhất định bắt chước những bạn đồng học của tôi. Họ, một phần lớn, đã khoác lên mình bộ quần áo màu vàng nhạt, vượt đến một nơi cách đây hàng nghìn dặm. Tiếng hát của buổi từ biệt còn văng vẳng trong tai tôi, thứ tiếng hát mỗi lần cất lên, người nghe có cái cảm tưởng được ngửi thấy mùi thuốc súng, được sống một ít cái không khí ở chiến trường.

Họ đã đi rồi. Chân trời bình yên khép lên họ.

Bây giờ đến lượt tôi.

Ròng rã trong bao nhiêu ngày trời, trong óc tôi hằn một cái dấu hỏi: đi hay ở?

Sau cùng tôi bằng lòng đi.

Tôi tâm niệm, giữ gìn cái ý định ấy cho nó khỏi phai, cho nó khỏi lạt.

Tôi không dám nhìn mẹ tôi, vì sợ những nếp nhăn trên má người.

Tôi sợ không dám chơi với ai nữa.

Tôi cầu cho cuộc đời vẫn cũ như cuộc đời, để đừng có cái gì mới hết.

Tôi sẽ hăng hái đi như các bạn, bởi quanh tôi, ở đây, gió đã vàng lấm rồi, và mùa thu của cuộc đời đã lại.

Tàu chỉ còn một chuyến nữa. Số lính kén có chừng.

Tôi hỏi tôi:

- Về nước ta sẽ làm gì? Ta yếu lắm!

Rồi tôi tự trả lời lấy:

- Quét chuồng ngựa. Lau giày cho ba quân. Làm được tất, làm là tốt rồi.

Tôi chưa đi đâu bao giờ, nên nói đến đi đâu, tôi vẫn cảm động.

Một giang hồ ám ảnh tôi từ hồi nhỏ, ngày tôi bắt đầu cầm cái thước dò đường trên tấm bản đồ năm châu. Tôi ao ước sang Marseille, sang Manille, Hương Cảng, sang Lào, sang Cao Miên. ở đấy, tôi cũng tin chắc rằng cảnh tượng đẹp đẽ, sung sướng hơn ở tỉnh nhà.

Tôi mơ ước được làm bồi tầu thủy, được theo về xứ sở của họ, những người Pháp giàu lòng nhân từ. Tôi biết cả giá tầu sang Pháp, từ trên "pont", đến hạng nhất, bằng cách mây mò, thóc mách riêng.

Nơi xa, nơi xa với tất cả những tuổi trẻ như tôi, nơi xa vẫn có một sức quyến rũ say đắm. Tôi nhớ mãi cái màu trời xanh biếc, sắc nước lam tươi, chen vào giữa là những cánh buồm trắng chầm lững một cách nên thơ trong mấy bức ảnh bày rải rác ở các cửa hiệu.

Tôi phải đi.

Tôi phải sống.

Đời tôi phải khác thế này.

Và cơ hội tốt nhất đã đến.

Nhưng tôi mới có mười lăm tuổi.

Tôi băn khoăn không hiểu vì sao được đi là thú, tôi lại ngại ngần giữa lúc nên đi. Vì mẹ tôi chẳng? Vì nước Nam yêu quý chẳng? Có lẽ. Những ruộng đất, đồi núi của xứ Trung kỳ bình yên như thế này, ai xa mà không nhớ được!

Tôi thấy là một sức mạnh quá đầu óc tôi, sự rời bỏ một người mẹ hằng nựng nịu tôi, hôn hít tôi, hằng chia bùi, xẻ ngọt với tôi.

Thêm nữa, trời ban cho cái óc mộng, tôi đã trót làm thơ cái tình sâu rộng ấy lên, và biến nó thành tình yêu đất nước.

"Mẹ."

Thực không còn gì có nghĩa bằng người ấy nữa. Người ấy to quá, rộng quá, tuy tất cả sự có nghĩa chỉ là cái thân hình tiêu tụy,

bọc bằng chiếc áo vá vai. Ngày mai đã là ngày lên đường, mà hôm nay, tôi chưa sửa soạn gì hết. Tôi chờ dẫn cả người. Tôi băng khuâng như vừa để mất đi một cái gì thân thiết lắm. Và lúc tôi khép mắt lại để không trông thấy, không tưởng tượng gì nữa, thì hồn tôi chợt nhận biết một cảnh sắc lưu luyến hằng ngày: cảnh quê mùa, đồng áng.

Ô hay! Nước Nam đẹp đến như thế này ư? Ngày thường tôi có thấy nước Nam "mẹ" như lúc này đâu!

Một Tổ quốc.

Hai Tổ quốc.

Cái trên là cha tôi.

Cái dưới, mẹ.

Tôi nắm tay lại, nói như người quyết định:

- Đi là đi!

Đi là đi? Dễ như thế à? Không, đi là... nhớ!

Tôi để rơi một giọt nước mắt cho bạn tôi trông thấy. Hấn cười:

- À, thằng này nó khóc, anh em ạ. Hay nhớ mẹ thì ở nhà!

Tôi vội gạt nước mắt, cãi:

- Ờ! Người ta ngáp mà lại!

Sự chế giễu của bạn làm tôi hăng lên, không bị rịn nữa. Nhưng không bị rịn nữa thì tôi lại xấu hổ. Tôi nhận rõ rằng trong đám người quả quyết kia, tôi là người thiếu quả quyết nhất. Tôi sắp được giang hồ rất phải lúc, cái giang hồ nhiệm đây vẻ hào hùng, phóng thái. Quê hương của tôi gọi tôi, cái đất nước mà tất cả mọi tấm lòng tôi còn đều phải thương nhớ đến.

Xưa kia, lòng tôi đôi phen náo nức, muốn cao lên, cao lên theo lá cờ vui mừng trước gió, nó là cái dấu hiệu một tình yêu khác dào dạt trong tôi.

Xưa kia, tôi từng mơ ước một cuộc đi đến mục đích, tốt đẹp như bây giờ.

Đi là sống

Tôi cần phải đi, và đây rồi, ngày lên đường đã lại.

*
* *

Tôi vừa xếp valise, vừa gạt nước mắt.

Tôi làm cái công việc ghê gớm ấy vào một đêm khuya khoắt, lúc cả nhà tôi ngủ rồi, sau khi nói dối mẹ tôi là ra Nam thăm người bạn. Tôi nghĩ chỉ còn cách nói dối ấy là tiện, vì mẹ tôi chắc cũng không nỡ giận tôi nữa, một khi tôi ở xa.

Mẹ tôi bằng lòng cho tôi đi, nhưng ái ngại dặn:

- Con mau mà về nhà, đây mẹ cho thêm một đồng nữa mà tiêu vặt.

Trước sự tử tế trắng trợn của mẹ tôi, tôi suýt òa lên khóc, và chực nắm lấy áo người mà nói: "Không, con nói dối, con đi lính đấy, mẹ ạ".

Cũng may lúc ấy, mẹ tôi bận hàng, để tôi có đủ thì giờ trở vào nhà, vừa đi vừa sùi sụt.

Tôi chọn những cái quần áo còn lành lặn bỏ vào trong valise, và chất thêm vào đấy ít cuốn tiểu thuyết chữ Pháp. Tôi đau đớn như người vừa phạm lỗi nặng, khi tôi nghe, từ gian phòng bên đưa lại, tiếng thở dài náo nuột trong giấc ngủ của mẹ tôi.

Xếp hành lý xong, tôi bí mật trao valise cho thằng nhỏ, dặn nó mang lại nhà bạn trước vì tôi cần phải đi với vài cái quần áo cho người nhà đỡ nghi.

Sáng mai...

Ánh bình minh chưa bao giờ nhợt nhạt, sâu muện đến thế. Tôi chống mắt thức, chờ giờ tàu, nên tiếng gà gáy thứ nhất vọng vào lòng tôi một nỗi buồn thăm thẳm. Rồi tiếp đến rạng đông điều cái cảnh huyền ảo bên ngoài.

Sáng ấy, không hiểu sao mẹ tôi lại dậy sớm hơn mọi ngày. Từ dưới bếp, người lệ khệ mang lên một thau nước nóng, thả boi ở giữa chiếc khăn mặt bông trắng tinh. Người còn tự rót nước cho tôi uống nữa. Lúc ấy, đã sáu giờ sáng. Chỉ còn một tiếng đồng hồ nữa là tàu chạy, là tôi đi.

- Kia con không ra ga đi thì vừa?

Tôi không đáp, lẳng lặng cắp gói quần áo ra đi. Mẹ tôi ngờ là tôi dối vì có ít tiền nên gọi lại cho thêm mấy hào. Đã trót bước đi, tôi không thể nào quay lại được nữa, nên chối:

- Đã, con có đủ rồi ạ.

Giọng tôi nói run run qua bóng tối mờ mờ. Mẹ tôi đứng lặng nhìn tôi, nhưng chiếc xe tay đã chạy.

Chúng tôi có tất cả năm người đồng lòng đi.

Theo chương trình đã định, chúng tôi lấy vé tàu ra Hà Nội, rồi từ ở đấy, lên thẳng V. N. Chúng tôi sẽ sống chết với nhau, chúng tôi sẽ làm đủ mọi cách để đến khi về, mặt mày được vinh dự.

Đưa chân chúng tôi hôm ấy, độ mười người, hầu hết là bạn bè cùng lớp, những tâm hồn sôi nổi nhất, mà cũng chóng nguội lạnh nhất. Chúng tôi mặc quần áo vàng học sinh, mạnh dạn và cố lấy vẻ tươi trẻ.

Còn mười lăm phút nữa thì tàu chạy. Trong chúng tôi, lác đác có vài ba cái mặt trở nên nặng nề, vài cặp mắt hơi chớp.

- Huýt! Huýt! Sinh... Sinh!

Tiếng còi và máy của tàu chở than làm chúng tôi, không hẹn nhau, cùng giật mình. Lấy vé xong, tôi vừa xách valise ra sân ga, thì có người bạn bảo tôi;

- Mẹ anh kia kìa!

Mẹ tôi thật!

Tôi vội vàng giấu chiếc valise đi, rồi chạy ra đón người. Tôi chắc mẹ tôi đã được mách về cuộc hành trình của tôi, nên tôi lo lắng. Nhưng sự thực thì mẹ tôi chưa biết gì hết. Tôi muốn khóc lên mà thú tội với người, vì tôi không còn một phần nhỏ can đảm nào bỏ đi trước những vết nhăn chằng chịt trên mặt người nữa.

Mẹ tôi đưa ra một cái gói gì to bọc bằng nhật trình, rồi bảo tôi:

- Con bỏ quên đôi giày "săng đan" này, nên mẹ phải chạy lên đưa cho con.

Mẹ tôi đã "chạy" lên thực, cố nhiên là chạy trên đôi chân gầy yếu, vì sợ tốn tiền xe, đưa cho tôi đôi giày mà người biết là tôi thích đi nhất. Tôi cầm đôi giày mà ứa nước mắt.

Tôi đã quyết định về sự đi của tôi rồi. Tôi đã quyết định bằng cách... ở lại!

Không một lời nói, tôi đến giằng chiếc valise ở tay bạn lại, và trong khi các bạn nhón nháo ra sân ga, tôi cũng nhón nháo... trở về.

Mẹ tôi ngạc nhiên bảo tôi:

- Sao con không đi với các anh cho vui?

Tôi lắc đầu:

- Để hôm khác con đi cũng được.

*
* *

Câu chuyện trên, mãi đến hai năm sau, mẹ tôi mới biết. Mẹ tôi biết, rồi mẹ tôi cười, rồi mẹ tôi đánh yêu tôi mà bảo:

- Mà chả về mà làm quan cho mẹ nhờ!

Các bạn tôi cũng không đạt được đến mục đích. Họ nản chí ở dọc đường. Có kẻ xuống Nam, có người gan liền theo tàu đến Hà Nội rồi đáp ô tô trở về.

Gặp lại nhau, chúng tôi chỉ cười, cười với nước mắt, và không ai bảo ai, cùng lẳng lẳng đẩy câu chuyện trên kia vào dĩ vãng.

*
* *

Hôm nay, một buổi chiều không nắng, không mưa, một buổi chiều nhàn tĩnh.

Tôi đứng trên một dốc phố vắng, đưa mắt nhìn toán người từ xa lại với mầu áo tôi thường khoác ngày xưa, ngày mà tôi đã suýt một lần về nước.

Gió chiều lên lành lạnh. Qua mầu áo cũng bạc, cũng cũ ấy, cái mầu áo xông lên mùi Á Đông, tự nhiên, tôi cảm thấy ai hoài, chua xót.

Hình như từ phương xa đang trôi về lòng tôi một buổi chiều tận thế...

*Rút từ tập truyện ngắn Chân trời cũ.
Nhà xuất bản Nguyễn Hà, Hà Nội 1942.*

SÁNG TRẮNG SƯƠNG

Chị đỏ Đương có một cuộc đời không đỏ chút nào. Tóc chị rối ren như tâm hồn chị bận rộn, bập bùng và sâu thẳm như ánh đèn dầu lạc soi không đủ sáng một góc nhỏ trong căn nhà tranh.

Chị đỏ Đương lạc chồng từ năm mười tám tuổi. Chồng chị, một buổi sáng kia, ngừng lưỡi cày đang thao thao rẽ những luống cỏ điển trên mảnh đất nghìn đời, để nghe ngóng một tiếng gọi từ nơi nào vắng lại: "Sà Goòng! Sà Goòng!"

Ấy thế là người dân đình của xã Hòa Trường kia, giữa lúc máu trai chạy cuồn loạn trong người, đã ném cày, bỏ vợ, vất bà con, bước lên tàu sang... sang Tân thế giới.

Và chị đỏ Đương đỏ mắt đợi chồng.

Nhưng anh đỏ Đương không bao giờ còn trở lại. Chị đỏ Đương khóc đến đau mắt, và ba mùa thu qua, ba mùa thu của một tấm lòng nghi ngờ, thắc mắc, ba mùa thu đã trải lên đời chị đỏ Đương, như đã trải lên xã Hòa Trường, sự nguôi quên, lặng lẽ.

Chân trời xanh.

Mặt hồ lặng.

Người thiếu phụ Việt Nam đã thấy chết trong lòng niềm đợi chờ đau xót, bây giờ trở lại với cuộc sống bình thường, nhỏ mọn, nổi sáng theo chiều, qua mùa hạ sang mùa thu.

Chung quanh chị đỏ Đương không ai nhắc đến anh đỏ Đương nữa. Mà có nhắc đến thì nghĩa gì mấy cái tiếng khô khan này:

- À, ở mãi bên kia Tân... khí giới!

Xa. Xa. Và xa. Lòng chị đỏ Đương tưởng tượng làm sao ra cái màu xanh mênh mông của biển cả, để với qua đó bóng một người đã mang đi nửa cuộc đời của chị.

Chị đỏ Đương cần phải lấy chồng. Người làng ai cũng thấy vậy. Và chị đỏ Đương rất thẹn mỗi lần người ta khuyên chị bước đi bước nữa trong đời. Là vì chị đỏ Đương còn đẹp, có phần đẹp hơn trước đây, tuy không bao giờ chị dám chắc rằng mình đẹp hết. Đôi lúc, chị đỏ Đương soi trộm bóng mình lên mặt giếng, ngắm vội vàng, rồi thẹn thùng đưa mắt nhìn xung quanh, như sợ có ai vừa chột thấy.

Mùa xuân năm đó...

*
* *

Cuộc đời thơ ấu của tôi đang diễn ra trong tiếng chim ca, trên bờ sông làng Chung Thượng giáp ngay nách làng chị đỏ Đương. Con đường đưa tôi đến nhà trường, hơn nữa, lại chạy qua trước nhà chị, một căn nhà nhỏ núp trong bóng dừa xanh, khiến tiếng nói của chúng tôi thêm thân nhau, cuộc đời chúng tôi thêm gần gũi. Đôi mắt người thiếu phụ ấy đã nhiều lần nhìn tôi qua hàng rào, và cái nụ cười chị từng nở trong bóng mát của một tấm lòng giàu thương yêu cũng như nhiều cực nhọc, khiến tôi sung sướng nghĩ đến một ngày rất gần đây, tôi sẽ có chị đỏ Đương trong số những người thân thích.

Tôi chỉ biết rằng chị đỏ Đương đẹp, đẹp kín đáo, và tôi lựa ngay được một người để gán cho chị. Người đó là anh Hai tôi.

Rồi tôi mang theo trong lòng từ đấy, trên dải đường đã bình yên thu ngắn cuộc đời học sinh của tôi lại, cả một giấc mộng to tát, giấc mộng phác vẽ, xây đắp hạnh phúc không cho mình, mà là cho một người, cho hai người thân thích.

Tôi nhìn nhận chị đỏ Đương bằng một vẻ niềm nở riêng, và chị đỏ Đương đãi lại tôi theo hàng thân thích.

Hàng rào râm bụt che khuất căn nhà chị đỏ Đương vẫn mùa mùa nở hoa, ngày ngày tươi thắm. Bên kia hàng rào, qua những kẽ lá loáng thoáng, về những buổi sáng mùa đông, tôi vẫn thấy hơi nóng bốc lên từ cái miệng thắm nước trầu không, theo câu hỏi:

- Em đi học sớm thế? Có rét lắm không?

- Chả rét chị ạ. Em có áo bông rồi.

Một lần, mừng được tin anh tôi sắp về ăn Tết, tôi chạy đến bảo chị đỡ Dương:

- Chị đỡ ạ, anh em sắp về Tết đấy. Mời chị xuống nhà em mà xem.

- Thế à?

Tôi tiếp theo, quên rằng những câu nói tự nhiên của mình đang làm cho một cô gái quê e thẹn:

- Thật đấy, ai nói dối chị. Anh em ở Hà Nội về ấy mà. Tết chị đến chơi với anh em nhé.

Nói xong, tôi sung sướng cười, trong khi chị đỡ Dương đưa tay vin cành cây, ngó xuống đất, ngón chân cái di đi di lại hòn đất trong vườn...

- Hà Nội chắc là vui lắm đấy, em nhỉ?

Tôi đáp như khi đứng trước các bạn cùng tuổi:

- Mà nào em có biết Hà Nội là cái... cóc gì. Nhưng chắc là vui vì nghe anh em bảo thế.

Không đợi cho tôi sắp nói nữa, chị đỡ Dương bước vào nhà, sau khi bảo tôi:

- Thôi, em đi học không lại muộn.

Trời thôn quê xanh ra, cao lên, soạn sửa đón ba ngày của một mùa thái bình, thịnh vượng. Gió trong ruộng đã thoảng lẫn hương xuân, và trong khi tấm biếc thêm lũy tre mườn mượt nhưng, đã làm róm chấy sự tươi thơm trong những tấm lòng trai trẻ. Trăm nghìn lần dò hỏi nổi thanh tịnh của dòng sông, điệu hiền hòa của chim gió, tôi cảm nghĩ đến những tiếng pháo sắp sửa cười vang để rồi, bất thần, ngừng bước chân, tôi đưa tay viết lên không gian cái chữ con con, xinh xinh, mà tâm hồn tôi đã nhiều lần nhắc đến: Tết!

Chỉ còn ba ngày nữa là hết năm.

Tôi mong đợi kỳ hạn về của anh tôi bằng cách ngẩn người đếm từng tiếng trống trễn nải, những tiếng trống chậm chạp lắm mới đập được vào tai tôi, trong khi, từ đằng xa, tôi ngạc nhiên thấy người khán già đã nhắc hẳn lên cái dùi gõ...

Chị đỏ Dương không có về đợi Tết. Chị không biết trông chờ, mong ước, thì nghe làm sao được sự vãn vụ màu sắc của không gian, thấy làm sao được nổi rộn ràng của thời tiết. Chị đỏ Dương gói bánh, giã giò, và nhờ những công việc này, chị biết rằng sắp Tết.

Hôm chạy một mạch từ nhà lên báo với chị tin anh tôi về, tôi vẫn thấy chị đỏ Dương ngồi yên lặng nấu bánh.

- Chị đỏ ạ, anh em đã về đấy. Chị xuống nhà em ngay đi!

Nói xong, tôi đặt vào bàn tay chị hai chiếc bánh trứng gà, nói là quà của... anh tôi biếu chị. Lần đầu tiên, tôi thấy người thiếu phụ ấy buồn bã rõ rệt, lần đầu tiên đang vui, tôi bỗng thấy lòng mình rạo rục, thắc mắc vì tôi trót lỡ lời.

Chị đỏ Dương không nói, không nhìn tôi, đôi mắt hướng cả về phía lửa cháy như người tính toán một điều gì. Sợ chị không bằng lòng, tôi hỏi gặng:

- Chị đỏ giận em à?

Chị đỏ Dương ngoảnh lên nhìn tôi, mỉm cười gượng gạo:

- Không, chị không giận, nhưng chị không muốn lên.

- Chị chê nhà em chật à?

- Không phải, nhưng chị không muốn lên.

- Thế thì em bảo anh em... đến với chị vậy!

Chị đỏ Dương sắc lên cười. Tiếng cười dữ dội quá, lạnh lẽo quá, vì nó đột nhiên, vì chưa bao giờ chị đỏ Dương cười như thế hết.

Ra đến ngõ, tôi còn quay với lại:

- Chị Dương đừng giận em nhé!

Có tiếng đáp lửng lơ:

- Không!

*

* *

Tôi ngồi lọt vào giữa đám đông người nhà quây quần trên chiếc phản ngựa đặt hỏa lò, vì hôm đó là sáng mừng một Tết. Anh tôi hỏi tôi:

- Lâu nay bé học có khá không?

Tôi đáp:

- Em học cũng được anh ạ. Nhưng em có chuyện này muốn nói với anh...

Mẹ tôi mỉm cười, nói xen vào:

- Nó muốn nói đến con đở Đương ở làng bên đấy. Con ấy nó đã có chồng rồi, nhưng thằng va đi Tân... khí giới đã mấy năm nay không thấy về.

Sợ có sự dèm pha không tốt cho người tôi yêu mến, tôi nói trước:

- Chị ấy tốt đáo để. Anh cứ lấy đi, đến lúc chồng chị ấy về thì đã... xong rồi!

Anh Hai tôi ngồi yên lặng. Mãi sau anh mới chậm rãi:

- Cứ kể ra lấy vợ nhà quê cũng tốt. Đỡ được mẹ. Nhẹ cả cho mình.

Ngay chiều hôm ấy, lấy chỗ tình quen biết, tôi đến mừng tuổi chị đở Đương và nhân tiện để anh tôi xem mặt chị. Thấy chúng tôi đến, chị đở Đương luống cuống cầm gậy ra đánh chó, rồi quên cả chào hỏi khách, chị cứ nắm lấy tay tôi mà yên lặng.

Cảnh nhà chị đở Đương thanh bạch quá, Tết đến càng làm thanh bạch thêm. Mấy que hương đèn ngậm ngùi cháy trên bàn thờ vắng vẻ, vài bông hoa giấy trơ trên thò ra ngoài chiếc bình sứ, không đủ điểm sáng sự u tịch đã có từ nhiều đời.

Chị đở Đương sống bên một người chị gái lỡ thời, tàn tật, thiếu hạnh phúc sum vầy, nhưng lại giàu lòng nhân đức. Hai tâm hồn ấy, một đã bị sa thải khỏi cảnh hoa nắng của đời, và một còn mang nặng cái dĩ vãng tình duyên không đẹp, đã ghé lại bên nhau, như bóng chiều nghiêng xuống túp lều rách, và cùng cảm hiểu nhau trong thứ tiếng nói thâm kín của đau thương.

Chị đở Đương có thật để lòng rung động trong buổi sơ ngộ với anh tôi hay không, tôi không dám chắc. Nhưng bảo rằng người con gái ấy đã để thoáng lẫn ý nghĩ muốn lập một gia đình thứ hai, tôi đã có một nhận xét không quá sai lệch. Điều khiến chị đở Đương dùng dằng trước ngưỡng cửa cuộc sống mới, do chính là cái hình

bóng chỉ còn là hình bóng thường run run ở một nơi mà chị mơ hồ đoán là xa lắm, có thể thôi.

Anh Hai tôi thì đã nếm mùi ăn chơi ở Hà Nội. Anh đã biết qua thế nào là chán nản, cái cảm giác tẻ ngắt, vô vị, rớt lại sau những buổi tiệc đời, sau những cái xoay lưng hung tàn của mấy người con gái. Rồi giữa lúc lòng anh rộn cảm sự hoang vắng, u tịch, anh tự nhiên nghĩ đến gia đình, cứu cánh của những tâm hồn bị ruồng bỏ.

Lần ấy, anh tôi nói trước:

- Năm mới, nhân dịp được về chơi, tôi đến mừng tuổi cô.

Chi đỏ Đương cúi mặt xuống, giọng nói run run:

- Cảm ơn anh...

Chi đỏ Đương chỉ nói được có thế, rồi bỏ tôi đi tìm trầu, pha nước. Tôi đứng lấp ló sau thân cây cột, mỉm cười với anh tôi, đôi mắt nhìn anh dò hỏi...

Ra về, thấy tôi xoắn xuýt đến chuyện cưới chi đỏ Đương, anh tôi gắt nhưng với vẻ hiền hậu:

- Trẻ con... thì biết gì!

Cách đây ít lâu, theo lời yêu cầu của anh tôi, mẹ tôi sang bên nhà chi đỏ Đương dạm ngõ. Lễ ăn hỏi thật là đơn giản với những người thoát sinh ra đã sống một cách đơn giản. Chi đỏ Đương trốn biệt vào trong buồng, nghe qua kẽ vách, và nhìn trộm cũng qua đó.

Tiếng người anh chi đỏ Đương hỏi:

- Bây giờ thì cô định thế nào? Có bà bên làng sang bỏ trầu đấy.

Mấy phút yên lặng trong buồng, rồi có tiếng đáp vọng ra, tiếng đáp của người chị ruột chi đỏ Đương:

- Cô ấy... bằng lòng rồi!

Tiếng "rồi" bị ngắt trong cái bàn tay chụm lại.

Trên đường về nhà, anh tôi giơ cho xem một cái bã trầu không và nói:

- Đương nó ở trong buồng, nó ném ra cho anh.

- Thế là anh chị xong xuôi với nhau rồi đấy!

Thực ra thì công việc chưa xong xuôi được. Anh tôi phải trở ra Hà Nội làm, và việc cưới xin phải gác lại đến sang năm.

Hôm anh Hai tôi lên tỉnh, nơi sẽ đáp tàu ra kinh đô xứ Bắc, chị đỏ Đương cũng trẩy chợ, sắm hàng. Cùng đi một đường, trong cùng một ngày, hai người bạn ấy đã trao đổi rất nhiều tâm sự với nhau, giữa những bông cỏ may phân phát theo một chiều gió đều hiu... Tôi dừng lại ở đầu làng, trông theo họ, hai cái bóng mà tôi ước ao gần nhau mãi, mất dần đi trong lớp nắng mờ...

Rồi tôi mang theo trong lòng, từ đấy, trên dải đường đã bình yên thu ngắn cuộc đời học sinh của tôi lại, cả một giấc mộng to tát, giấc mộng cao quý, phác vẽ, xây đắp hạnh phúc không cho mình, mà cho một người, cho hai người yêu dấu.

Trong cảnh yên lặng của những ngày thôn dã, mất đi đều đều, không tăm không tiếng, đôi lúc người phu trạm gầy khổ đến gõ cái gậy tre trên cổng nửa, trao cho tôi những phong thư từ Hà Nội chuyển về. Những bức thư ấy, tôi đều đem đọc cho chị đỏ Đương nghe, và chị đỏ Đương đều xin tôi đem về giữ lấy.

Tôi còn nhớ mãi một đoạn này:

Hôm anh ra Hà Nội, không nỡ xa Đương, vì tàu chạy rồi, anh còn thấy Đương lau nước mắt. Em nên vì anh đối với Đương tử tế, vì dầu sao, Đương cũng đã là con mẹ, là chị em.

Phải, chị đỏ Đương đã là chị tôi. Và tất cả những người như chị đỏ Đương đều là chị tôi hết.

Cứ gì phải chung sống dưới một mái nhà, chia uống một ngụm nước, cùng ngắm một dòng sông, người ta mới yêu được nhau? Tình yêu, nếu thực là tình yêu, thì không có quê hương, cố quận, bởi nó tỏa ra từ một tấm lòng nghệ sĩ mênh mông, tự nó đã sẵn có sức hun nấu, và thấu suốt qua, và bao trùm lấy tất cả những gì đáng được sự thờ kính thiêng liêng.

Tôi yêu chị đỏ Đương của tôi và nhiều chị đỏ Đương khác, vì tôi yêu vô cùng cái dải đất cần lao này, cái dải đất thoát được ra ngoài sự lọc lừa, phản trắc, cái dải đất chỉ bị bạc đãi mà không bạc đãi ai bao giờ.

Anh tôi đã không bao giờ còn trở lại làng Chung Thượng nữa. Những năm truy lạc, tù tội đã làm cách biệt con người ấy với cuộc tình duyên ngày xưa, và làm phai dần những lời thề thốt cũ.

Rồi tôi cũng ra Hà Nội để chứng kiến cuộc đời lênh lạc, thiếu tin tưởng của anh tôi. Xa lắm rồi, lũy tre xanh vây kín xã Hòa Trường êm ái, và xa lắm, hình bóng người thiếu phụ thuở trước, tay vin cành găng, cố hỏi tôi bằng một giọng kín đáo:

- Anh em sao lâu về thế nhỉ?

Cách đây vài năm, tôi được tin chị đỏ Đương đã lấy chồng và đã có con ẵm. Tôi đem chuyện ấy nói với anh Hai tôi thì anh cười chua chát:

- Người định nhưng trời đặt, ai biết đâu!

*
* *

Một hôm, nhân có việc trở lại chốn cũ, tôi tạt đến thăm chị đỏ Đương. Tôi tìm lại nhà chồng chị, bày đặt ra chuyện mua thóc và hỏi thăm về mùa màng. Tôi cốt nói to để chị đỏ Đương hay rằng tôi đã về. Nhưng đáp lại cách ân cần kín đáo ấy, một điệu hát ru con từ gian buồn bên đưa lại, một điệu hát nã ruột, đều đều:

Hầu ơi... Trăm năm đành lỗi hẹn hò

Cây đa bến cũ, con đò khác đưa...

Tôi nhận ra tiếng chị đỏ Đương. Một cảm giác gì chán nản chạy lướt qua đầu óc tôi, chạy khắp người, khiến tôi rùng mình khó chịu.

Tự nhiên, tôi không muốn gặp chị đỏ Đương nữa, bước ra ngoài, trong lúc bóng đêm hắt hiu về đầy cả bốn phía.

Trời sáng trăng suông.

*11-1943 Chân trời cũ
Nhà xuất bản Á Châu, 1946.*

EM DÌN

Trong số những người đọc tôi hôm nay, ít nhất cũng có đến một trăm người quen em gái tôi. Tôi nói một trăm, vì muốn để cho em tôi đỡ tủi, khi mưa xuân lướt về trên những mái nhà đầm ấm, và nắng xuân chợt bừng qua kẽ lá như ánh sáng chiếu lại từ những tấm lòng của các thiếu nữ đương tơ. Ngót bảy năm nay, chúng tôi xa nhau, ai biết em tôi đã qua bao nhiêu cuộc thử thách, người con gái vốn đã gây yếu sẵn khi còn ở chung với chúng tôi? Và cả em nữa, em anh ạ, biết đâu em sẽ lại chẳng đọc anh, đọc chính em, ngạc nhiên thấy đời em giống in như thiên truyện anh viết, và hết cả hồ nghi khi nhìn đến cái tên ký thân thiết dưới này. Nhưng em sẽ ở đâu đọc anh, gần anh, xa anh, hay không còn gần và xa anh nữa, trên đời này? Xuân đến! Mưa bay! Người ta bảo nhỏ anh rằng trong tháng giêng tốt lành sẽ có nhiều đám cưới. Anh không tin, mà tin làm sao, vì qua ánh sáng ngày xuân, anh vẫn thấy lòng buồn vô hạn.

*

* *

Sau bốn năm ba tôi mất, trước hai năm tôi lên tỉnh học, em gái tôi, tôi nhớ đúng thế, vào đời. Cuộc đón rước đầu tiên ở ngưỡng cửa đời sống là một cuộc hò hẹn giữa em tôi và người bạn trai của em. Năm đó, em tôi mười lăm tuổi. Như thế em tôi còn là chậm biết đời nếu so sánh với những thiếu nữ bây giờ mới mười ba tuổi đã tỏ ra lịch lãm. Những khách nợ lâu đời nhất của dì ghẻ tôi - em tôi và tôi là đôi con cùng cha khác mẹ - được em tôi lục ra và đi đòi hết. Em tôi trang điểm cẩn thận trước khi đi, và đi thật lâu. Tôi còn nhớ mùi nước hoa lần đầu em xịt lên tóc, một thứ hương vị ảo não đặc

biệt cho mũi tôi lúc bấy giờ. Dì tôi nhìn em trang điểm thì gất nhưng không phải là đe nẹt, mà lại ngụ ý khen. Riêng tôi, tôi nhận thấy em tôi đã đổi khác. Người con gái họ Hồ đó có lẽ sắp làm nên chuyện gì phi thường đây. Thành thử, hễ em tôi đi đòi nợ, là tôi trốn học đi theo. Chúng tôi "đuổi" nhau qua nhiều phố, cuối cùng, em tôi đến "đòi nợ" một người con trai nhỏ nhắn, xinh đẹp, đứng đợi em ở một phố vắng vẻ vùng ngoại ô. Ai đã từng có một người em gái tự do, tất hiểu lòng tôi lúc đó, một nửa căm giận, một nửa e thẹn, chỉ sợ em biết được anh tò mò dò theo. Sự bắt được tang chứng kia càng làm tôi phục ba tôi là thông minh, khi một hôm, no thuốc phiện rồi, người nhắm mắt lại, rồi lại mở mắt ra, bảo với tôi đương loay hoay định ăn cắp một cái bánh ngọt trên khay:

- Ba biết con thèm ăn bánh lắm, nhưng sao con không xin ba? Ba đương mải nghĩ về em Dìn của con. Ba chỉ sợ sau này nó hư. Tương nó không được tốt lắm. Chỉ có anh Hai con là tử tế thôi.

Tôi nũng nịu bảo ba tôi:

- Thế con không tử tế à ba? Lúc nào ba hút thuốc phiện chẳng có con ở ngay bên là gì. Còn anh Hai thì chỉ biết chạy đi chơi.

- Phải, con tử tế với mấy cái bánh. Nhưng thôi, các con nhờ trời cũng khá cả, cái đứa hư nhất ba sợ là con Dìn.

Và ba tôi đã nói đúng. Tôi cũng nghĩ đúng. Một dịp cho tôi khoe cái tài trình thám với anh tôi:

- Đố anh biết đi đòi nợ là gì?

- Là đi bắt nợ, là đi thúc nợ.

- Là...

Tôi vít cổ anh tôi xuống, nói khê:

- Là đi với trai, em Dìn nó đi với trai đấy.

Anh tôi còn trẻ, nên cũng hăng hái hỏi tôi:

- Thật à? Bé thấy con Dìn ở đâu? Hay ai bảo? Nói mau lên, anh sốt ruột nghe lắm rồi đây!

Tôi kỹ càng thuật lại chuyện và cười bảo anh tôi:

- Anh em mình được như cái thằng cu ấy, cũng thích đấy nhỉ.

Ngày hôm sau, chúng tôi lại đi rình, và lại bắt gặp em gái tôi. Nhưng chúng tôi chỉ trông nhau mà không ai dám ra đánh mắng người con trai như ở nhà đã định. Mãi đến sau này, tôi mới kịp nhận thấy chúng tôi nhát gan và vô lý, nhưng lúc tình ngộ như thế, thì em gái tôi đã vào đời!

Gia đình tôi là cuộc phân tranh ngấm ngầm và ra mặt giữa hai phe. Mẹ tôi và dì ghẻ tôi đánh nhau luôn, nhất là từ ngày ba tôi mất. Dì ghẻ tôi đã nhanh nhẹn chiếm được hết của cải của ba tôi, và khôn khéo sang tên dì ngay từ hồi ba tôi còn sống. Mẹ tôi không có cái gì cả, ngoài ba thằng con trai phải nuôi, và cái bàn thờ của ba tôi phải dọn sửa. Mẹ tôi bảo dì tôi là con một đứa hái củ nâu. Dì tôi chối phắt cái gốc tích ấy đi, và trả lại cho mẹ tôi hai tiếng "lái đò". Rồi hai người đánh nhau. Anh Cả tôi chạy can hai người ra, anh Hai tôi đóng cửa cho hàng phố khỏi thấy, còn em tôi và tôi thì khóc. Chúng tôi không biết ai phải, ai trái, nhưng chúng tôi người nào bênh mẹ người ấy. Em gái tôi phân bua với tôi:

- Mẹ anh tồi quá, cứ đánh mẹ em luôn.

- Mẹ em tồi ấy. Cây có của lộng quyền.

Giữa hai chúng tôi có một cái gì ngăn trở. Chúng tôi tuy cùng ở chung một nhà, ăn cùng mâm, nhưng thực ra thì xa cách. Mẹ tôi tìm đủ cơ hội để dì tôi xuống, và cố nhiên, như bắt được một thứ khí giới độc ác và mâu nhiệm, người vin ngay lấy câu chuyện theo trai của em tôi để nói bóng gió. Hôm hai người cãi nhau, tôi được gọi ra làm chứng. Tôi thấy dì tôi ngồi trên sập, trước mặt một cái tráp trầu không vỡ đổ, nghiêng răng hỏi tôi:

- Có thực chính mắt anh trông thấy con tôi theo trai không?

Tôi không đáp và đưa mắt nhìn em gái tôi đứng thút thít khóc ở xó nhà vì vừa bị mấy cái tát. Tiếng dì tôi vẫn dần mạnh:

- Anh cứ nói đi để tôi đánh tan xác nó ra, đồ không có người dạy!

Mẹ tôi xen vào:

- Đừng có nỏ mồm. Bảo ai không có người dạy? Không được chạm đến con tôi!

Giữa lúc tôi chưa biết nói làm sao cả, thì em gái tôi chấp tay đưa lên bụng, kín đáo lay tôi mấy cái. Lòng thương một người con

gái yếu ớt làm tôi quên hẳn sự hiềm khích giữa người trong nhà. Tôi đáp rất gọn:

- Không, con nói dối đấy chứ!

Tức thì dì tôi vênh mặt lên:

- Nghe nữa đi, nghe cái đồ nói dối nữa đi!

Và tức thì hai cái tát của mẹ tôi cháy bỏng trên má tôi:

- Ai dạy mày nói điêu, mày hai lưỡi!

Nhưng tôi lại chỉ còn có một lưỡi, khi ngồi ăn cơm với mẹ tôi:

- Đúng là con Dìn đi với trai, mẹ ạ. Ban nãy nó lạy con đừng nói.

Mẹ tôi lườm tôi và im lặng. Một chiều kia, đi học về, tôi ngạc nhiên thấy em gái tôi bị trói chặt như con lợn nằm ngoài sân, nhãn mặt dưới những vạt roi mây chập ba lại. Bên cạnh em, những tờ thư vất bừa bãi, cái xanh, cái tím, cái vàng, cái lá mạ. Dì tôi sai anh Hai tôi đọc to lên từng cái một. Mỗi lần một bức thư đọc dứt, là một lần roi mây vạt xuống đít em tôi. Tôi ngán người nghe cái giọng nói khôn khéo ngọt ngào mà tôi được biết lần thứ nhất. Nó lọt tai và mát lòng quá. Đôi khi người con trai gọi em tôi là "quý nương" và tự xưng là "kẻ này". Tôi giấu một bức thư vào túi rồi đem ra học thuộc lòng. Em tôi chắc không muốn nghe lắm, nên nhắm mắt lại. Thực không gì đẹp bằng yêu nhau, xấu bằng yêu nhau!

- Đấy, em anh, anh xử lấy. Bây giờ ba nó đã chết rồi, tùy anh định liệu.

Anh Cả tôi vốn hùng hổ nên đáp:

- Gọt gáy bơi vôi, đem trôi sông nó đi!

Em tôi nghe hai tiếng "trôi sông" thì nước nở khóc. Dì tôi nóng mặt, cúi xuống, giật từng cái áo của em mặc ra. Đột nhiên không ai bảo ai, ba anh em chúng tôi cùng quay mặt đi. Riêng tôi, tôi thấy nổi dậy trong lòng nổi công phẫn đối với cách giáo dục tàn nhẫn kia. Và suốt đời, tôi không quên được cái thảm cảnh của một người con gái bị xử ngược chỉ vì phạm một tội rất thông thường là yêu vì nhẹ dạ. Sự đó rất có ảnh hưởng đến đời tình ái của tôi, một cuộc đời chỉ toàn thấy những dang dở vì lẽ tôi không biết giữ trong tay những hạnh phúc mau biến.

Sau trận đòn hôm ấy, em tôi trở nên buồn bã. Cuối cùng, dì tôi nhốt em tôi vào một cái buồng tối, khóa kỹ, chỉ cho giao tiếp với bên ngoài qua cái cửa sổ nhỏ. Tôi linh cảm rằng, tuy chúng tôi đã được yên lòng về cách nhốt em tôi như thế, một sự gì nghiêm trọng vẫn lảng vảng quanh nhà chúng tôi. Quả nhiên, một đêm kia thức dậy, tôi đứng ở trên gác nhìn xuống đường phố, chợt thấy một bóng người động đậy trong bóng cây. Ngay lúc đó, cánh cửa dưới nhà kêu lên, và người vú già tay cầm một tờ giấy trắng tiến lại phía cái bóng. Tôi ngẫm nghĩ và hiểu biết. Sáng mai, tôi chạy xuống nhà, lại căn buồng nhốt em gái tôi, bảo em:

- Sao em dám đưa thư cho vú già đem cho cái thằng nào đấy?

Em tôi đáp lại bằng một giọng cương quyết, rắn rỏi, một giọng nói làm tôi rùng mình, không ngờ có thể có được ở trên môi người con gái mới mười lăm tuổi:

- Tại vì... em nhớ người ta quá!

- Thế em không sợ người nhà đánh à?

- Trừ phi anh nói. Nhưng em biết anh tử tế, chắc chẳng bao giờ anh muốn em khổ hết; anh còn nhớ ngày nào chúng ta giữ trâu và ăn ổi với nhau không?

Tôi không quên được ngày đó. Nó là cái kỷ niệm đẹp đẽ của đời tôi mà em tôi vừa nhắc lại. Một cánh đồng cỏ xanh mượt nằm ngủ dưới chân đồi, mới ba giờ chiều đã mờ, vì bóng núi che khuất mặt trời đỏ lên đó. Chúng tôi thả trâu cho tự do ăn cỏ, lòng thanh thản dưới một bầu trời sáng đẹp. Đôi lúc tiếng sáo của dân Mường từ xa vẳng lại, là những thanh âm độc nhất hiu hắt trong cái rộng rãi, cô quạnh của linh hồn. Chúng tôi đánh trâu bò lên đồi vào lúc mờ sáng, và trở về nhà khi nắng vàng chỉ còn nửa đốt ngón tay trên đầu bụi trúc.

Đàn vật nối nhau theo hàng một, từ trên đồi uể oải xuống, làm thành một cái dòng màu xám chảy chậm chậm trong ánh mờ nhạt của hoàng hôn.

Ngoài mấy người con gái mà tôi mến rất nhẹ nhàng và rất kỳ dị, em tôi là người bạn nhỏ hiền hậu của tôi ngày ấy. Chúng tôi cùng để lòng ước mong những chuyện không thể có, em tôi mơ được một căn nhà ngói dựng trên đồi, và tôi khờ khạo hơn, giản dị hơn,

được bình yên chăn trâu trợn kiếp. Hai tôi lấy hoa sim cài lên đầu, lên áo, và cùng cho rằng hương hoa sim thơm, tuy thực ra nó vô cùng nhạt nhẽo. Chính ở cái chốn mà mây gió còn giữ nguyên màu dĩ vãng đó, chúng tôi lớn lên hồn nhiên giữa bài thơ tung bưng của sự sống, hồn nhiên nhận biết cái tang máu mủ lần thứ nhất xảy ra trong cuộc đời chúng tôi: ba tôi mất. Cái chết lặng lẽ của người trái hẳn với tháng ngày sôi nổi người sống, làm nhiều khi tôi sinh lòng ngơ ngẩn trước thiên luật không thể cưỡng lại gieo xuống muôn loài. Đời sống lôi cuốn chúng tôi về những hoàn cảnh khác. Chúng tôi đau đớn thấy mây gió ngày xưa dần dần xa vắng bên những giấc mộng chỉ còn là nỗi thương tiếc nức nở giữa cuộc đời.

Người con gái ngây thơ, vô tội là em tôi ngày xưa, bây giờ đang yêu thắm thiết, yêu mê say và đang phác họa trong óc những bước đường liêu lĩnh sau này. Một sáng, giấc mơ của tôi bị cắt đứt vì mấy tiếng kêu hốt hoảng của dì ghẻ tôi:

- Trời ơi, con Dìn nó trốn mất rồi!

Tất cả mọi người cùng chạy vội lại bên dì. Gian buồng nhất em tôi đã từ bao giờ bật khóa. Rương của em tôi bị nậy nắp, bao nhiêu áo quần cũ, mới đều mất hết. Tôi chợt nhận thấy, trước quang cảnh đó, một sự gì hoang vắng lạ lùng, một nỗi gì lạnh lẽo không hẳn buồn rầu, nhưng kinh ngạc. Dì tôi lăn mình vật vã khắp nhà. Anh Cả tôi suy nghĩ về cách trốn đó. Anh Hai tôi thông minh hơn, chạy tìm em ở khắp các xó giường giăng đầy mạng nhện. Tôi thì chỉ biết yên lặng. Bỗng tôi để ý đến đôi mắt của ba tôi trong bức ảnh đặt trên bàn thờ, đôi mắt như quắc nhìn tôi. Nét mặt người buồn vì sám. Tôi ngờ như có sự trách cứ huyền bí nào đó, sự trách cứ chính đáng gieo xuống tôi, vì tôi là một kẻ phạm tội: tôi đã quá dung thứ sự thâm lén của em gái tôi.

Cuộc trốn đi được ngọt ba tháng, thì một hôm, chúng tôi nghe tin em Dìn bị người con trai từ bỏ. Sự đoạn tuyệt đột ngột đó rất phiền phức và khó hiểu với tôi. Nhưng anh Hai tôi lại tỏ ra rất tường tận, kinh nghiệm. Anh giảng cho tôi biết:

- Đại phạm yêu nhau mà lấy nhau là hỏng.
- Thế yêu nhau mà không lấy nhau là không hỏng à anh?
- Cái đó còn tùy mỗi người một duyên số!

Câu triết lý vu vơ của anh tôi thế mà đúng. Người ta yêu nhau chỉ để yêu nhau. Lấy nhau tức là tham lam, ích kỷ. Mà đã yêu nhau, sao lại không thể can đảm xa nhau, không thể cao thượng chịu dứt cái tình đau đớn được? ái tình, mà cái tên thứ hai ở thế gian này là Đau khổ, không bao giờ cho phép người ta được thỏa nguyện. Chỉ có cha mẹ mới có quyền định đoạt được cuộc đời của con, và "Trời" muốn thế, vì các bậc đã phải mang nặng đẻ đau, ắt được đền bằng một bài tính đố chính họ tìm lấy con số đáp! Xa nhau là yêu nhau thêm lên, vì hai trái tim vẫn tưởng nhau đẹp đẽ, nghĩa là vẫn sung sướng đánh lừa được nhau, vẫn mơ hồ và... tưởng tượng! Em gái tôi không hiểu thế sự, dám liều lĩnh đem cái tuổi mười lăm của mình ra thử thách một chuyện vượt lên trí óc, đại dốt đem mình làm gương cho người sau, cho tôi.

Em tôi đi được ba tháng thì dì ghẻ tôi cũng đi theo. Người đàn bà này đường hoàng đi ra bằng lối cửa chính, đem theo tất cả những của cải mồ hôi, nước mắt của ba tôi. Người khách thương ba mươi năm trời lăn lộn để gây chút sự nghiệp mong manh, không biết lúc này, ở thế giới bên kia, có thấy rằng, chỉ những cuộc hôn nhân chính đáng mới tạo được nên những người vợ hiền và con chính đáng? Còn những sự lấy nhau vì nhục dục, vì tham vọng, chỉ là cách tự thỏa mãn và không có nghĩa gì?

Từ bao lâu nay, tôi vẫn tin rằng mẹ tôi sung sướng. Nhiệm vụ một người vợ hiền, mẹ đảm Việt Nam đã được làm trọn vẹn, và danh vọng xứng đáng ấy được lấp lánh ở một chỗ cao quý nhất trong trái tim người. Cái phần thưởng đến với người tuy quá chậm và khó, nhưng chính sự khó và chậm ấy đã khiến tôi yêu mến nước Nam của tôi bằng một tấm lòng trọng đại, một mối tình vô song, nhất là quê hương thứ hai của tôi lại không được huy hoàng rực rỡ!

Một năm trôi qua. Mùa xuân đến. Chúng tôi đón Tết trong nhà nhỏ, ba anh em cùng ngồi quây quần bên mẹ, quanh một nồi bánh chưng sôi. Gió bên ngoài rét lắm, lật trái những tấm lá thắp thoáng trong ánh lửa từ bếp chiếu ra. Mưa rơi ngoài cửa. Bàn thờ ba tôi sáng trưng lên dưới một hàng nến đỏ nghiêm chỉnh như một toán quân đi chào cờ. Mắt mẹ tôi long lanh ướt. Người nhìn vào bếp lửa, đầu gối giơ cao để che lấp đôi mắt, chăm chú giở củi, nhưng thực ra là để che sự cảm động. Giữa lúc đó, người vú già ghé vào tai tôi:

- Cậu ra cho cô Dìn hỏi. Cậu ra một mình thôi!

Tôi ngạc nhiên đứng dậy, nói thác với mẹ tôi là đi tiểu rồi mở cửa bên chạy ra đường. Tôi thấy em tôi đứng nép dưới hiên một nhà người hàng xóm, rét run cầm cập. Tuy không trông rõ mặt và người em, nhưng tôi cũng biết được em gầy và yếu đi nhiều lắm. Em tôi nhìn tôi rồi hỏi:

- Anh ra có ai biết không? Mẹ em làm gì đấy?

Tôi giấu chuyện dì tôi bỏ nhà đi, và đáp:

- Không ai biết cả, vì anh nói dối anh đi tiểu. Cả nhà đang nhớ em, sao em không vào?

- Anh đừng nói cho ai biết em về nhé! Em van anh đó. Em xấu hổ lắm. Em lại đây thăm nhà vì em nhớ mẹ, nhớ các anh.

Tôi ghen ngào bảo em:

- Thôi em cứ về. Mẹ em năm nay ăn Tết ở nhà ông ngoại. Chả ai đánh em nữa đâu.

Nước mắt em tôi trào ra, em nức giọng:

- Không, em không vào. Em đến chúc Tết anh là đủ. Xong, em đi...

Tôi hốt hoảng:

- Em đi đâu?

- Em vào Sài Gòn. Mười giờ tối hôm nay có tàu. Em chỉ còn ở đây được hai giờ nữa thôi. Năm nay anh có được nhiều tiền phong bao không? Chắc bánh chưng ở nhà ngon lắm nhỉ?

- Ừ ngon lắm, em vào mà ăn!

- Em đã bảo em không vào mà lại! Em lại đây cốt được trông thấy anh, và xin anh... mấy xu mừng tuổi gọi là nhớ lại ngày nào anh mừng tuổi em!

Tôi sờ vào túi, móc ra được năm đồng xu, ngần ngại đưa cho em tôi.

- Anh nghèo lắm em ạ.

Em tôi đón lấy số tiền, và cười đau đớn:

- Thế là nhiều rồi anh ạ. Thôi em đi nhé!

Nói dứt, em tôi lủi vào bóng tối, trong lúc tôi chợt nhớ ra, hỏi với:

- Em... em vào Sài Gòn với ai?

Tôi bước vào nhà buồn bã, sau khi đưa ống tay áo lên quệt nước mắt, giữa lúc mẹ tôi đã đứng dậy thắp hương trên bàn thờ ba tôi, vì tiếng pháo giao thừa bắt đầu nổ. Xuân về!

Mẹ tôi yên lặng khấn khứa, đoạn quay lại phía chúng tôi, giọng nói của người như nhắc lại cả một dĩ vãng thiếu tươi đẹp:

- Không biết con Dìn năm nay bao nhiêu tuổi nhỉ?

12 -1943 Chân trời cũ, Nhà xuất bản Á Châu, Hà Nội, 1946.